

MOTİF AKADEMİ HALKBİLİMİ DERGİSİ
Motif Academy Folklore Journal

ISSN 1308–4445

Sahibi / Owner

Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı

Editör / Editor

Prof.Dr. Işıl ALTUN (Kocaeli Üniversitesi, Türkiye)

Editör Yardımcıları / Asistant Editors

Yrd. Doç. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, Türkiye)
Öğr. Gör. Barış AKSU (Kocaeli Üniversitesi, Türkiye)

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Melda ÖZDEMİR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ufuk TAVKUL (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Gürbüz AKTAŞ (Ege Üniversitesi)
Prof.Dr. H.Dilek BATİSLAM (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Işıl ALTUN (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Feriha AKPINARLI (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr. Mehmet Naci ÖNAL (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Adem KOÇ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Şenel GERÇEK (Kocaeli Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Uğur DURMAZ (Kocaeli Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem AKYÜZ (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zekiye ÇAĞIMLAR (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Habibe KAHVECİOĞLU SARI (Pamukkale Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Neşe IŞIK (Medeniyet Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nurgül KARAYAZI (Karabük Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr. Gürbüz AKTAŞ(Ege Üniversitesi, Türkiye)
Prof.Dr. Mehmet AÇA(Balıkesir Üniversitesi, Türkiye)
Prof.Dr. Metin EKİCİ(Ege Üniversitesi, Türkiye)
Prof.Dr. Özkul ÇOBANOĞLU(Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof.Dr. Turgut KARABEY(Erzincan Üniversitesi, Türkiye)
Yrd.Doç.Dr. Doğan KAYA(Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye)
Yrd.Doç.Dr. Özgür ERGÜN (Kocaeli Üniversitesi, Türkiye)
Öğr. Gör. M. Tekin KOÇKAR (Osmangazi Üniversitesi)
Sabri KOZ(Yapı Kredi Yayınları)

Redaksiyon & Dizgi

Ersin ÇELİK
Mustafa Said GÜÇLÜ

Cilt / Volume: 10, Sayı / Issue:20

2017

Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, iki yılda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların hukukî açıdan, dil, bilim açısından bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ise www.motifakademi.com'a aittir. Dergide yayınlanan yazıların yayın dili öncelikli olarak Türkçe, Türkçe'nin lehçeleri ve İngilizce'dir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez. Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı tarafından ücret karşılığında yapılmaktadır.

Motif Akademi Halkbilimi Dergisi; ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi), SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini) ve ULAKBİM (Uluslararası Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) tarafından taranmaktadır.

Yazışma Adresi: motifakademihalk@gmail.com

Baskı / Print

*Pınarbaş Matbaacılık ve Reklam Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.
www.pinarbas.com.tr*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MİLLÎ ŞUUR OLUŞTURMADA TÜRK HALK EDEBİYATI KONULARININ ÖNEMİ VE ÖĞRENCİLERİN BU KONULAR İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	173
The Importance of The Turkish Folk Literature Topics in The Formation of National Consciousness and The Opinions of The Students on These Issues	173
Neslihan KARAKUŞ & Özge ÖZCAN & Melek GÜNDOĞDU	173
II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA KARAÇAY-BALKARLI MÜLTECİLER TARAFINDAN YAZILMIŞ BİRKAÇ KÜY (AĞIT)	
Some Küy's (Lament) Song By Karachay-Balkar Refugees During The World War II	195
M. Tekin KOÇKAR* & Roza İJAEVA KOÇKAR	195
TÜRK HALK EDEBİYATI DERSLERİNDE HAYVAN KONULU MENKABE ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ	
The Investigation of Saint's Legends With Animal Subject in Turkish Folk Literature Courses	209
Sibel TURHAN TUNA	209
SEBEN ALACA DOKUMALARI.....	
Seben Alaca (Multicoloured) Weavings.....	235
Zeynep BALKANAL & Sultan SÖKMEN.....	235
İNEBOLU HALK KÜLTÜRÜNDE DOĞUM ÂDETLERİ	
Birth Tradition in Inebolu Folk Culture	263
Elif SAYGI.....	263
TÜRKİYE'DE ETİMOLOJİK ANLAMINI KORUYAN İKİ PANAYIR: BOZCAADA AYA PARASKEVİ VE GÖKÇEADA MERYEM ANA PANAYIRI	
Two County Fairs at Turkey which are Protect Etymological Meaning: Bozcaada Agia Paraskevi and Gokceada Virgin Mary Fair	277
Uğur DURMAZ.....	277
KAFKASYA ARAŞTIRMACISI G. F. ÇURSİN'İN EL YAZMASI ESERLERİNDE BULUNAN KARAÇAYLILARIN DANS VE OYUNLARI İLE İLGİLİ BİLGİLERDEN GÜNÜMÜZE KALANLAR	
Some Information About Karachay's Dance and Games Which Remained Till Today from Caucasus Researcher G.F. Çursin's Handwritten Works.....	291
M. Tekin KOÇKAR & Tanzilya M. HACİYEVA & Roza İJAEVA KOÇKAR.....	291
EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİNDE YER ALAN TEDAVİ YÖNTEMLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ	
The Study of The Treatment Methods in Evliya Çelebi's Seyahatname(Travelbook) in Terms of Folk Culture	303
Zekiye ÇAĞIMLAR.....	303
ANADOLU TÜRK KÜLTÜRÜNDE KANAVİÇE	
Crosstich in Anatolian Turks Culture	319
Mine CAN	319
TOPLUMSAL CİNSİYETİN GELENEKSEL TÜRK MUTFAĞINA YANSIMASI	
Reflection of Social Gender to Traditional Turkish Cuisine	335
Evrin KARACA & Işıl ALTUN.....	335

HUKUK VE EDEBİYAT: ANLAMLI BİR İLİŞKİ.....	343
Law and Literature: A Meaningful Connection.....	343
(Çev.) Hasan YAZICI & Martin ŠKOP & Ahmed Alperen AYDIN	343

MİLLÎ ŞUUR OLUŞTURMADA TÜRK HALK EDEBİYATI KONULARININ ÖNEMİ VE ÖĞRENCİLERİN BU KONULAR İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

The Importance of The Turkish Folk Literature Topics in The Formation of National Consciousness and The Opinions of The Students on These Issues

Neslihan KARAKUŞ* & Özge ÖZCAN** & Melek GÜNDOĞDU***

Öz: Bu çalışmanın amacı Türk edebiyatı dersinin ana konuları kapsamında ilk defa Türk halk edebiyatının içeriğinde yer alan İslamiyet öncesi Türk edebiyatı ile 10. sınıfta tanışan öğrencilerin bu konulara bakış açısını ve bu edebiyatın öğrencilerin üzerinde millî benlik, millî kültür, millî şuur oluşturmadaki etkisine dair tespitlerde bulunmaktadır. Araştırmada Türk edebiyatı derslerinde işlenen bu konuların öğrenciler tarafından ne kadar hatırlandığı, önemsendiği ve öğrencilerin düşünce yapısına ne kadar tesir ettiği incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 2016-2017 eğitim-öğretim yılında İstanbul Ayazağa Anadolu Lisesi 11. sınıfta öğrenim görmekte olan 60 öğrenciden oluşmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımına dayalı yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, önceden belirlenmiş olan soruların görüşme durumlarını kapsar. Çalışma kapsamında öğrencilere bir önceki sene görmüş oldukları Türk halk edebiyatı konuları kapsamında sorular sorulmuştur. Genel olarak öğrencilerin Türk halk edebiyatının konularından olan mit, mitoloji, destan, efsane, masal gibi kavramları hatırladığı görülmüştür. Öğrencilerin aldığı bu derslerin, Türk kültürünü yansıtmada etkili olduğuna ve bu konulara yönelik merak oluşturduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin konu ile ilgili kitap okumadığı, ders saatlerinin yetersiz olduğu, derslerin öğretmenler tarafından ezbere dayalı anlatıldığı, öğretmenlerin görsel materyal kullanmadığı yönünde görüşler bildirdiği elde edilen

Makale Gönderim:
15.09.2017
Kabul Tarihi:
21.11.2017

* Bu makale 12-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni'nde sunulmuş bildirinin geliştirilmiş halidir.

* Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD, nkarakus@ytu.edu.tr

** Öğretmen, Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD yüksek lisans öğrencisi, ozgeozcan1991@hotmail.com

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD, melekgndgd@gmail.com

sonuçlar arasındadır. Daha kalıcı ve ilgi çekici olması açısından derslerin günlük hayattan örneklerle anlatılması, öğrencilerin bu konularla çok daha erken yaşlarda karşılaşması için çalışmalar yapılması önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: İslamiyet ncesi Türk halk edebiyatı, Mit, mitoloji, destan, efsane, Millî şuur, yarı yapılandırılmış görüşme formu.

Abstract: The aim of this study is to determine the perspective of the students who have been introduced with Turkish Folk Literature on 10th grade within the scope of main topics of a class for the first time and to determine the effect of this lesson in creating national identity, national culture, and national consciousness on the students. In the study, attempts were made to determine how much of the subjects that were taught in the classes were remembered and cared by the students, and how much did the subjects influence students' mentalities. Study group of the research consisted of 60 students who were studying on the 11th grade of Ayazağa Anatolian High School in Istanbul in the academic year of 2016-2017. Semi-structured interview method based on qualitative research approach was used in the study. Semi-structured interviews cover interviews of predetermined questions. Within the scope of the study, students were asked nine questions about pre-Islamic Turkish Literature, myth, mythology, legend and mythos they had learned in the previous year. Generally, students remembered the concepts of pre-Islamic Turkish literature. Findings suggested that subjects that the students were taught seemed very effective in reflecting Turkish culture, and that they evoked curiosity about these topics. As a result of the research, it was concluded that the students did not read any books about the subject, the class hours were inadequate, the subjects were taught by teachers based on memorization, and the teachers did not use any visual materials. It has been suggested that the subjects should be taught using daily life examples at very early ages for them to be more permanent and interesting.

Keywords: Turkish Folk Literature, myth, mythology, epic, legend, national consciousness, semi-structured interview form.

GİRİŞ

Türk halk edebiyatının konusu olan ve İslamiyet öncesi dönemin malzemeleri arasında yer alan mit, mitoloji, destan, efsane, halk hikâyesi, masal gibi şifahi edebiyat ürünleri özünden kopmamış bir millî şuurun izlerini taşırlar. Öğrencilerin bu konularla tanışması ne kadar erken olursa bilinçaltı etkileşimin de o kadar kalıcı olacağı düşünülmektedir. Çünkü pek çok araştırma, bilinçaltının şekillendiği dönem olarak çocukluk dönemini gösterirken yapılan araştırmalar bilinçlilik hali, doğruyu yanlıştan ayırma, iyiyi kötüden ayırma gibi durumların sadece doğrudan müdahaleyle veya eğitimle olacağına da vurgu yapmaktadır (Balat ve diğerleri, 2012, s. 4). Erken çocukluk döneminde çocuğun, kendi kültürüne ait eserleri tanınması, bu eserlerin çocuk okuyucuların beğenisine sunulması, kahramanları tanınması, onlarla özdeşlik kurması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda yapılacak özenli uygulamalar başlangıç noktası olarak düşünülebilir (Durmuş, 2011:8). Efsane, destan, masal gibi millî ve manevi yönü ağır basan türler gerek kişilik gelişimi için, gerekse kültürel değerlerin doğru bir şekilde aktarılabilmesi ve çocuğun kimlik ediniminde karışıklık yaşamaması için çok önemli görülmektedir (Işık ve Karakuş, 2017).

Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı (9-12. Sınıflar) Dersi Öğretim Programında “Edebî metinler aracılığıyla Türk kültürünü ve Türkçenin inceliklerini tanımaları; Türkçeyi özenli ve bilinçli bir şekilde kullanmaları; Türk edebiyatının tarih içinde gösterdiği değişim ve gelişimi seçkin örnekler üzerinden tanımaları; Türk edebiyatına ait eserler aracılığıyla millî, manevi, ahlaki, kültürel ve evrensel değerleri tanımaları ve benimsemeleri”nin amaçlandığı ifade edilmiştir (MEB, 2015: 3).

Ortaöğretim programında, Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarına alınacak metinlerin nitelikleri arasında yer alan şu madde önemlidir: “Türkçenin tarihi değişim ve gelişimini öğrencilerin daha iyi anlamalarını sağlamak amacıyla İslâmiyet öncesi Türk edebiyatından seçilen metinlerin bir kısmı hem asıllarına uygun dil ve söyleyişle hem de günümüz Türkçesiyle verilmelidir” (MEB, 2015: 19).

İlk okul, orta okul ve lise ders kitapları ile müfredatları incelendiğinde öğrencilerin edebî eserlerle tanışacağı, onları kavrayacağı ve onlarla kültür dünyasını geliştireceği dönemin lise dönemi olduğu görülmektedir (Keklik, 2013: 3). Bu dönemde öğrencilerin ders kitaplarında nitelikli metinler ve öğretim materyalleriyle karşılaşması, öğrencilerin millî, manevi, ahlaki ve kültürel değerlere karşı olumlu tutum geliştirmesine katkı sağlayacaktır. Edebiyat ve dil öğretiminde seçilecek metinlerin ve ders kitaplarında yer alacak metinlerin niteliğinin, çeşitliliğinin yanı sıra; ders kitaplarının gerek şekil gerekse içerik özelliklerinin etkililiği ve verimliliği de önem arz etmektedir (Eskimen, 2016: 4). Öğrencilere dil bilinci kazandırmak dilimize ait edebî türlerin iyi seçilmesiyle mümkündür (Solak ve Yaylı, 2009: 245). Dil ve edebiyat kültürel değerlerin oluşmasında ve geliştirilmesinde katkı sağlarken yine dil ve edebiyat kültürel değerlerin

gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Bu doğrultuda Türk dili ve edebiyatı dersi kültür aktarımında araç görevindedir.

Sözlü anlatıları yaşatmak adına yapılabilecek işlerin başında, onları milleti oluşturan fertlere okutmak gelmektedir. Anlatıları okutabilmek için ilkokuldan lise son sınıfa kadar bütün sınıfların ilgili ders kitaplarına öğrencilerin seviyesine uygun bir şekilde anlatılar hakkında bilgi ve örnekler verilebilir (Boyraz, 2008: 11). Ayrıca ders kitaplarına metin seçilirken tür çeşitliliği kadar türe ilişkin metin sayısı da önemli görülmektedir. Öğrencilerin çok türde eser okumasının yararı yadsınamaz (Özbay ve Çeçen, 2012: 75).

“Kültür” kelimesi Latince kökenli olup Fransızcadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. TDK Büyük Türkçe Sözlükte (2011) “Tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan maddi ve manevi değerler ile bunların var olmasında, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” olarak tanımlanmıştır. Ziya Gökalp (1974: 11) kültür kavramıyla ilgili olarak “Her medeniyetin, her millette aldığı hususi şekilleri vardır ki, bunlara hars adı verilir” demiştir. Milletler tarih içinde oluşmuş ve gelişmişlerdir (Ögel, 1971: 4). Bir milletin yaşadığı toplumun değerlerini bilmesi ve yaşantısını düzenlerken maddî ve manevi bir tutum sergilemesinde kültürün etkisi bulunmaktadır. Kültür, onu meydana getirmiş olan milletin malıdır (Topçu, 2014: 20). Milletin geçmişini tanıyarak bu gününü oluşturmasını sağlamaktadır. Milletlerin tarihini yapanlar, kültürünü oluşturanlar da milletlerdir. İnsanın yaşadığı çevreyi ve toplumu bilmesi, değerlendirmesi ve yorumlaması kültürünü bilmesiyle oluşabilir. Kültür bir milletin geçmişi ile geleceği arasındaki güçlü bağıdır.

Sözlü kültür, insanların belleğinin bütün toplumlarda yaşamasının ön koşuludur. Ancak böylelikle medeniyetler kültürü korunabilir. Kültürün korunabilmesi için öncelikle bilinmesi gerekmektedir (Artun, 2015: 456). Halk bilimi ve halk edebiyatı ürünleri sözlü kültür ortamında oluşur. Aktarımı sözlü iletişim ortamında yapılan halk edebiyatı ürünlerinin en temel kaynağı, sözlü kaynaklardır (Oğuz, 2008: 97). Bu nedenle İslâmiyet’in kabulüne kadar yarı göçebe olarak yaşayan Türk milletinin ilk kültürünü sözlü edebiyat ürünlerinde bulmak gerekmektedir.

Mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü anlatır ve yaratıldıkları toplumun dünyaya ve olaylara bakış açısını, bir anlamda o toplumun karakterini yansıtır (Dönmez, 2001: 15). Destan teşekkül ettiği asırdan ne kadar sonra kâğıda geçirilirse geçirilsin, yine teşekkül ettiği asrın mahsulü sayılır. Çünkü onun temeli, esas fikirleri, esas unsurları teşekkül ettiği asra aittir (Sakaoğlu ve Duymaz, 2002: 56).

Türk edebiyatı dersinin Türk halk edebiyatı konuları öğrencilerde millî benlik, millî şuur, millî kültür kazandırması açısından önemlidir. Öğrencilerin kültürel öğeleri, kültürün özünü oluşturan halk edebiyatı ürünlerini öğrenmeleri ve bugünün şartlarına uygun bir şekilde yararlanmaları amaçlanmaktadır. Öğrencilerin sosyal yönden

şekillendirilmesi açısından sözlü kültür kaynaklarından faydalanmanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Folklor ve halk edebiyatı ürünleri, toplumların özelliklerini yansıtır. Topluları oluşturan kişilerin her türlü inanış, düşünce, bilgi, beceri, yaşayış ve karakterleri bu ürünlerde şekil alır (Aslan, 2000: 91). Bu sebeple “bütün ülkeler büyüğüne küçüğüne bakmaksızın millî kültürün özünü oluşturan halk edebiyatına, onun içindeki sözlü halk edebiyatı ürünlerine dönerek, onun bitmez tükenmez ve eskimeyen zenginliklerine dayanarak onlardan bugünün şartlarına uygun bir şekilde faydalanmanın yollarını aramaktadır” (Asanaliyevna, 2000: 85).

Problem

Bu çalışmada Türk dili ve edebiyatı dersi 10. sınıf konuları arasında yer alan İslamiyet öncesi Türk edebiyatının öğrenciler üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılacaktır. “Müfredatta belirtilen ders saati süresince öğrencilere aktarılan İslamiyet öncesi Türk halk edebiyatı konuları millî benlik, millî şuur, millî kültür kazandırmada yeterli midir?” sorusuna cevap aranacaktır. Ayrıca araştırmada öğrencilerin bir önceki sene gördükleri bu konuları hatırlayıp hatırlamadıklarının tespitine çalışılmıştır.

Amaç ve Önem

İslamiyet öncesi Türk halk edebiyatı dönemi, Türklerin bilinen ilk eserlerinin oluşturulduğu dönemdir. Millî kültüre sahip olmayan bireyler, yabancı kültürlerin etkisiyle kültürlenmeye maruz kalırlar. Bu maruz kalmayı engellemenin en önemli yolu öğrencilere kendi kültürlerini öğretmektir. “Her medeniyet kendine has bir kültür ve sanat yaratır” (Kaplan, 1983). Bu nedenle, geçmişimizden gelen kültür ve sanatın öğrencilere aktarımı oldukça önemlidir. İslamiyet öncesi Türk halk edebiyatı, Türklerin meydana getirdiği ilk ürünlerden oluşmaktadır. Bu ürünlerin öğrenciler tarafından doğru bir şekilde algılanması ve ilerleyen süreçte aktarılması kültürümüzün devamı için önem arz etmektedir. İslamiyet öncesi Türk halk edebiyatı konuları 10. sınıfın 1. döneminde toplam 4 hafta boyunca 12 ders saatinde anlatılmaktadır. Öğrenciler lise öğrenim hayatları süresince bu konuyla bir daha karşılaşmamaktadırlar. Bu çalışmaya ihtiyaç duyulmasının sebebi İslamiyet öncesi Türk halk edebiyatı konularının yeterli ders saatinde ve etkili bir biçimde aktarılmadığının düşünülmesidir.

Sınırlılıklar

1. Araştırma, 2016-2017 eğitim öğretim döneminde İstanbul Ayazağa Anadolu Lisesinde öğrenim gören 60 adet 11. sınıf öğrencisi ile,

2. Türk Edebiyatı dersinin İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konuları arasında yer alan mit, mitoloji, destan, efsane metinleri ile sınırlı tutulmuştur.

YÖNTEM

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımıyla hazırlanmıştır. Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar nitel araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45).

Çalışma Grubu

2016-2017 eğitim öğretim döneminde 11. sınıfta öğrenim gören 60 öğrenci çalışma grubunu oluşturmaktadır. Çalışmanın evreni 11. sınıf öğrencileri, örneklemi evrenden hareketle seçilen 60 öğrencidir. Bu evren içerisinde amaçsal örneklem çeşitlerinden ölçüt örnekleme yoluyla örneklem seçimine gidilmiştir. Büyüköztürk vd. (2010: 91)'e göre, bir araştırmada gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulabilir. Bu durumda örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler (nesnelere, olaylar vb.) örnekleme alınır. Bu noktadan hareketle, örneklem seçiminde ölçüt olarak İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konularını bir önceki yıl görmüş olan 11. sınıf öğrencileri dikkate alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın kuramsal boyutu oluşturulduktan sonra 11. sınıf öğrencilerinin destan, mit, mitoloji, efsane gibi konulara dair görüşlerini almak üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, önceden belirlenmiş olan soruların görüşme durumlarını kapsar (Balci, 2004). Görüşme formu hazırlanırken öncelikle sorulacak sorular belirlenmiştir. Sorular oluşturulurken kolay anlaşılabilir sorular yazma, açık uçlu sorular sorma, odaklı sorular hazırlama, yönlendirmekten kaçınma, çok boyutlu sorular sormaktan kaçınma ve soruları mantıklı bir biçimde düzenleme gibi ilkelere (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 156) dikkat edilmiştir. Görüşme formu hazırlandıktan sonra bir 11. sınıf öğrencisi ile ön görüşme yapılmış, görüşme tamamlandıktan sonra öğrencinin görüşme sorularına verdiği cevaplar çözümlenerek dökümü yapılmıştır. Anlaşılmayan soru maddeleri değiştirilmiş ve ön görüşmeye alınan bu öğrenci araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmada kullanılacak olan görüşme formu içerik geçerliliğini sağlamak amacıyla Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde görev yapan alan uzmanlarının görüşlerine sunulmuştur. Alan uzmanlarından gelen görüş ve öneriler doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşme formunda 9 soru yer almaktadır. Görüşme sırasında öğrenciye, görüşme formunda yer alan sorular sırasıyla sorulmuş ve öğrencinin rahat bir şekilde soruları cevaplaması talep edilmiştir. Öğrencinin sorulara verdiği cevaplar yazılı olarak kaydedilmiştir.

Görüşme formunda yer alan sorular aşağıda belirtilmiştir:

İslamiyet öncesi Türk edebiyatı denilince aklınıza ne geliyor? Tek kelimeyle ifade edecek olsanız, bu kelime ne olurdu?

Türk Edebiyatı dersinin İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konularının işlendiği 10. sınıf derslerinizin Türk kültürünü yansıtmada yeterli olup olmadığı hakkında düşünceleriniz nelerdir? Açıklayınız.

Mit, mitoloji, efsane, destan, sav, sagu, koşuk kavramlarının neler olduğunu biliyor musunuz? Bilmedikleriniz hangileridir?

Mit, mitoloji, efsane, destan, sav, sagu, koşuk kavramlarından sizi en çok etkileyen hangisidir?

Aklınıza gelen destanlar nelerdir?

Türk Halk Edebiyatı derslerinden sonra sizde Türk mitolojisi ve Türk destanlarına dair bir merak oluştu mu?

Türk Edebiyatı dersinin İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konuları arasında destan, mit, mitoloji konuları işlenirken ilginizi en çok çeken konu hangi konu oldu?

İçerisinde mitolojik unsurlar geçen bir kitap okudunuz mu? Okuduysanız içerisinde ne tür mitolojik unsurlar vardı?

Sizde millî benlik, millî kültür, millî şuur oluşmasında bu derslerin herhangi bir etkisi oldu mu? Düşünceleriniz nelerdir?

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel çözümleme tekniği kullanılmıştır. Buna göre, ilk önce araştırma soruları ve araştırmanın kavramsal boyutundan yola çıkarak kategoriler oluşturulmuştur. İkinci aşamada, hangi verinin hangi tema altında düzenleneceği belirlenmiştir. Son aşamada ise veriler, frekans ve yüzde değerleri şeklinde sunulmuştur. Temel amaç araştırmaya konu olan kültürün tanımlanması ve bu süreçte de bu kültürü oluşturan bireylerin ya da grupların algılarının, deneyimlerinin ve tutumlarının kendi bakış açılarından aktarılmasıdır. Bu nedenle ortaya çıkan bulgular çalışan grubun diliyle sunulur ve doğrudan anlatılanlara yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 69). Yarı yapılandırılmış görüşmeler, hem sabit seçenekli cevaplamayı hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirir (Büyüköztürk vd, 2014: 152).

BULGULAR VE YORUMLAR

60 öğrenci ile yapılan görüşmeler neticesinde toplanan veriler gruplandırılmış ve her soru bir tablo çerçevesinde yüzde ve frekans değerleri ile birlikte verilmiştir.

11. sınıf öğrencilerine “İslamiyet öncesi Türk edebiyatı denilince aklınıza ne geliyor? Tek kelimeyle ifade edecek olsanız bu kelime ne olurdu?” sorusu yöneltilmiş ve bu soruya verdikleri cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. İslamiyet öncesi Türk edebiyatı denilince aklınıza ne geliyor? Tek kelimeyle ifade edecek olsanız bu kelime ne olurdu?

	f	%
Sözlü Edebiyat	17	%28,33
Mitolojik Canlılar	6	%10
Karmaşık	4	%6,66
Tanırlar	3	%5
Abartı	3	%5
Şarap	2	%3,33
Sıkıcı	2	%3,33
Kültürümüz	2	%3,33
Eski	2	%3,33
Cahillik	2	%3,33
İnanç	2	%3,33
Bilgi	1	%1,66
Orhun Yazıtları	1	%1,66
Şaman	1	%1,66
Miras	1	%1,66
Olağanüstü	1	%1,66

İslâmiyet	1	%1,66
Merak	1	%1,66
Kafiye	1	%1,66
Kalıp	1	%1,66
Anonim	1	%1,66
Gizemli	1	%1,66
Kahramanlar	1	%1,66
Türklük	1	%1,66
Yiğitlik	1	%1,66
Kopuz	1	%1,66
Toplam	60	%100

Tablo 1’de görüldüğü gibi 60 öğrenciden 17’si İslamiyet öncesi Türk edebiyatını “sözlü kültür” olarak nitelendirmiş, 6 öğrenci “mitolojik canlı” derken 4 öğrenci “karmaşık”, 3 öğrenci “abartı”, başka üç öğrenci de “Tanrılar” demiştir. Bu kavramlar dışında “sıkıcı, eski, cahillik, şarap” gibi olumsuz ifadeler de tespit edilmiştir.

11. sınıf öğrencilerine “Türk Edebiyatı dersinin İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konularının işlendiği 10. sınıf derslerinizin Türk kültürünü yansıtmada yeterli olup olmadığı hakkında düşünceleriniz nelerdir? Açıklayınız.” sorusu yöneltilmiş ve bu soruya verdikleri cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Türk Edebiyatı dersinin İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konularının işlendiği 10. sınıf Derslerinin Türk Kültürünü Yansıtmada Yeterli Olup Olmadığı Hakkında Öğrencilerin Düşünceleri

	f	%
Yeterlidir	32	%53,33
Yeterli değildir	28	%46,66
Toplam	60	%100

Türk Edebiyatı dersinin İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konularının işlendiği 10. Sınıf derslerinin Türk kültürünü yansıtmada yeterli olduğunu düşünen öğrencilerin çoğunlukta olduğu saptanmıştır. Bu soruya yetersiz cevabını veren öğrencilerin gerekçelerinin bazıları şöyledir: “Derslerin sıkıcı işlenmesi, konuyla ilgili uygulama yapılmaması, görsel kullanılmadan anlatılması, konunun günlük hayattan uzak olması, tarih dersinin bu konuda daha etkili olduğu ve eğitim sisteminin yetersiz olduğu”. Öğrencilerin bu konuyla ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Daha çok ezbere dayalı ders işlediğimiz için Türk kültürünü pek tanıyamadık.”

“Yeterli değil, yeterince örnek görmüyoruz. Dersler yüzeysel işleniyor.”

“Ülkemizde eğitim sistemi ezberle, sınavda yap, unut olduğu için işlenen dersler Türk kültürünü kısa sürede tanımamızda yeterlidir, evet.”

“Yeterli değil çünkü İslamiyet öncesi Türk destanlarının çoğu bilinmiyor. Ama destanları bilmemiz bizim kültürümüzü tanımamız adına çok iyi olacaktır. Bunun için okullarda kulüpler açıp orada etkinlikler yapılabilir.”

“Dersler daha eğlenceli işenebilir ve akılda kalması amacıyla daha çok görsel kullanılabilir.”

11. sınıf öğrencilerine “Mit, mitoloji, efsane, destan, sav, sagu, koşuk kavramlarının neler olduğunu biliyor musunuz? Bilmedikleriniz hangileridir?” sorusu yöneltilmiş ve bu soruya verdikleri cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Mit, mitoloji, efsane, destan, sav, sagu, koşuk kavramlarının neler olduğunu biliyor musunuz? Bilmedikleriniz hangileridir?

	f	%
Mit	32	%53,33
Mitoloji	13	% 21,66
Sav	13	% 21,66
Koşuk	12	% 20
Sagu	8	%13,33
Efsane	4	% 6,66
Destan	3	% 5

3. soruya verilen cevaplara bakıldığında bu kavramların hepsini bilen 22 öğrenci, hiçbirini bilmeyen 2 öğrenci olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu öğrencilerden: 32 öğrencinin mit kavramını bilmediği (%53,33), 13 öğrencinin mitoloji kavramını bilmediği (21,66), 13 öğrencinin sav kavramını bilmediği (%21,66), 12 öğrencinin koşuk kavramını bilmediği (%20), 8 öğrencinin sagu kavramını bilmediği (13,33), 4 öğrencinin efsane kavramını bilmediği (%6,66), 3 öğrencinin destan kavramını bilmediği (%5), tespit edilmiştir. İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konularının ve sözlü edebiyat geleneğimizin temelini oluşturan bu kavramların öğrenciler tarafından öğrenilmemiş olması manidardır.

11.sınıf öğrencilerine “Mit, mitoloji, efsane, destan, sav, sagu, koşuk kavramlarından sizi en çok etkileyen hangisidir?” sorusu yöneltilmiş ve bu soruya verdikleri cevaplar gruplanıp alt temalar oluşturularak tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Mit, mitoloji, efsane, destan, sav, sagu, koşuk kavramlarından sizi en çok en çok etkileyen hangisidir?

	f	%
Efsane	29	% 48,33
Destan	25	% 41,66
Mitoloji	14	%23,33
Sagu	3	% 5
Sav	3	% 5
Mit	1	%1,66
Koşuk	1	% 1,66
Hiçbiri	1	%1,66

11.sınıf öğrencilerine “Mit, mitoloji, efsane, destan, sav, sagu, koşuk kavramlarından sizi en çok en çok etkileyen hangisidir?” sorusu yöneltilmiş ve 1 öğrenci hiç bir kavramı bilmediği için kendisini etkileyen bir kavram olmadığını söylemiştir. Efsane cevabını veren öğrencilerin söyledikleri nedenlerden bazıları şöyledir: “Çünkü çok abartılı olduğu için komik oluyor”, “Efsane çünkü daha güvenli ve daha derindir”, “Hayal gücünü geliştirecek olaylar yaşanıyor”, “Doğüstü olaylar yaşanıyor”, “Efsaneleri dinlemek beni heyecanlandırıyor” gibi. Destan cevabını veren öğrencilerin söyledikleri nedenlerden bazıları şöyledir: “Çünkü yiğitlerin, kahramanların hayatlarına abartarak yazması, onların yaptıkları fedakârlıkları, yiğitlikleri masalsı bir şekilde anlatması”, “Çünkü eski zamanlardan günümüze kadar ulaşması ve içerisinde efsaneler barındırması”, “Çünkü ulusları ve o dönemi tanıtıcı nitelikte olması” gibi. Mitoloji cevabını veren öğrencilerin söyledikleri nedenlerden bazıları şöyledir: “Çünkü tanrıçalar, kültürler hep dikkatimi çekmiştir”, “Eski Yunan Mitolojisine merak duyduğum için” gibi. Sav cevabını veren öğrencilerin söyledikleri nedenlerden bazıları şöyledir: “Çünkü atalarımızın yaşayarak anladıkları sözleri bizim için yazmışlardır”, “Öğüt verme, ders verme gibi atalarımızın söylediği sözlerdir ve bunlar beni etkiliyor” gibi.

11.sınıf öğrencilerine “Aklınıza gelen destanlar nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve öğrencilerin verdiği cevaplar gruplandırılarak tablo 5`te sunulmuştur.

Tablo 5. Aklınıza gelen destanlar nelerdir?

	f	%
Ergenekon Destanı	36	% 60
Oğuz Kağan Destanı	31	% 51,66
Alp Er Tunga	25	% 41,66
Şu Destanı	21	% 35
Yaratılış Destanı	18	% 30
Manas Destanı	17	% 28,33
Bozkurt Destanı	17	% 28,33
Gılgamış Destanı	16	% 26,66
Türeyiş Destanı	12	% 20
Göç Destanı	7	% 11,66
Battalgazi Destanı	7	% 11,66
Diriliş Destanı	6	% 10
Saltuk Buğrahan	4	% 6,66
Çanakkale Destanı	2	% 3,33
Karacaoğlan Destanı	2	% 3,33
Danişment Gazi	2	% 3,33
Dede Korkut	2	% 3,33
Koroğlu Destanı	1	% 1,66

Üç Şehitler Destanı	1	% 1,66
Cengiz Han	1	% 1,66
Kürşat	1	% 1,66
Timur Destanı	1	% 1,66
Atilla Destanı	1	% 1,66
Dandanakan	1	% 1,66
Kutadgu Bilig	1	% 1,66
Yuğ Destanı	1	% 1,66
Toplam	234	%100

5. soruya cevap olarak öğrencilerin en çok tekrarladığı destan Ergenekon Destanı'dır. İslamiyet öncesi Türk destanlardan Ergenekon Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Alp Er Tunga Destanı, Yaratılış Destanı, Bozkurt Destanı, Türeyiş Destanı, Göç Destanı, Atilla Destanı cevap olarak verilmiştir. İslâmiyet sonrası Türk destanlarından Saltuk Buğrahan Destanı, Battalgazi Destanı, Manas Destanı, Köroğlu Destanı, Cengiz Han Destanı ve Timur Destanı; yapay destanlardan Çanakkale Destanı, Üç Şehitler Destanı; yabancı destanlardan Gılgamış Destanı da verilen cevaplar arasındadır. Aslında destan olmayıp, öğrencilerin destan olarak düşündükleri kavramlar da vardır: Yuğ, Kürşat, Dandanakan, Kutadgu Bilig, Karacaoğlan, Diriliş gibi.

Öğrencilerin vermiş olduğu cevaplar arasında “Diriliş” dikkat çekmektedir. TRT 1 kanalında 10 Aralık 2014 tarihinde yayınlanmaya başlayan Ertuğrul Gazi'nin hayatını anlatan “Diriliş: Ertuğrul” adlı diziden etkilenerek bu cevabı verdikleri, Ertuğrul Gazi'yi bir destan kahramanı olarak gördükleri öğrencilerin yaptığı açıklamalar arasındadır.

11.sınıf öğrencilerine “İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı derslerinden sonra sizde Türk mitolojisi ve Türk destanlarına dair bir merak oluştu mu?” sorusu yöneltilmiş ve öğrencilerin verdiği cevaplar tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı derslerinden sonra sizde Türk mitolojisi ve Türk destanlarına dair bir merak oluştu mu?

	f	%
Merak oluştu	40	% 66,66
Merak oluşmadı	20	% 33,33
	60	% 100

6. soruya öğrencilerin %66,66 “merak oluştu”, %33,33 ise “merak oluşmadı” cevabını vermiştir. Merak oluşmuş öğrenciler bu meraklarına yönelik internette çeşitli araştırmalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Konu ile ilgili aktardıkları cümlelerden bazıları şöyledir:

“Derslerden sonra Türk destanlarını araştırıp haklarında bilgi sahibi olmuştum”

“Ergenekon destanını araştırma merakı oluştu”

“Biraz ilgim artsa da Yunan ve Viking mitolojisine daha çok ilgim var”

“Evet, sonra Üç Anadolu Efsanesi kitabını okumuştum”

“Bu zaten var olan bir meraktı ancak ders sonrasında içimde bir arayış yaşamıştım”

11.sınıf öğrencilerine “Türk Edebiyatı dersinin İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konuları arasında destan, mit, mitoloji konuları işlenirken ilginizi en çok çeken konu hangi konu oldu?” sorusu yöneltilmiş ve öğrencilerin verdiği cevaplar tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı konuları arasında ilginizi en çok çeken konu hangi konu oldu?

	f	%
Destan	21	%35
Efsane	4	%6,66
Mitoloji	3	%5
Dede Korkut	3	%5
Sav	3	%5
Kitabeler	3	%5
Sözlü Edebiyat Ürünleri	2	%3,33
Sagu	2	%3,33
İnsan	1	% 1,66
İlahi Aşk	1	% 1,66
Koşuk	1	% 1,66
Edebiyat	1	% 1,66
Türk Hükümdarları	1	%1,66
Kımız	1	%1,66
İrk Bitig	1	%1,66
Törenler	1	%1,66
Halk Hikâyeleri	1	%1,66
Oğuz Kağan	1	%1,66

Eski Türk Tarihi	1	%1,66
İlgimi Çekmedi	8	%13
Toplam	60	%100

11.sınıf öğrencilerinin en çok ilgisini çeken kavram %21,66 destandır. Öğrencilerin %3,3'ünün hiçbir kavram ilgisini çekmediği tespit edilmiştir.

11.sınıf öğrencilerine “İçerisinde mitolojik unsurlar geçen bir kitap okudunuz mu? Okuduysanız içerisinde ne tür mitolojik unsurlar vardı?” sorusu yöneltilmiş ve öğrencilerden alınan cevaplar tabloda 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. İçerisinde mitolojik unsurlar içeren bir kitap okudunuz mu? Okuduysanız içerisinde ne tür mitolojik unsurlar vardı?

	f	%
Okudum	15	% 25
Okumadım	45	% 75
Toplam	60	%100

11.sınıf öğrencilerinden 15’i yani % 25’i içerisinde mit, mitoloji geçen kitap okumuştur; 45’i yani % 75’i bu konu hakkında kitap okumamıştır. Kitap okumayıp bu konuda internette araştırma yapıp bilgi edindiğini söyleyen öğrenciler bulunmaktadır. Okuyan öğrencilerin cevaplarından bazıları şöyledir:

“10. sınıfta okuduğumuz Dede Korkut Hikâyelerinde mitolojik unsurlar vardı, onu okumuştum”

“Hristiyanlıkla ilgili bir kitap vardı. Ölüm, savaş ve diğer iki meleş anlatıyordu”

“Okudum. Mısır tanrılarını anlatıyordu. Oranın ortamı ve sfenkslerden bahsediyordu”

“Evet okudum. İçinde yarı insan yarı at bir kahraman vardı”

“Evet okudum. Yunan, Türk ve çok az derecede Mısır mitolojisini biliyorum. Kiranos’un Evlatları, 12 tanrının üç büyüğü Hades, Zeus, Poseidon. Mumyalama, Ebu Simbel ve Abidos, Karnak tapınağı”

“Evet, okudum. Azra Erhat’ın Mitoloji Sözlüğü adlı kitabını okumuştum. Kitapta Anadolu Efsaneleri, Yunan ve Latin mitolojisinden bahsediliyordu”

11.sınıf öğrencilerine “Sizde millî benlik, millî kültür, millî şuur oluşmasında bu derslerin herhangi bir etkisi oldu mu? Düşünceleriniz nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve öğrencilerin soruya verdikleri cevaplar tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Sizde millî benlik, millî kültür, millî şuur oluşmasında gördüğünüz bu derslerin herhangi bir etkisi oldu mu? Düşünceleriniz nelerdir?

	f	%
Oluştı	38	% 63,33
Oluşmadı	10	% 16,66
Kısmen	12	% 20
Toplam	60	% 100

Öğrencilerin 38’i yani %63,33’ü gördükleri derslerin millî benlik, millî kültür, millî şuur oluşmasında etkili olduğunu düşünmektedir. Görüşlerin bazıları şöyledir:

“Kesinlikle oldu. İşlenen derslerde kültürümüz, benliğimiz olduğu için bir merak uyandırdı böylelikle daha fazla öğrenmeye çalıştım”

“Her ne kadar bu dersi sevmesem de geçmişimi öğrenmek millî kültürümün gelişmesinde büyük rol oynadı”.

Öğrencilerin 10’u yani %16,66’sı kendilerinde herhangi bir etkinin olmadığını düşünmektedir. “Bu şuur ortaya çıkarttıktan sonra da bireyin içinde yaşatmak gerekir. Kastettiğim şey bu kültürün derslerin ötesinde de anlatılıp yaşanması. Dersler bu şuur ortaya çıkarabilir ancak devam ettiremez. Bunu toplum yapmalıdır. Şuur oluşmasını bir bebek, kastettiğim şeyi ise bu bebeğin büyütülmesi ve yaşatılması gibi düşünebilirsiniz”.

Öğrencilerin 12’si yani %20’si ise bu etkinin kısmen olduğunu düşünmektedir. “Kısmen oluyor. Zaten bu bilinçte ise bize kesinlikle faydası olur. Ama bu bilinçte değilsek bize pek bir şey kazandırmaz”.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırma ile millî şuur oluşturmada İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konularının önemi ve öğrencilerin bu konularla ilgili görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için 11. sınıf öğrencileri ile konu hakkında görüşme yapılmış, görüşme sonunda ulaşılan bulgular literatür ışığında tartışılmıştır. Genel olarak öğrenciler İslamiyet öncesi Türk edebiyatına ait kavramları hatırlamaktadır. Gördükleri derslerin Türk kültürünü yansıtmada etkili olduğunu, bu konulara yönelik merak oluşturduğunu belirtmişlerdir. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin, konu ile ilgili kitap okumadığı, ders saatlerinin yetersiz olduğu, derslerin öğretmenler tarafından ezbere dayalı anlatıldığı, öğretmenlerin görsel materyal kullanmadığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Pilav ve Uslu Üstten'in (2013) yaptıkları çalışmada lise öğrencilerinin edebiyat dersine yönelik algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin, "tarihin ve kültürel hayatın aktarımı olarak edebiyat" başlığı altında geliştirdiği metafor sayısının 19 olduğu ve en sık tekrar edilenin "tarih" olduğu tespit edilen sonuçlar arasındadır. Edebiyat ve tarihin birbirini tamamlayan ayrılmaz bir bütün oluşu öğrenciler tarafından ifade edilmiştir.

Saraç'ın (2009) yaptığı çalışmada, derslerin anlatımında gerekli araç-gereç ve görüntülü teknolojiden yararlanılması öğrenme ve öğretim etkinliklerinde öğretimde kullanılacak yöntem ve tekniklerin belirlenmesi kadar önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin yeterli ölçüde görsel materyal kullanmadığı ortaya çıkmaktadır. Aynı çalışmada öğrencilerinin kitap okuma düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hardal'ın (2015) yaptığı çalışmaya göre, günümüz gençleri, teknolojinin getirdiği yeniliklerle birlikte bazı değerleri eski kabul edip ön yargıyla yaklaşabilmekte ve medeniyetimizin önemli kültürel ve edebî değerlerine karşı olumsuz düşüncelere girebilmektedirler. Bu çalışmaya göre de öğrencilerin %13'ünün İslamiyet öncesi Türk edebiyatına dair hiçbir kavram ilgisini çekmemektedir. Bu öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde İslamiyet öncesi Türk edebiyatına dair önyargılarının olduğu görülmüştür. Bu durum Hardal'ın çalışmasıyla benzerlik göstermektedir.

"Teknolojiyi okuma kültüründen çıkarmaya çalışmak gerçekçi olmadığı için teknolojinin olumlu taraflarını ayırtmak bu konuda daha çok araştırma yapıp etkisini, eğitsel ve olumlu yanını keşfetmek gerekir" (Kaya, 2014: 324). Öğrencilere "Aklınıza gelen destanları yazınız" sorusu yöneltildiğinde öğrencilerin %10'u "Diriliş Destanı" cevabını vermiştir. Türk edebiyatında "Diriliş Destanı" adlı bir destan bulunmayıp, günümüzde televizyonda yayınlanmakta olan Ertuğrul Gazi'nin hayatının anlatıldığı "Diriliş Ertuğrul" dizisinden etkilenerek öğrencilerin bu cevabı verdikleri anlaşılmıştır. Öğrencilerin vermiş olduğu bu cevap gerçeğe uymamaktadır. Ancak bu durum şunu göstermektedir ki gerçek bilgiler öğrencilere görsel işitsel malzemeler ve medya

vasıtasıyla aktarılsa kalıcı öğrenme gerçekleşecektir. Bu durumdan hareketle kültürümüze ait öğelerin görsel ve işitsel materyallerle aktarılması öğrencilerin derse olan ilgisini arttıracak ve millî benlik, millî şuur oluşturma da etkili olacaktır. Ayrıca Türk kültürüne ait unsurların teknoloji yardımıyla elektronik ortamlarda doğru ve nitelikli bir şekilde aktarılması bilginin öğrenilmesinde etkili olacaktır. Öğrencilerde millî benlik, millî şuur, millî kültür oluşturmak için kendi tarihimizdeki kahramanları onlara tanıtmamız gerekmektedir. Yabancı uluslardan alınan Superman, Örümcek Adam gibi hayali kahramanlar yerine bizim kültürümüzde yaşamış olan Tomris Hatun, Oğuz Kağan, Tuğrul ve Çağrı Beyler gibi kahramanlar öğrencilere tanıtılması önerilmektedir. Böylelikle öğrenciler kendi kültürüne ait unsurları erken yaşta tanıyabileceklerdir. Ayrıca kalıcılık ve ilgi çekicilik açısından derslerin günlük hayattan örneklerle anlatılması, öğrencilerin bu konularla çok daha erken yaşlarda karşılaşması için çalışmalar yapılması önerilmiştir. Öğretmenlerin ders içinde ve ders dışında İslamiyet öncesi Türk kültürünü tanıttıkları etkinliklere yer vermesi gerekmektedir.

Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin %53,33'ünün "mit" kavramını bilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Mit, mitoloji gibi kavramlar fantastik edebiyat kapsamında anlatıldığında öğrencilerin ilgisini çekmektedir. "İçerisinde mit, mitoloji geçen kitap okudunuz mu?" sorusu yöneltildiğinde öğrencilerin %25'i içerisinde mit, mitoloji kavramlarının geçtiği bir kitabı okuduğunu belirtmiştir. Bu kitaplar fantastik edebiyat ürünleridir. Mitler dünyasında gerçekleşen olaylarda mantık aranmamıştır. Büyülü gerçekçilik anlatım üslubunun kökenleri çok eskilerde, sözlü edebiyatın ilk şekilleri olan mitlere uzanmaktadır (Bars, 2013). Mitlerin büyümlü gerçekçilik ve fantastik edebiyat çerçevesinde anlatılması konunun anlaşılabilirliğini arttıracaktır.

Öğrenciler tarafından okunan kitapların içeriğine bakıldığında durum daha net görülmektedir. Hristiyanlıkla ilgili, ölüm, savaş ve diğer iki meleş anlatan, Mısır Tanrılarında, sfenkslerden bahseden, içinde yarı insan yarı at bir kahraman olan, Yunan mitolojisini anlatan, Mısır mitolojisi ile ilgili olan, Kiranos'un Evlatları, 12 Tanrının üç büyüğü Hades, Zeus, Poseidon gibi Yunan mitolojik Tanrılarında bahseden, mumyalama, Ebu Simbel ve Abidos, Karnak tapınağı gibi konuları içeren kitaplar okunmuştur. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. Öğrencilerin bu konulara ilgi duydukları için bu kitapları okudukları düşünülebilir. Ama aynı öğrenciler Türk mitolojisine dair kitaplar da okuyabilirdi. Okuyamamalarının önemli bir nedeni piyasada bu konularda kitapların yer almamasıdır.

Batılıların Halk edebiyatı ve folklordan faydalanarak opera, bale, tiyatro, roman ve çocuk şiiri yazdığını belirten Şirin (1987: 343), sözlü ve yazılı kaynaklara yönelmenin batıda gelişen çocuk edebiyatının ana damarını sağlamlaştırdığını vurgulamaktadır. Destanları ve efsaneleri çağdaş edebiyata dönüştüren batı böylelikle hem edebiyatı hem de kültürü yaşatmayı hedeflemiştir. Işık ve Karakuş yaptıkları araştırmada (2017) mitoloji başlığı altında Batı kültürüne ait mitolojik ve destanî unsurların Türk çocuklarına sunulduğunu tespit etmişlerdir. Fantastik romanlara ilginin arttığı 21. yüzyıl

edebiyatında bu tür eserlerin kurgulanmasında mitolojik unsurlardan çokça yararlanılmaktadır. Fakat yararlanan mitolojik unsurlar çoğunlukla Yunan medeniyetine ait kavramlar, kahramanlar ve mitlerden oluşmaktadır. Bu durum, piyasada kendi kültürüne dair kitap bulamayan okurun başka kültürlerle ilgi duyması sonucunu ortaya çıkarır. 10. sınıfta 4 haftada toplam 12 ders saati süresince öğrencilere aktarılan İslamiyet öncesi Türk edebiyatı konuları öğrenciye sunulduğunda ilgi uyandırmalı, kültür tanıtımı yapmalı, geçmişine dair bir şuur oluşturmalı, öğrenciyi merak ettirmeli, araştırmaya sevk etmeli, örnek teşkil etmeli, hatırlatma işlevi görmeli, gurur duymasını sağlamalıdır. Bunlara ek olarak görsel ve işitsel materyaller; filmler, diziler, belgeseller, geziler, kitaplar, resimler vs. ile öğrenmede ezbercilik değil, kalıcılık hedeflenmeli ve geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Asanaliyeva, N.A. (2000). Gençlerin Sosyal Yönden Şekillendirilmesinde Halk Edebiyatından Faydalanmanın Yolları ve Şekilleri, Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aslan, E. (2000). Ahıska Destanları Üzerine Bir Araştırma, Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Artun, E. (2015). Türk Halk Bilimi, Adana: Karahan Kitabevi.
- Balat Uyanık, G. vd. (2012). Okul Öncesinde Değerler Eğitimi ve Etkinlik Örnekleri. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Balcı, A. (2004). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem Teknik ve İlkeler, Ankara: Pegem A. Yayınevi.
- Bars, M. E. (2013). Mitlerde Büyülü Gerçekçilik, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2 (2), 219-230.
- Büyükoztürk, Ş. vd. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Pegem A. Yayınevi.
- Boyraz Ş. (2008). Sözlü Anlatıların Sürekliliği Üzerine Düşünceler, Folklor ve Edebiyat Dergisi, 54, 105-118.
- Dönmez, P. (2001). Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Yayınlar Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Eskimen, A. D. (2016). Edebiyat (9-12) Ders Kitapları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri (Indiana Eyaleti) Örneği. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (3), 38 - 61.
- Gökalp, Z. (1974). Türk Medeniyeti Tarihi 1, Türk Kültür Yayıncılık, İstanbul: Toker Basımevi
- Hardal, M.(2015). Ortaöğretim Öğrencilerinin Divan Edebiyatı Algıları Üzerine Bir Araştırma, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18 (29), 279-298.
- Işık, N.; Karakuş N. (2017). Erken Çocukluk Döneminde Efsane, Destan ve Masal Metinlerinin Kullanımı, The Journal of Academic Social Science, 5 (41), 118-133.

- İsen Durmuş, T. I. (2011). Klasik Eserlere Çocuklar Nasıl Yönlendirilmeli ve Buna İlişkin Batıdaki Uygulamalardan Örnekler, *Turkish Studies*, 6 (3), 929-937.
- Kaplan, M. (1983).Kültür ve Kültürü Meydana Getiren Unsurlar, *Türk Kültür ve Medeniyeti Üç Musiki ve Üç Medeniyet*, Millî Kültür Dergisi, 41 (8), 40.
- Kaya, M. (2014). Bilişim Teknolojisi ve Çocuk Edebiyatı, *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi Özel Sayısı*, 324-325.
- Keklik, S. (2013). Öğretim İlkeleri Açısından 2011 Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programının İncelenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6, 667-687.
- MEB. (2015). Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) Öğretim Programı, Ankara.
- Oğuz, M. Ö. (2008). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları
- Ögel, B. (1971). Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Özbay M.; Çeçen M.A. (2012). Türkçe Ders Kitaplarında (6-8. Sınıflar) Yer Alan Metinlerin Tür ve Tema Açısından İncelenmesi, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1, 67-76.
- Pilav, S.; Uslu Üsten A. (2013). Lise Öğrencilerinin Edebiyatla İlgili Algılarının Metaforlar Yoluyla Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, *Turkish Studies*, 8 (8), 1073-1085.
- Saraç, C. (2009). Öğretmen ve Öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminden Beklentileri, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 189-199.
- Sakaoğlu, S.; Duymaz, A. (2002). İslamiyet Öncesi Türk Destanları, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Solak M.; Yaylı D. (2009). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarının Türler Açısından İncelenmesi, *The Journal of International Social Research*, 2 (9), 444-453.
- Şirin, M. R. (1987). Çocuk Edebiyatı Yıllığı, İstanbul: Gökyüzü Yayınları.
- TDK. (2011). Büyük Türkçe Sözlük, Ankara.
- Topçu, N. (2014). Kültür ve Medeniyet, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yıldırım, A.; Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA KARAÇAY-BALKARLI MÜLTECİLER TARAFINDAN YAZILMIŞ BİRKAÇ KÜY (AĞIT)

Some Küy's (Lament) Song By Karachay-Balkar Refugees During The World War II

M. Tekin KOÇKAR* & Roza IJAEVA KOÇKAR**

Öz: Karaçay-Balkar halkının sözlü edebiyat geleneğinin önemli bir bölümünü oluşturan Küy'ler (Küuler- Ağıtlar) genellikle bireysel olaylar etrafında oluşmasına rağmen tarihsel olayların da vurgulanmasıyla birlikte küüün söylendiği dönemdeki toplumsal olaylarla ilgili de bilgi vererek halkın tepkisini dile getirmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Karaçay-Balkar halkı arasında söylenen "Kanamat", "Tatarkan", "Gapalau", "Atabiyni Cırı", "Bekbolatnı Cırı", "Hacibiyni Cırı", "Köçgünçülükünü Cırı" gibi küuler söylendikleri dönemin önemli olayları ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedirler. II. Dünya Savaşı sırasında çeşitli nedenlerle ata yurtlarını terk ederek "mülteci" durumuna düşen Adige-Kabardey, Çeçen-İnguş, Dağıstanlı ve Osetler gibi diğer Kafkasyalılar ile birlikte bazı Karaçay-Balkarlılar, yaşadıkları olayları, duygu ve düşüncelerini sözlerine dökerek günümüze aktarmaya çalıştılar. Bu makalede II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yazılmış birkaç Küy ikinci kişilerden derlenerek ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Karaçay-Balkar cırları, Küy, Karaçay-Balkarlı mülteciler, II. Dünya Savaşı

Abstract: Küy's (laments) are a significant part of Karachay-Balkar peoples verbal literature traditions. They are generally about personal incidents but they also include historical events, so they give information about the social events and reactions of the people at the the time it was sung. In the historical process The küy's songs among the Karachay-Balkar people like, "Kanamat", "Tatarkan", "Gapalau", "Atabiyni Cırı", "Bekbolatnı Cırı", "Hacibiyni Cırı", "Köçgünçülükünü Cırı" give detailed information about the important events of the period they were sung. During the II. World War,

Makale Gönderim:

24.10.2017

Kabul Tarihi:

11.11.2017

* Öğr. Gör. / Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Halkbilim Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü, mtkockar@gmail.com

** Okutman / Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı bölümü, rkockar@gmail.com

Karachay-Balkar's had to abandon their native country and became refugees with other Caucasus people like Adige-Kabardian, Chechen-Ingush, Daghestani and Ossetians. Some of these Karachay-Balkar's narrated their feelings and thoughts and the situation they were in and help them reach today. Some of the Küu's has been compiled from derivative people and adressed in this article.

Keywords: Karachay-Balkar songs, Küy (laments), Karachay-Balkar immigrants, WW II

Резюме: Несмотря на то, что Кюй (Плач) являясь одной из важных частей устного народного творчества карачаево-балкарского народа, которые обычно составлялись из-за событий, связанных с отдельными событиями, иногда эти Кюй составлялись и из-за того, чтобы акцентировать на исторические социальные события и своё отношение к ним. Хорошо известны песни- кюю такие, как «Канамат», «Татаркан», «Гапалау», «Атабины Джиры», «Бекболатны Джиры », «Хаджибийны Джиры », «Кёчгунчюлюкю Джиры », которые исполнял карачаево- балкарский народ о своём историческом процессе. Вместе с Адыгами- Кабардинцами, Чеченцами- Ингушами, Дагестанцами, Осетинами и другими народами Кавказа, некоторые Карачаево- балкарцы, во время Второй мировой войны, стали по разным причинам «Мюльтеджи», они старались передать свои чувства и эмоции и писали о своих страданиях кюй. В этой статье рассмотрены несколько кюй, написанные во время второй мировой войны и после.

Ключевые слова: Карачаево-Балкарские песни, Кюй (Плач), Карачаево-балкарский иммигрантов

GİRİŞ

Küü veya *Küy* sözcüğü Karaçay-Balkar Türkçesi'nde *Ağıt* anlamına gelir. Ağıtlar toplumların belleğinde yer etmiş olan, ölüm, doğal afet, savaş gibi acıklı olayların ardından söylenen, korku, heyecan, üzüntü ifade eden ezgili şiirlerdir. Elçin de ağıtları insanoğlunun ölüm karşısında veya canlı - cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, talihsizliklerini, düzenli - düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler olarak tarif etmektedir (Elçin, 1990: 1).

Şahin'e göre ise ağıtlar, ölüm başta olmak üzere hastalık, ayrılık, kayıp kişiler, mutsuzluk, askerlik, seveda, depresyon, sel ve yangın gibi sosyal içerikli konularda söylenmektedir (Şahin, 2011: 34).

Karaçay-Balkarlılarda Küy (Ağıt) geleneği

Müzikolog Vişnevskaya "Kuzey Kafkasya'da yaşayan birçok halk çok eskiden beri geleneksel çoksesli vokal müziğine sahip olduklarını belirterek bu müziğin temelinde Abazin, Abhaz, Adige, Balkar-Karaçay, Oset, Avar, Kumuk, İnguş ve Çeçen halklarının geleneksel, bölgesel, tarihsel, etnografik, sosyo-kültürel ve folklorik ortak işitsel ürünleri bulunmaktadır" der. Böylece, Kuzey Kafkasya bölgesinin müzik kültürünün bir tarihi eser olarak vokal çok sesliliğini oluşturan çok sesli *Bourdon* tipi anlamlı ve yapısal çeşitliliğe ulaşmasını sağlayan, zengin ve çok çeşitli geleneklerin örneklediği Kuzey Kafkasya vokal çok sesliliğinin yapısını açıkladığını belirtir (Vişnevskaya, 2015: 1).

En eski Kafkasya halklarından birisi olan, kendilerine "Taulu" ya da "Alan Halk" adı veren Kafkasya'da Elbrus Dağının (5642m) eteklerinde binlerce yıldır yaşamlarını sürdüren Karaçay-Balkar halkının sözlü edebiyat geleneğinin önemli bir bölümünü oluşturan polifonik "Cırı" (Şarkı Söyleme) geleneğinin bir parçası olan *Küy*'ler genellikle bireysel olaylar etrafında oluşmasına rağmen tarihsel olayların da vurgulanmasıyla birlikte küyün söylendiği dönemdeki toplumsal olaylarla ilgili de bilgi vererek halkın tepkisini dile getirmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Karaçay-Balkar halkı arasında söylenen "Kanama", "Tatarkan", "Gapalau", "Atabiyni Cırı", "Bekbolatın Cırı", "Hacibiyni Cırı", "Köçgünçülüknü Cırı" gibi küyeler söylendikleri dönemin önemli olayları ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedirler.

Karaçay-Malkar halkının en çok acı çektiği olayların başında, 18. yüzyıl başlarında ve sonlarında meydana gelen salgın hastalık nedeniyle on binlerce insanını kaybetmeleridir. Veba ve kolera gibi hastalıkların adı Taulu dilinde "Emina" diye anılır.

Bu dönemlerde söylenen küyler bugün hala “*Birinçi Emina*” ve “*Ekinçi Emina*” adıyla Karaçay-Malkar halkının dilinden düşmeden günümüze kadar gelmiştir.

Eski bir Karaçay-Balkar *Nart sözü* (Atasözü): *Cırsız kalğan, üysüz kalğan kibikdi* (Şarkısız kalmak, evsiz kalmak gibidir) der (Hadjieva, 1996: 20).

Ünlü Dağıstanlı şair ve yazar Rasul Hamzatov; “*Dağlı halkların tarihi kalemle yazılmamıştır. Onların tarihi kama ile orak ile atlarının toynakları ile mezar taşları ile yazılmıştır. Dağlıların şarkıları bu nedenle şaka ile değil gözyaşları ile ve kanla yazılmıştır*” diyerek halk şarkılarının dağlılar için ne kadar önemli olduğuna değinir (Hadjieva, 1996: 21).

Karaçay-Balkarlıların Avrupa’ya gelişi

Tarihleri boyunca birkaç ağır göç olayı yaşamış olan Karaçay-Balkar halkı, II. Dünya Savaşı sırasında da bu ağır göçlerden birini yaşamak zorunda kaldı. Çeşitli nedenlerle ata yurtlarını terk ederek “mülteci” durumuna düşen Adige-Kabardey, Çeçen-İnguş, Dağıstanlı ve Osetler gibi diğer Kafkasyalılar ile birlikte bazı Karaçay-Balkarlılar, yaşadıkları olayları, duygu ve düşüncelerini sözlerine dökerek günümüze aktarmaya çalıştılar. Karaçay-Balkar halkının en önemli kültürel unsurlarından birisi olan *Küy* söyleme geleneğini kullanan bu insanlar acılarını, sevgilerini, aşklarını bu küylerdeki dizelerle dillendirmişlerdir.

Nazilerin 1941 yılı yaz aylarında Sovyetler Birliği’ne saldırmasının ardından gerek cephede Almanlara esir düşen, gerekse Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan Karaçay-Balkarlılar ayrı düştükleri yurtlarına olan özlemlerini sözlere döktüler. Bu sözler halk arasında söylene söylene günümüze kadar aktarıldı. Bu arada bazı Karaçay-Balkarlılar tarafından Almanlar Kafkasya’yı işgal ettiğinde Hitler’i öven marşlar söylendiği de bilinmektedir (KKG 001):

Kavkazdan çıkınganbız Karaçay-Malkar İstalin zakondan tışına tarthan Milletleni karnaş eterbiz Bolşevikleni tas eterbiz biz	<i>Kafkastan çıktık Karaçay-Balkar Stalin kanınlarından bıkan Milletleri kardeş kılarız biz Bolşevikleri kaybederiz biz</i>
Adolf Hitler bizge erkinlik açhand Başıbızdan kara tubannı çaçhand Boluşayık sıyılı Führer’ge Hem da hazırız huyuğa kirirge	<i>Adolf Hitler bize özgürlük verdi Başımızdan kara dumannı attı Yardım edelim değerli Führer’e Hem de hazırız kuyuya girmeye</i>

Mültecilerden cephede savaşanların bir kısmı Polonya, Ukrayna cephelerinde Almanlara esir düştü. Bu esirler Almanya içlerinde bulunan esir kamplarına gönderildiler. Bir kısmı doğu cepesinde (Mançurya, Çin, Kore) esir düştü veya askerlikten kaçtı. 1942 yılı sonlarında Alman ordusunun Rusya'da yenilgiye uğratılması sonunda, Almanlar Kafkasya'dan çekilmek zorunda kaldılar. Bu sırada Adige-Kabardey, Karaçay-Malkar, Çeçen-İnguş, Dağıstanlı ve Osetlerden oluşan on beş bin kişilik bir mülteci kafilesi de Alman ordusu ile birlikte Kafkasya'yı terk etti (Tavkul, 1993: 49).

Savaş sona erdikten sonra Avrupa'da çeşitli ülkelerde kendilerine yer yurt bulmaya çalışan Kafkasyalılar savaş galibi İngiliz ve Amerikalılar tarafından geçici esir kamplarında (*Provisional camps of prisoners*) toplanmaya başladılar. Bu kampların en önemlilerinden ikisi Avusturya'da Willach şehri yakınlarında, Drau nehri kıyısında bulunan Drau kampı ile Almanya'da Bavyera bölgesinde, Inn nehri ağzında bulunan Sims suyu kenarındaki Stephanskirchen kampıdır (Böhme, 1973: 17).

Kafkasyalı mülteciler tarafından Alp Dağları'nın Drau nehri kıyısında İngilizlerin yönetimindeki Drau kampı 1945 yılının Mayıs ayında kuruldu. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin hemen ardından 28 Mayıs 1945 tarihinde Stalin, halen Sovyetler Birliği vatandaşı olan ve devlete ihanetle suçlanan Kafkasyalıların kendilerine iade edilmelerini istedi. İngilizler bu kararı mülteci kampındaki Kafkasyalılara açıkladılar ve kampta silahlı bir isyan çıktı. İngilizler isyanı bastırmak için ağır silahlara başvurdular. Kafkasyalıların büyük bölümü bu çarpışmada can verirken, bir kısmı da kendilerini Drau Irmağı'nın sularına atarak intihar ettiler. Mültecilerin bir bölümü ise Alp Dağları'nın sarp ve yalçın kayalıkları arasına kaçarak katliamdan kurtuldular. O gün Drau'da yedi bin Kafkasyalı Sovyetler Birliği'ne teslim olmamak için öldü. 1960 yılında Batı'ya sığınan Kafkasyalılar tarafından Drau'da bir anıt inşa edildi ve üzerine şu sözler yazıldı:

Burada 28 Mayıs 1945'te yedi bin Kuzey Kafkasyalı, kadın ve çocukları ile birlikte Sovyet makamlarına teslim edildiler. Ve İslamiyet'e olan sadakatleri ile Kafkasya'nın istiklâli ideallerine kurban gittiler” (Tavkul, 2015: 154).

1948 yılına kadar Avrupa'da çok zorluklar içerisinde yaşamlarını sürdürme çalışan mülteciler bu dönemde Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'ne sığındılar. Burada yeniden bir hayat kurdular ve yaşama tutunmaya çalıştılar. Kimi yeni ülkelerinde evlendi bir aile kurdu; kimisi ise geride, ata yurtlarında eşini, çocuğunu çocuğunu bırakmasına karşın yeniden evlendi, yeni bir aile kurdu. Bu süreçte yurtlarından ayrı düşen, yaşadıkları göç, ayrılık, savaş gibi travmaları büyük ölçüde söyledikleri şarkıların dizelerinde dile getiren bu insanlardan artık geriye yalnız yaşadıklarını anlatan hüznü şarkılar, küyler kaldı. Bu küylerin birçoğunun günümüzde artık ilk söyleyeni belli değil. Ancak diasporada yaşayan Karaçay-Balkarlıların belleğinde kalanlardan birkaçı o dönemde yaşananları anlamaya yetebilir.

Mülteci Şarkıları - Ağtları (Cırla – Küüle)

İlki Acıları ailesinden Zekeriya Orman'dan 2014 yılında derlendi. Zekeriya Orman bu küyü 1948 yılında Türkiye'ye gelen mültecilerden öğrendiğini belirtmektedir (KKG 002) (QR Code 1):

Alaman uruş açhandı da
Uak krallanı çaçhandı
Orus Alamandan akıllı bolğandı
Kafkazdan erley kaçhandı
Carlı Karaçayğa kuuane a kirgendi
Alaman Kafkaznı aladı dep
Alamanla da ulla köllü boldula
Orus bizden korkup baradı dep
Alaman askerlege alay buyruk bolğandı
Kafkazdan çığıp keterge
Carlı Karaçayğa kıyınlık cetgendi
Bilmeydile kalay eterge
Cıltıraydı da hoyhoy a canadı
Oy Alpi taulanı buzları
Caşla la tengli çetelik etedile
Karaçaynı ariu kızları
Bizge çaşınırğa sebeb a boladıla
Çeget talala batuula
Alpi taulada haciret bolğandıla
Karaçay taulu katımla
Alaman askerleni artları ötdü
Hazar degen tengizden
Ata da ana egeç a karnaş
Uzak ayırıldık sizleden
Alaman askerleri üyelerine baradıla
Biz a kayrı barabız
Sen Aurupada biz a sibirde
Kalay uzak boldu arabız

*Alman savaş açtı da
Küçük ülkeleri dağıttı
Ruslar Almandan akıllı oldu
Kafkas'dan hemen kaçtı
Zavalı Karaçay çok sevindi
Alman Kafkas'ı alıyor diye
Almanlar da çok sevindi
Ruslar bizden korkup kaçtı diye
Alman askerlere emir verdi
Kafkasya'dan çıkıp gitmek için
Zavalı Karaçay'a felaket geldi
Ne yapacaklarını bilemediler
Parlıyor oy oy yantıyor
Oy Alp dağlarının buzları
Delikanlılarla birlikte çetelik yapıyorlar
Karaçay'ın güzel kızları
Bizim gizlenmemizi sağlıyorlar
Orman vadileri, bataklıklar
Alp dağlarına hicret ettiler
Karaçay dağlı kadınlar
Alman askerlerinin en sonuncusu da geçti
Hazar denen denizden
Baba, anne, kız ve erkek kardeş
Uzaklara gittik sizlerden
Alman askerleri evlerine dönüyorlar
Biz nerelere gidiyoruz
Sen Avrupa'da biz Sibiry'a da
Ne kadar uzak oldu aramız*

İkinci küy Koçkar ailesinden Yavuz (Süleyman) Taşgım'ın 1950'li yıllarda Erikgen ailesinden Üzeyir Erikgenoğlu'dan öğrendiği bir ezgi. Üzeyir Erikgenoğlu iyi bir *cırçı* (halk şarkıcısı), doğaçlama söyleyebilen iyi bir şair olarak da bilinirdi. Ukrayna cephesinde Almanlara esir düşerek, Polonya'daki esir kamplarında bulunmuş bir Karaçaylıydı. Ezgi M. Tekin Koçkar tarafından 2016 yılında kayda alındı (KKG 003) (QR Code 2):

Orus da gâvur Alaman da gâvur kim için etebiz kazauat
Artıbızda kalğan ongsuzlarıbızni etebiz allahga amanat
Cerde hata çoğedi kökden samalotlar atmasa
Kanlı itlege ua ne oy boluredi bizni üsübüzge çapmasa
Ukrayna tüzle oy sıydam tüzle uçı kıyırı körünmeyd
Tamam ceti künnü de kazauat ettik ne keçe ne kün bilinmeyd
Osıyatlarıbızni caza barabız Ukrayna tüzle taşlağa
Eey Ukraynka kızla da cırlap keledile kazauatda ölgen çaşlağa
Birinçi cazsam alay cazayem da teng çaşlağa salam dep
Ekinçi cazsam a alay cazayem razı bolsun anam dep
Oy da amanla sürüp a men da barğanem ne kayarannga cetgenem
İt de gyauurlanı karap körgenleyine köp de sağışlar etgenem
Sağışla etgen a hayda sağatımda şkoğum tüşdü esime
Allahdan a sora nögerim çoğedi ne köl eteyim kesime
Sol bilegime ok a tiygendi ong kolum şkok atadı
Canımdan a süygen bağıalı tenngim katımda ölüp catadı
Canımdan a süygen bağıalı tenngimi çaçların canına taraydı
Cürek auzundan tiygen a okla saurlarından karaydı
Orira rıra orayda ... Orayda rayda riraura ...
Kafkaz cırlanı ua men a cırladım, siz etdigiz ejiüün
Endi cırlarğa ua Tavkan sannga keldi ma bılayda közüü

*Rus da gâvur Alman da gâvur kim için savaşıyoruz
Arkamızda bıraktığımız güçsüzlerimizi ediyoruz Allah'a emanet
Yerde hata yoktu gökten uçaklar atmasaydı
Kanlı itler ne olurdu bizim üstümüze gelmese
Ukrayna düzlükleri oy dümdüz düzlükler ucu bucağı görünmüyor
Tam yedi gün savaştık ne gece ne gündüz bilmeden
Vasiyetlerimizi yazıyoruz Ukrayna düzlüklerine, taşlara
Ey Ukrayna kızları şarkılar söyleyerek geliyor savaşta ölen delikanlılara
Birinci kere yazsam şöyle yazıyordum arkadaşlarıma selam diye
İkinci kere yazsam şöyle yazıyordum razı olsun anam diye
Oy ben kötülerini kovarak gitmiş kayalıklara varmıştım
İt gâvurlara bakıp gördüğümde çok da düşünmüştüm
Düşündüğüm zaman ise tüfeğim geldi aklıma
Allahtan sonra dostum yoktu ne diyeyim kendime
Sol bileğime kurşun değdi, sağ kolum tüfek atıyor
Canımdan çok sevdiğim arkadaşım yanımda ölüp yatıyor
Canımdan çok sevdiğim arkadaşım saçlarını yan tarafa tarıyor
Yüreğini delen kurşun ciğerlerinden çıkıyor*

*Orira rira orayda... Orayda rira rirayda
Kafkas şarkılarını ben söyledim siz ejiu ettiniz
Şimdi söyleme sırası Taukan işte burada sana geldi*

Benzer bir şarkı da yukarıdaki şarkının varyantı olarak Çomalari ailesinden Davut (İlyas) Önalın'dan, Suat Önalın tarafından 2012 yılında kayda alındı. Davut Önalın da bu şarkıyı Üzeyir Erikgenoğlu'dan dinlediğini söylemektedir (KKG 004):

*Orus da gyauur Alman da gyauur kimge kazauat etebiz
Artıbızda kalđan ongsuzlarıbızđa biz mıçımayın cetebiz
Kafkaz taulada cer salđan allah sen bizni munda öltürme
Kafkaz tauladan sen bizden sora da askerge adam keltirme
Osıyatlarımı cazıp barama Ukrayna tüzde taşlağa
Ukrayna kızla cılap hapar soradıla kazauatdan kaythan çaşlağa*

*Rus da gâvur Alman da gâvur biz kiminle savaşıyoruz
Arkamızda bıraktığımız güçsüzlere bir hızla yetişiyoruz
Kafkas dağlarında bize yer veren Allah, sen bizi burada öldürme
Kafkas dağlarından buraya bizden başka asker getirme
Vasiyetimi yazıp gidiyorum Ukrayna düzlüklerinde taşlara
Ukraynalı kızlar haber soruyorlar savaştan dönen delikanlılara*

Bir diğer küy de Ufuk Tavkul arşivinden alındı. Küy, Dottu ailesinden İlyas Özden tarafından mülteci Kaziy Sılpağar'dan derlendi (KKG 005):

*Endi men aytayım, siz tıngılagız,
Kaçhınçılını küylerin.
Kafkazdan a köçürüb iydile,
Carlı neçmenleni¹ üylerin.*

*Şimdi ben söyleyeyim siz dinleyin
Kaçanların ağıtını
Kafkasya'dan göç ettirdiler
Zavallı Almanların evlerini*

*Gâvur İngilizle kelelle alan,
Ekinçi frontnu açdıla.
Kafkazdan a ötggen kesegibizni,
Kuş tüğünden aman çaçdıla.*

*Gâvur İngilizler geliyorlar alan
İkinci cepheyi açtılar
Kafkazdan geçen bir bölümümüzü
Kuş tüyünden de kötü dağıttılar*

*Endi biz kaçıp a barabız,
Burulub ızıbızga karamay.*

*Şimdi biz kaçıp gidiyoruz
Dönüp arkamıza bakmadan*

¹ Neçmen: Nemça, Alman

Kafkaznı tauları kalıb a ketdile,
Bir cuğubuzga caramay.

*Kafkasya dağları kalıp gitti
Hiçbir işimize yaramadan*

Endi biz kaçıp a barabız,
Sıyımız² suvnu ötebiz.
Artıbızda kalgan ongsuzlarıbızın,
Allahha amanat etebiz.

*Şimdi biz kaçıp gidiyoruz
Sims suyunu geçiyoruz
Arkamızda bıraktığımız güçsüzlerimizi
Allaha emanet ediyoruz*

Ongsuzlarıbız da Allahha amanat,
Kesibiz Allahha amanat.
Alman da gâvur, Orus da gâvur,
Biz nek etebiz kazavat.

*Güçsüzlerimiz Allaha emanet
Kendimiz Allaha emanet
Alman da gâvur, Rus da gâvur
Biz niye savaşıyoruz*

Artıbızdan kelgen hapaarla alan,
Cürek cavubuznu aşaydı.
At belinde oynagan çaşla,
Orus kamplada çaşaydı.

*Arkamızdan gelen haberler
Yürek yağımızı eritiyor
At belinde oynayan delikanlılar
Rus kamplarında yaşıyor*

Bileğimden ok tiygendi alan,
Caralı bolub olturdum.
Sıyımızın keng asvat colların,
Kızıl kan bla tolturdum.

*Bileğimden kurşun değdi
Yaralandım oturdum
Sims 'in geniş asfalt yollarını
Kızıl kanla doldurdum*

Ah-oh ete alan, ah-oh ete,
Carlı canımdan boşadım.
Balintsada³ cata, balintsada cata,
Ölgende cılanga oşadım.

*Ah oh diye, ah oh diye
Zavallı canımdan oldum
Hastanede yata yata
Ölü yılana benzedim*

Sıyımız suunu arı da ozganlay,
Teren orunla kazayım.
Balintsada can bere turganlay,
Tarıguularımı cazayım.

*Sims suyunu geçer geçmez
Derin çukurlar kazayım
Hastanede can verirken
Şikâyetlerimi yazayım*

Birinçide cazsam, alay da cazayım,
Kart anama salam deb.
Ekinçide cazsam, alay da cazayım,
Tiyre kartlağa salam deb.

*İlkinde yazsam şöyle yazayım
Yaşlı anneme selam diye
İkinci kez yazsam şöyle yazayım
Köyümün yaşlılarına selam diye*

² Sıyımız suu: Almanya'da İnn nehri ağzında Sims suyu

³ Balints: balnitsa, hastane

Yaşadıklarını en çarpıcı biçimde anlatanlardan birisi de Amerika’da yerleşen Botaşları ailesinden 1921 doğumlu Hamit Botaş’tır. Kendi yazdığı “*Haram Tala*” adlı küyünde acı olayları ayrıntılı biçimde anlatır (Botaş, 2017: 1):

Tanığan tengle, ejiu da etsinle
Meni aç körgen cırıma,
Curtundan uzakda, çaçılğan öksüzle
Kesi küübüzünü cırlayma.

*Tanıdığım gençler ejiu yapsınlar
Benim acı gördüğüm şarkıma
Yurdundan uzakta, dağılmış öksüzler
Kendi küü ’müzü söylüyoruz*

Üç cıllık colubuz Austriada bitgendi;
Bizge canngı palah
Curtan uzakta cetgendi!

*Üç yıllık yolumuz Avusturya ’da bitti
Bize yeni felaket
Yurttan uzakta geldi*

Canngıdan da tattık,
Bitgen kazauatını tatıuun;
Biz entda sınıdık,
Ol hayırsızını açısın!

*Yeniden de tattık
Bitmiş savaşın tadını
Biz yine sınıdık
O hayırsızın acısını*

Orus'a bitgendi da
Kuuanch etelle Duniyada,
Bizni Drau suunu boynunda.

*Rus bitti diye
Bayram ediyorlar dünyada
Bizi Drau nehrinin yanında*

İngiliz askerle,
Bizni alğandıla kurşogğa,
Kazauat bitgendi,
Cesir boluğuz dedile

*İngiliz askerler
Bizi aldılar çembere
Savaş bitti
Esir olun dediler*

Süymegenleni biz a
Bermeybiz kerige;
Siz süymegenni, biz da
Süymeybiz, -dedile.

*İstemeyenleri biz
Vermeyeceğiz geriye
Sizin sevmediğinizi de
Sevmeyeceğiz. – dediler*

Biz iynanabız,
Ol İngilizini sözüne.
Lagirle kurdula,
Ol Drau atlı özenge.

*Biz inanıyoruz
O İngiliz'in sözüne
Kamplar kurdular
O Drau denen vadide*

Canngı tamadağa:
Kılıçgeri’ni keltirdik.
Kart generalğa
Caşaubuznu inandık!

*Yeni tamada ’lığa (büyüğümüz)
Kılıçgeri’yi getirdik
Yaşlı generale
Yaşamımızı inandık*

Ol kesin aldathand,
İngiliz hıyla tülküge,
Bizge palah etgend,
Ol kalğan edi kerige!

İngiliz kommindant,
Bizni Haparber bla çakırat,
Ol bizge karaydı da
Ötürük közlerin ışartad.

Ma bılay aytıp kıcırad:
-Tamadalarığız kelsinle:
Sir Aleksandr çakırad,
Hazır arbalğa minsinle!

Ol Şpital şaharda ,
Sizge konferans berlikti,
Marşal alayda ua
Sizni konakça körlüktü!

Ala alay kettile
Hazır arbalğa kalanıb
Tüşmannga kelmezlik,
Açı hapar cetdi aylanıb.

*O kendini aldattı
İngiliz hain tilkiye
Bize felaket getirdi
O kalmıştı geride*

*İngiliz komutanlar
Bizi haberci ile çağırıyor
O bize bakıyor da
Yalancı gözlerini gülümsetiyor*

*İşte böyle söyleyip bağılıyor
Tamadalarınız gelsinler
Sir Aleksandr çağırıyor
Hazır arabalara binsinler*

*O Şpital şehrinde
Size konferans verecek
Mareşal orada
Sizi misafir gibi görecek*

*Onlar öyle gittiler
Hazır arabalara istiflenip
Düşmana gelmeyecek
Acı haber geldi dolaşıp*

SONUÇ

Yukarıdaki şarkılardan anlaşıldığı gibi Atayurtlarını terk etme nedenine uygun olarak şarkıların sözleri de yaşananları yansıtmaktadır. Sovyetler Birliğine karşı olanlar komünizme ve Ruslara öfke ve kin duymakta, askere gitmiş, orada esir düşmüş olanlar ise askerliğin ve savaşın acılarını anlatmaktadır. Belki de bir macera aramak ya da Almanların Kafkasya'yı işgalinden mutlu olan, onlarla işbirliği yapanlar, Nazilerin, Sovyetler Birliği'ni terk etmesinden sonra kaçmak durumunda kalanlar geride bıraktıkları yaşamlarına, ailelerine özlem ve hasretle, acıyla dolu şarkılar yazdılar. Bu şarkıların ve ağıtların içeriği yaşadıkları olayları tüm ağırlığıyla yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- BÖHME, Kurt W. (1973) Die deutschen Kriegsgefangenen in amerikanischer Hand; Europa; Munich.
- ELÇİN, Şükrü (1990) Türkiye Türkçesinde Ağıtlar, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- HADJİEVA, Tanzilya (1996) Karaçay – Malkar Folklor, Hrestomatiya, Red: Dodulanı Aminat, EL-FA Basma Ara, Nalçik.
- ŞAHİN, Halil İbrahim (2011) Türk Halk Şiiri, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını, No: 1379, Eskişehir.
- TAVKUL, Ufuk (1993) Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür. Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Değişme, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- TAVKUL, Ufuk (2000) Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 770, Ankara
- TAVKUL, Ufuk (2015) Türk Dünyasında Sürgün ve Göç, Haz. Nesrin Sarıahmetoğlu-İlyas Kemaloğlu, ss. 137-161, İstanbul.
- VİŞNEVSKAYA, Liliya Alekseevna (2015). Severokavkazskaya Vokalnaya Polifoniya V Kontekste Muzikalnoy Agonistiki, http://www.21israel-music.com/Kavkaz_polyphony.htm, (21.12.2015 tarihinde ziyaret edildi).

Web sayfaları:

- BOTAŞ, Hamit (2017): kişisel web sayfası <http://botash1.tripod.com/htala.htm> (11.08.2017 tarihinde ziyaret edildi)

Kaynak Kişi Görüşmeleri:

Kayıt No	Görüşme tarihi	Görüşülen Kişi	Görüşen Kişi
KKG 001	1999 - 2000	Janos Sipos
KKG 002	2014	Zekeriya Orman	M. Tekin Koçkar
KKG 003	2016	Yavuz Taşgın	M. Tekin Koçkar
KKG 004	2012	Davut Önalın	Suat Önalın
KKG 005	1998	Kaziy Sılpağar	Ufuk Tavkul

QR Kodları:

QR Code 1

QR Code 2

TÜRK HALK EDEBİYATI DERSLERİNDE HAYVAN KONULU MENKABE ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

The Investigation of Saint's Legends With Animal Subject in Turkish Folk
Literature Courses

Sibel TURHAN TUNA*

Öz: Bu çalışmada, Türk Halk Edebiyatı (lisans-lisansüstü) dersleri kapsamında, Hoca Ahmed Yesevi ile Hacı Bektaşî Veli'nin konuları hayvanlarla ilgili olan menkabe örneklerinin kültürel arka planı ve öğretileri ele alınmıştır. Bektaşî an'anesinde Ahmet Yesevi'nin menkabevi hayatının önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Çalışmanın boyutları açısından da düşünüldüğünde bu incelemede, menkabeler bağlamında birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen iki veliden örneklere yer verilmiştir. Halkbiliminde formalistik sayı olarak da bilinen (3, 7, 40 gibi) sayılardan "7" sayısı (çalışmayı sınırlandırabilmek adına) esas alınarak, M. Fuat Köprülü'nün Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı eseri ile Abdülbaki Gölpınarlı'nın Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli / Vilâyetnâme adlı eserinden örnekleme yoluyla 7 tane hayvan konulu menkabe seçilmiştir. Diğer taraftan, "dinî anlatmalar" bağlamında menkabe uluslararası motifler de içerebilmektedir. Buradan hareketle uluslararası Motif İndex kapsamında da temel motifleri belirlenen her bir menkabe örneği, ilkin iletilen mesajlar, öğretiler, çıkarılan dersler bağlamında değerlendirilmiştir. Devamında ise, hayvan konulu menkabe örneklerinin Türk kültürüne yansımaları kültürel arka plan dâhilinde ele alınarak mukaddes bir veli etrafında oluşturulan menkabenin geçmişten günümüze taşınan kültürel dili, yine kültür tarihi kaynaklarından hareketle ortaya konulmuştur. Tüm bu bilgilerden hareketle çalışmanın temel amacı ise, Türkçe Eğitimi (lisans yahut lisans üstü) öğrencilerinin Türk Halk Edebiyatı dersi bağlamında, daha önceki diğer tür bilgilerinden hareketle menkabe türünü tanımlarını, türle ilgili bir senteze eserler dâhilinde öğrenmelerini, daha çok İslâmiyet'in mistik yönünü (Tasavvufu) ön plana çıkaran türün örnek metinlerdeki Eski Türk kültürü

Makale Gönderim:

20.10.2017

Kabul Tarihi:

22.11.2017

* Bu çalışma, 5-8 Mayıs 2016 tarihinde, "Eğitim Araştırmaları Birliği, 8. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi"nde sunulan, ancak sadece özeti yayınlanan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

*Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi sibeltuna@mu.edu.tr

izlerini takip etmelerini, bu sayede menkabelerdeki yüzyıllar öncesinden günümüze taşınan öğretiyi ve de kültürel arka planı birlikte okumalarını, eski bilgilerle yeni bilgilerini analiz – sentez bağlamında yaşama geçirmelerini sağlayabilmektir. Çalışmanın yöntemi ise, örnekleme yoluyla seçilen anlatıların belirlenen hedefler doğrultusunda tahlilidir. Çalışma, nitel incelemeden çıkarılan teorik sonuçlarla tamamlanmaktadır. Bu sonuçlara göre, geçmiş ve şimdiyi içinde barındıran menkabe türü, kültür tarihi içinde motifleri ve öğretileri ile ele alınmalıdır. Öğrenci, örnek ders işleme modeli sayesinde, daha önceki bilgileriyle yeni öğrendiklerini bağdaştırıp tür hakkında yorum gücü kazanabilir, öz kültürünü sahiplenip onun korunması gereken kutsal miras olduğunu daha iyi kavrayabilir.

Anahtar kelimeler: Evliya Menkabeleri, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Türkçe Öğretimi, Türk Halk Edebiyatı, Ders Planı Örneği

Abstract: In the current study, within the context of Turkish Folk Literature (undergraduate and graduate) courses, cultural backgrounds and teachings of the works of Hoca Ahmed Yesevi and Hacı Bektaş Veli whose topics are related to animals were investigated. In Bektaş tradition, Ahmet Yesevi's anecdotal life is known to have an important place. Within the scope of the study, samples of the works of these two great men (saints) thought to be related to each other in terms of epic tales were given. On the basis of the number "7" which is one of the formulistic numbers (e.g. 3, 7, 40), seven epic tale with animal motives were selected from M. Fuat Köprülü's work "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", Abdülbaki Gölpınarlı's "Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli / Vilâyet -name". Thus, each epic tale whose basic motives were determined on the basis of international Motive Index was evaluated in terms of the messages to be conveyed, teachings and lessons to be learned. Then, the reflections of epic tales with animal motives on Turkish culture were explored within the context of the cultural background and thus, the cultural language of the epic tales centered around a scared person was revealed on the basis of its cultural sources. Thus, the purpose of the current study was set to be to introduce the genre of epic tales to Turkish language teaching undergraduate and graduate students, to lead them to make a synthesis of the genre, to help the students to know the saint, the community and the sect that this genre belongs to on the basis of the principle literary works of the genre, to help the students to follow the traces of old Turkish culture in the literary works of the genre mostly focusing on the principles of Islamic Sufism and to help them to make a synthesis of this old information and their existing knowledge. The method employed in the current study is the analysis of the anecdotes selected through sampling in line with the pre-set objectives. The study is complemented with the theoretical results derived from the qualitative analysis. The results of the study show that the genre of epic tales including the past and the present together should be studied by focusing on its motives and teachings. Students may improve their capacity to make

interpretation of this genre by linking new information they have learned with their prior knowledge and they can also reinforce their awareness that their own culture is worth being protected as a sacred heritage.

Keywords: *Saints' legends, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Turkish language teaching, Turkish folk literature.*

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde, "menkibe" şeklinde yer alan terim, din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kişilerin yaşamları ve olağanüstü davranışları ile ilgili hikâye; olağanüstü olaylarla ilgili anlatı (2005: 1369) şeklinde verilirken *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'te menkabe, "Çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin durumuna ait fıkralar, hikâyeler" şeklinde tanımlanmaktadır (Develioğlu 1990: 735). P. N. Boratav ise, menkabeyi efsane içerisinde ele alır ve dinlik konulardaki efsanelere "menkabe" denildiğini vurgular (Boratav 2000: 98-105). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*'nde ise, "tabiatüstü niteliklere sahip olmuş kişilerin hayatlarıyla ilgili sahnelerin anlatıldığı hikâyeler" şeklinde tanımlanmaktadır (Kaya 2007: 512). Tüm bu tanımları A. Y. Ocak'tan alınan şu bilgilerle tamamlamak mümkündür: "Arapça nekabe (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak, haber vermek) kökünden türeyen menkabe (çoğulu menâkıp), öğünülecek güzel iş, hareket, davranış anlamlarına gelmektedir. Menkabe veya menâkıb, tasavvuf tarihinde sûfilere izhar ettikleri olağanüstü olaylar olan kerametleri anlatan kısa hikâyeler anlamında yaklaşık 9. Yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır (Ocak 2010: 27)."

Menakıbnamelerde velilerin gösterdikleri tayy-i mekân etmek, gaybı bilmek, geleceği haber vermek, mekân açmak, yoğun var etmek, varı yok etmek vb. gibi birçok kerametlerle sıkça karşılaşılır (Kaya 2007: 512). Bununla birlikte, mucize kavramı peygamberlere ait eylemleri karşılarken keramet ise, Allah'ın veli kullarının olağanüstü eylemlerini karşılamaktadır.

İslâm coğrafyasında, insanların tarikat kurumlarının, mezhep imamlarının, diğer önemli dini şahsiyetlerin hayatlarını, mücadelelerini anlama ve bilme isteği menkabe türünün ortaya çıkmasında etken olmuştur (Üçüncü 2004: 8). Aynı zamanda, menkabeler mürit yetiştirmek ve çeşitli İslâm tarikatlarının propagandasını yapmak amacıyla da yazılmışlardır (Köprülü 1962 I: 36; Kaya 2007: 512).

Evliya menkabelerinin¹ kahramanları, belli bir zamanda ve mekânda gerçekten yaşadığına inanılan mukaddes kişilerdir. Bu anlatılar, biçim olarak kısa ve sadedir, meydana geldiği toplumun kültüründen izler taşır. Bu türden menkabelerin meydana geliş evresini A. Y. Ocak, şu şekilde bildirmektedir: Toplum, değerlerinin (dinî, ahlaki, sosyal) tamamının yahut bir kısmının temsilcisi gördüğü, bu değerlerle özdeşleştirip

¹ Anadolu'da 13. Yüzyıl ve daha sonraları, tek bir veli hakkındaki mekabeleri toplayan ve kendilerine "menakıb, menakıbnâme, vilayetname" adı verilen bağımsız eserler ortaya çıkmıştır. Yazılma amaçları ise, velinin ve onun bağlı olduğu tarikatın tanıtımını yapmaktır (Artun 2006: 110). Menâkıbnâme yazımında olay, kişi, mekân ve zaman gibi öğeler yazarı tarafından hikâyeye formunda inşa edilir. Türün yazımında hikâyeye etme formunun kullanılması, sözlü kültürde aktarılan menkabe anlatma geleneğinin yazıda da tekrarlanmasından kaynaklanmaktadır (Gülerer 2013: 259).

takdis ettiği veliyi/ereni² kült haline getirmiştir. Böylece o veli, artık sade bir insan değil, inanılan değerler bütününün sembolüdür. Buradan hareketle de keramet unsuru ortaya çıkar. Veli henüz hayatta iken, bu dünya ortamından başka, olağanüstü olaylarla çevrili bir dünya ile kuşatılır. Veli öldükten sonra da, kendisi hayatta iken sahip olduğuna inanılan insanüstü özelliğin, güç ve kudretin devam ettiğine ve hatta tüm gizemiyle arttığına inanılır. Devamında o veli etrafında, kerametlerden oluşan ve çığ gibi büyüyen menkabeler sistemi teşekkül eder (Ocak 2010: 7, 8).

11. yüzyıldan 13.yüzyıla kadar Anadolu'ya gelip yerleşen Türkmen boyları, bazı tarikatlara mensup şeyh ve dervişler, (özellikle Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya gelen Türkmen babaları, Horasan Erenleri) Yesevilik ile birlikte ortaya çıkan veli kültürünü birikimlerindeki tarihi miras ve zengin içeriklerle dolu menkıbelerle bu yeni coğrafyada sınır boylarına kadar yayarak yerleştirdiler (Köprülü 1993a; 2005; Barkan 1974; Ocak 2000).

Anadolu'daki veli kültüründe eski Türk inançlarının etkisi oldukça açık olup bu temel Şamanizm dönemlerine kadar uzanır.³ “Gelecekte haber veren, hava şartlarını değiştiren, felaketleri önleyen yahut onu düşmanlarına musallat eden, hastaları iyileştiren, göğe çıkıp uçabilen, ateşte yanmayan Türk şamanları, adeta Bektâşi ve kısmen de öteki tarikat çevresi menâkıbnamelerinde yeniden hayat bulmuş gibidirler. Şamanlar, Gök Tanrı ile temasa geçip ondan mesajlar getirebilen, tıpkı veliler gibi bu yetenekleri kazanabilmek için inzivaya çekilerek kendilerini sıkı bir riyazata tabi tutan kişilerdir (Ocak 2010: 11).”

İslâm öncesinde yer-su ruhların yaptığı işler, İslâmî dönemde menkıbelere devredilmiştir (Alptekin 2013: 6). Diğer taraftan Ocak'a göre, Şamanist dönem inançları yanında Budizm'e geçildikten sonra da Türk veli kültürünün İslâm öncesi temeli takviye görür. Örneğin hayvan kalıplarına girmek, eşyaları ve cisimleri kendi kendilerine yürütüp harekete geçirmek, kuru ağaçtan meyve oldurmak, havada uçmak, değişik kalıplara girmek gibi başka özellikler eklenir. Ayrıca Türkler içinde İranlı mutassavvıflar da İslâm'ı yayıyorlardı. Tüm bunlardan hareketle, Müslüman Türkler arasında Evliya menkabelerinin içeriğini oluşturan yapıyı İslâmî, eski Türk inanışlarına dayanan anevî, Budist ve İranî olmak üzere dört tesirde toplamak mümkündür⁴ (Ocak 2010: 17-32).

² Kulun Allah'a ulaşması yolunda büyük manevi uğraş, vefî kavramına vücut vermiş olup bu yolda başarıya erişen kişiye vefî, Allah dostu denilmiştir. Veli kültü, Tanrı'ya yakın olduğu kabul edilen bir şahsiyetin her hangi bir konuda sağ veya ölü iken yardımının dokunacağına inanılmasını ve bunu temin için de ritüel yollara başvurulmasını kapsamaktadır (Ocak 2010: 2-6).

³ Anadolu'da, yatır, türbe yahut mezar sahibi velilerin (evliyâ, ermiş, eren) hepsi de kendilerine göre bir takım hastalıkların sağaltılmasında veya dileklerin gerçekleştirilmesinde ün yapmışlardır. Ziyaretlerde çoğu zaman, koyun, keçi ve horoz kurban edilir. Küçük bez parçaları bağlanarak (saçı – kansız kurban) yapılır. Mezar başlarına bazı kap kakak da konur. Böylece kültün İslâm öncesi özelliği daha net ortaya çıkar (Ocak 2010: 18).

⁴ Budist tesirler, özellikle Uygurlar arasında baş gösterir. Uygur Bakşılar, ellerinde musiki aletleriyle Budist menkıbeleri naklediyorlardı. İslamiyetten sonra ise, Bakşılar yerine, Ata, Baba lakaplı şeyh ve dervişler tüm bunları İslâmî propaganda için kullandı. Ocak'a göre, Orta Asya'da 10 ve 12. Yüzyıllarda, İslâmiyet Orta

Çalışmanın Kapsamı - Amacı – Yöntemi

Bu çalışmada, (lisans veya lisansüstü) Türk Halk Edebiyatı dersi kapsamında, Hoca Ahmed Yesevi ile Hacı Bektaşî Veli'nin konuları hayvanlarla ilgili olan menkabe örneklerinin kültürel arka planı ve öğretileri ele alınmaktadır. Bektaşî an'anesinde Ahmet Yesevî'nin menkabevî hayatının önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Çalışmanın boyutları açısından da düşünüldüğünde bu incelemede, menkabeler bağlamında, birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen iki veliden örneklere yer verilecektir. Halkbiliminde formülistik sayı olarak da bilinen (3, 7, 40 gibi) sayılardan “7” sayısı (çalışmayı sınırlandırabilmek adına) esas alınarak, M. Fuat Köprülü'nün (1993a) *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eseri ile Abdülbaki Gölpınarlı'nın (2014) *Menakıb-ı Hüknâr Hacı Bektaş -ı Veli / Vilâyet -nâme* adlı eserinden örnekleme yoluyla 7 tane hayvan konulu menkabe seçilmiştir. Diğer taraftan, “dinî anlatmalar” bağlamında menkabe uluslararası motifler de içerebilmektedir. Buradan hareketle, uluslararası *Motif Index* kapsamında temel motifleri belirlenen (ve özet olarak verilen) her bir menkabe örneği, ilkin iletilen mesajlar, öğretiler, çıkarılan dersler bağlamında değerlendirilecektir. Devamında ise, hayvan konulu menkabe örneklerinin Türk kültürüne yansımaları kültürel arka plan dâhilinde ele alınarak mukaddes bir veli etrafında oluşturulan menkabenin geçmişten günümüze taşınan kültürel dili yine kültür tarihi kaynaklarından hareketle ortaya konulacaktır. Tüm bu bilgilerden hareketle, çalışmanın temel amacı ise, Türkçe Eğitimi (lisans ve lisansüstü) öğrencilerinin Türk Halk Edebiyatı dersi bağlamında, daha önceki diğer tür bilgilerinden hareketle menkabe türünü tanımaları, türle ilgili bir senteze ulaşmaları, türün ait olduğu veliyi, zümreyi, tarikatı, temel/başat müracaat eserler dahilinde öğrenmeleri, daha çok İslâmiyet'in mistik yönünü (Tasavvufu) ön plana çıkaran türün örnek metinlerdeki Eski Türk kültürü izlerini takip etmeleri, bu sayede menkabelerdeki yüzyıllar öncesinden günümüze taşınan öğretiyi ve de kültürel arka planı birlikte okumaları, eski bilgilerle yeni bilgilerini analiz – sentez bağlamında yaşama geçirmeleri becerisini kazandırabilmektir.

Asya'da yayılırken, tekkelerin çoğu eski Budist manastırları yerine yahut yakınına inşa ediliyordu, böylece bu bölgelerdeki azize ait menkıbeler İslâmleştiriliyordu. Bu vasıtayla da yerli halkı İslamlaştırma daha kolay oluyordu. Benzer durum Türkler Anadolu'ya yerleştiklerinde de gerçekleşir. Örneğin, Hacı Bektaş'ın 13. Yüzyılda Sulucakaraöyük'te kurduğu tekke, bu havalı Hristiyanların takdis ettiği *Saint Charalambus* kültürünü İslâmleştirerek kendine mal etmiş, böylece **Hacı Bektaş** Hristiyanlarca da benimsenmişti. Aynı yüzyılın ikinci yarısında, Balkanlardaki Dobruca bölgesinde, bir Türkmen kolonisinin iskânını sağlayan Türkmen babası **Sarı Saltık** da aynı şekilde orada eskiden mevcut *Saint Nicolas* kültürü özdeşleştirilmişti. 14. Yüzyılda Elvan Çelebi'nin Eukhaita köyü civarında kurmuş olduğu tekke, o civarda yaygın bilinen *Saint Theodore* ve *Saint Georges* kültürünün **Baba İlyas**'a mal edilmesine yardımcı oldu (Ocak 2010: 17-32).

İslâmiyet'in kabulünden sonra, Türk çevrelerinde gelişen tasavvuf düşünceleri etkisiyle, ilâhler, şiirler okuyan Allah rızası için halka iyiliklerde bulunan, cennet ve saadet yolunu gösteren dervişler ortaya çıktı. Türkler, bu dervişleri eskiden dinî kutsiyet verdikleri ozanlara benzetip onların sözlerine inanıyorlardı. Böylece eski ozanların yerini ata, bab/baba unvanlı birtakım dervişler alır. Bunun en tipik örneğini Dede Korkut teşkil etmektedir (Köprülü, 1993a: 19).

Hristiyanlıktaki aziz kültüründe olduğu gibi, Müslümanlıkta da velî kültürünün İslâm öncesi tabiat yahut ata kültürleri ile yakın ilgisi görülmektedir. Bunun yanında, efsane ve destan gibi anlatı türlerinin de etkili olduğu, devamında tüm bunların İslâm sonrası dönemlerde, İslâmi unsurlara bezendiği bilinmektedir (Ocak 2010: 2).

Çalışmanın yöntemi ise, örnekleme yoluyla seçilen anlatıların belirlenen hedefler doğrultusunda tahlilidir. Çalışma, nitel incelemeden çıkarılan teorik sonuçlarla tamamlanacaktır.

Tüm bu bilgilerden hareketle, “Çalışmanın Kapsamı - Amacı – Yöntemi” ve “Sonuç-Öneri” bölümleri haricinde üzerinde durulan tüm konuyu aynı zamanda Türkçe Eğitimi/Türk Halk Edebiyatı dersleri, menkabe türü için hazırlanmış bir ders planı örneği olarak ele aldığımızı belirtmekte fayda vardır.

A. Hoca Ahmed Yesevi

Pîr-i Türkistan lakaplı Ahmed Yesevî, Türk Tasavvuf edebiyatının kurucusudur. 11. Yüzyılın ikinci yarısında (Batı Türkistan/ Çimkent’in doğusunda Sayram kasabasında) dünyaya geldiği kabul edilen Ahmed Yesevî’nin tarihi şahsiyeti hakkındaki bilgiler çok fazla değildir, Türk toplulukları arasında daha çok menkıbevî yaşamıyla ön plana çıkmış ve şöhreti yakalamıştır.

Ahmed Yesevî, sûfî, şair ve tarikat kurucusu sıfatlarıyla Türklerin manevî yaşamları üzerinde asırlarca tesirli olmuş büyük bir şahsiyettir. Yesevi, sonradan Türkistan adını alan Yesi şehrinde – ki burada Arslan Baba adlı meşhur Türk şeyhinin temsil ettiği kuvvetli bir tasavvuf geleneği mevcuttur- ilk tahsil yıllarını geçirir, sonra Maveraünnehir’in büyük İslâm merkezi olan Buhara’ya gelir, burada devrin en ileri gelen alim ve mutasavvıflarından (Hanefî mezhebinden) Şeyh Yusuf Hemedanî’ye intisap eder, onunla birçok yer gezer, şeyhin üçüncü halifesi olur. Daha sonra ise, Yesi şehrine geri döner ve orada ölümüne kadar (göçebe ve köylü Bozkır Türkleri üzerinde) kuvvetli bir tasavvuf propagandası yapar. Ahmed Yesevî, müridlerine dervişlik adabını telkin için “Hikmet” adı verilen sûfiyâne öğretici basit bir dilde manzumeler yazar. Köprülü’ye göre, Babaî, Hayderî ve Bektaşî an’anelerinin Ahmed Yesevî hakkındaki rivayetleri tarihi gerçeklere daha uygundur (Köprülü I-1993b: 210-212).

Yesevîlik, İslâm imanını, Türk’ün inanış ve üslubuyla ve Türk inanışlarının yaşayan hatıralarıyla birleştirmiş ilk sünni tarikat olması yanında, eski Şaman dini adet ve inanışlarıyla bütünleşmesi bakımından da ilk Heterodox tarikat çehresindedir (Banarlı 1987-I: 277 - 279).

Horasan’da, 13. Yüzyıl Hayderiye tarikatının doğmasında tesiri olan Yesevîlik, bu asrın ikinci yarısında Anadolu’da Babaî ve Bektaşî tarikatlerinin teşekkülünde de önemli bir rol oynar. Mâverâünnehir’de ise, Yesevîlik yerini 15. Yüzyılda iyice güç kazanan Nakşibendiliğe bırakır. Öyle ki, Nogayların (İdige gibi) millî destanlarına bile giren Türk sûfisi Yesevi’ye karşı, göçebe Özbek – Kazakların hürmet ve takdisi çok kuvvetli olup onu bir kült halinde asırlarca devam ettirmişlerdir. Öte yandan, Yesevî’nin Hikmetleri iki bakımdan önemlidir: ilki fikirde dinî –sûfiyâne unsur, diğeri de millî yani şekilde ve vezinde eski Türk halk edebiyatından alınan unsur (Köprülü I-1993b: 213, 214).

“bismi’llâh dip beyân eyley hikmet aytıp
tâliblerge dürr ü Güher saçtım muna
riyâzetni katıĝ tartıp kanlar yutup
min defter-i sâni sözün açtım muna”

Yukarıdaki dörtlükle başlayan *Divan-ı Hikmet*, bir din ve ahlak kitabıdır. Eserin amacı, İslâmiyeti, İslâm ahlakını topluma öğretmektir (Eraslan 1983: 30). Diğer taraftan, tıpkı Yunus Emre, Nasrettin Hoca, Karacaoĝlan gibi Ahmet Yesevi de çok mekânlı ve çok mezarlı tarihî şahsiyetler arasında olup bu isimleri bir döneme yahut esere bağlamamak, bağlama ve döneme göre deĝişip gelişebilen birer folklorik olgu olarak karışılmak gerekmektedir (Oĝuz 2016: 5-14).

Tasavvufun Müslümanlık ile birlikte iç Türkistan bölgelerine kadar yayılmasında en önemli etmen, Türk ruhunun mistik duyuş ve düşünüşlere açık oluşudur. Evreni saran gizli ve güçlü manevi kuvvet tasavvuru, Türk için yabancı değildir. Bir destan geleneğine sahip olup destan kahramanlarında sürekli manevî üstünlükler tasavvur etmeĝe alışmış, onları yüce bir mevkide mukaddesleştirmiş bir millet için, İslâm tasavvufunun üstün insanı (kâmil insan), evliyâ inanışı yabancı gelmez. İlâhî nurun yeryüzüne inerek insan bedeninde tecellisi, millî kahramanların böyle bir nûrdan yaratıldığına asırlarca inanmış bir millet için tanıdık bir tasavvurdur. Türk halkı kendilerine, Allah, yaratılış, varlık, yokluk, ölüm ve ölümden sonrası, cennet, cehennem gibi kavramlar üzerinde çok içten etkileyici sözler söyleyen İslâm dervişlerini yadırgamandan sevmiş, onları kendi şaman-baksı’larına benzeterek saygıyla benimsemiştir. Türkler bu dervişlere, Ata, Baba, Hoca (Arslan Baba, Korkut Ata, Çoban Ata) gibi heybetli ve cana yakın isimler vermişlerdir (Banarlı 1987-I: 276).

I. Yesevi’ye Ait Menkabe Örnekleri

1. Hoca Ahmed Yesevi ve Sadık “Öküzü”

Hoca Ahmed Yesevi’nin bir öküzü vardır. Öküz, Hocanın yontmuş olduğu kaşık ve kepçeleri sırtındaki heybesinde bütün şehri dolaşarak satmaya çalışır. Kaşık ve kepçelerden almak isteyenler karşılığını öküzün heybesine bırakır. Ancak, kim bu kaşık ve kepçelerden alsın ve karşılığını heybeye koymazsa öküz o kişinin peşini (parasını almıyaya, yahut eşyayı yerine koyuncaya kadar) bırakmaz (Köprülü 1993a: 32).

Menkabenin uluslararası *Motif Index*’te de yer bulan başlıca motifleri şu şekildedir:

V 220. Erenler

V 222. Erenlerin görünen olağanüstülükleri

F 900. Keramet

Menkabeden çıkarılan **öğretiyi** Hak yolunda benliğinden geçmiş Ahmed Yesevi'nin bir havyan üzerindeki hükmü, onu itaate alması ve bir öküz üzerinden insanlara “dürüst olunması yolunda” ders veriş şekline belirtmek mümkündür.

Menkabenin **kültürel unsurlarına** geçmeden önce, kültür tarihinde, boğa, sığır gibi adlarla da karşımıza çıkan “öküz” kelimesinin sözlük anlamına bakmak daha doğru olacaktır. Sığırın enenmiş (hadım edilmiş) erkeğine öküz denmektedir. Öküz, daha çok iş ve besi hayvanı olarak kullanılır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sığır> Erişim tarihi: 22.02.2016). Menkabe de öküz Yesevi'nin verdiği bir işi - görevi yerine getiren sadık, çalışkan bir hayvandır.

Türk kültüründe, öküz bazen boğa ile de ilişkilendirilmektedir. Eski Türklerde boğa ya da öküz, alplik, hükümdarlık ongunu ya da timsalidir. Örneğin Tonyukuk yazıtında hükümdar, yağlı semiz bir boğayla karşılaştırılmaktadır (Çoruhlu 2006: 149). B. Ögel, Yakut kadın şamanların öküz donuna girdiklerini Pekarskiy'den hareketle aktarmaktadır (Ögel 1995-II: 538). Dede Korkut Hikâyelerinde ise, Oğuz alplarının güçlü boğalarla dövüştüğü görülmektedir. Örneğin Kan Turalı'nın karşısına çıkarılan boğanın boynuzu elmas cıda gibidir; Bayındır Han'ın boğası ise, katı taşa boynuz vursa un gibi öğüdüdü (Gökyay 2007: 1156).

Müslüman mistiklere göre, hayvan dünyasıyla yakın ilişki hiç de şaşırtıcı değildir. Her mahlûk, Allah'ı kendi diliyle tesbih eder, nefsini arındırmış veli, onların tesbihatını anlar ve onlara katılabilir (Schimmel 2012: 222). Menkabe örneğinde de Yesevi, öküzün Allah tarafından yaratılmış bir varlık olduğunu bilmekte ve öküzün diline vakıf olan bir veli olarak onu eğitmektedir.

Halk bilgisi ürünleri gelişi güzel ortaya çıkmış ürünler olmayıp bu ürünlerin yaratılma ve devamlı kılınmasında esas olan bir ‘öğrenme’ kaygısı bulunmaktadır. Bu öğrenme herhangi bir şekilde meydana gelmiş olabilir. Öğrenme yoluyla elde edilen, bilgiye dayalı yaratma ve yeniden üretme, belli seviyede estetik kaygı ihtiva etmekte ve sanat değeri taşımaktadır (Ekici 2000: 6). Tüm bu bilgilerden hareketle, örnek menkabenin de bir öğretiye hizmet ettiğini vurgulamak yanlış olmayacaktır. Türün tarikatlarda genç müritleri eğitmek için bir araç olarak kullanıldığı da göz önünde tutulursa menkabeyi öğrenmiş bir kimsenin aynı zamanda gönderiyi yani verilmek istenen mesajı da öğreneceği muhakkaktır. Kültürel arka plan okumalarından hareketle “öküz”ün menkabe de kutsal olanla bağının yanında, gücü, sadakatı, zekâyı, iş ahlakını, doğru yolu - dürüstlüğü temsil ettiği vurgulanabilir.

2. Horasan Erenleri – Turna Donu

Horasan Erenleri, hakkında çok az bilgileri olan Hoca Ahmed Yesevi'yi bir toplantıya davet etmek isterler. Bu daveti içlerinden biri turna donuna girerek Hocaya

iletmek üzere yola çıkar. Hoca, Bâtin kuvveti ile bu işi önceden haber alır ve yanına bazı dervişlerini alıp turna donuna girerek misafirleri karşılamaya çıkar. Semerkand sınırlarında büyük bir nehirde karşılaşılır. Horasan Erenleri hocanın bu kudretine karşı aciz ve hayran kalırlar. Sohbet sırasında Hoca, nehirde bir bezirgânın yardım çılgılığını duyar, inip yardım eder. Sonra insan kılığına girer. Bezirgânın kendisine bağışladığı malları alıp Horasan'a gelir ve hepsini oradaki enrelele bağışlar (Köprülü 1993a: 33).

Menkabenin uluslararası *Motif Index* 'te de yer bulan başlıca motifleri şu şekildedir:

- V 220. Erenler
- V 222. Erenlerin görünen olağanüstülükleri
- F 900. Keramet
- P 340. Hoca ve talebe
- V 223.6. Olacakların önceden bilinmesi
- D 150. İnsanın kuşa dönüşmesi
- D 350. Kuşun insana dönüşmesi
- N 848.01. Yardımcı olan kutsal kişi

Menkabeden çıkarılan **öğretiyi** şu şekilde belirtmek mümkündür: Allah'ın seçilmiş kuluna verdiği gücü (keramet gösterebilme) ve değeri (sevgi değeri) ancak yine Allah isterse "öteki"ler görüp öğrenebilir, bu kerametlerden öteki insan/lar "iyilik" olarak faydalanabilir. Temelde ise, "Bâtin gücü herkese izhar olamaz" öğretisini sunmaktadır.

Menkabenin öne çıkan **kültürel unsurları** "turna", "kuş donuna girme" şeklinde belirtilebilir. Halk şiirlerinde baharda gelip kışın göç eden turnaların önemli bir yeri vardır. B. Ögel'e göre bu kuşlar "haberci", "Tanrının elçisi" gibi görülmüşlerdir (Ögel 1995-II: 553). Steplerde, bataklıklarda, bazen de nehir vadilerinde yaşayan turnalar, dağınık uçmazlar. Yaratılışları gereği birbirlerine yardımcı olurlar. İçlerinden biri "öncü" olur. Genelde doğan kullanılarak avlanırlar (Gökyay 2007: 1155).

Y. Çoruhlu'nun C. A. S. Williams'tan naklettiğine göre, "turna" Orta Asya ve Çin'de çok eski çağlardan beri tıpkı diğer yırtıcı olmayan kuşlar (kaz, sülün, ördek, güvercin) gibi kutsal sayılmakta olup ölümsüzlüğün yahut uzun yaşamın sembolü idi. Buna ilaveten, Altın Köl yazıtında turnanın zenginlik, servet ve refahın simgesi olduğu da görülür (Çoruhlu 2006: 158,159).

B. Ögel, Türk Halk Edebiyatında "Don Değiştirme" adlı motifin çok kullanıldığını bildirip *Türk Mitolojisi* adlı eserinde konu ile ilgili örneklere yer vermiştir (Ögel 1995-II: 547, 554). Efsane kahramanlarının kılık değiştirmeleri, özellikle de

hayvan kılığına bürünmeleri aslında tüm dünyada yaygın bir motif olup insan zihniyetinin ortak tefekkürlerine ve bir motif olarak farklı kültürlere yayılıp yerleşmesine etkili bir örnektir.

Menkabelerde kullanılan sembolik dil, bu türden kurguya dayalı masal, efsane gibi anlatıları, köken olarak mit dönemine kadar götürmektedir. S. V. Örnek'e göre, ilkel düşüncede objeler veya varlıklar, kendilerinden başka bir şey olabilirler (Örnek 1995: 18). Şaman giysilerindeki kuş resimleri veya başlığındaki kuş tüyleri yeni bir kimliğe bürünmenin işaretleridir. Öyle ki, şaman esrime teknikleri ile kuş ya da hayalindeki hayvana dönüştüğünü hissetmekte ve hissettirmektedir. Özellikle, şamanın öbür dünyaya yolculuğu yani mekân aşma ritüellerinde kuş kostümlerinden yararlandığı bilinmektedir. Şamanların, kurt, geyik, kuşlar vb. hayvan biçiminde yardımcı ruhlara dönüştüklerine inanılır. Hayvan biçimlerinde, yer altı, gökyüzü gibi kozmik mekânlara esrimeli yolculuk yaptıkları bildirilmektedir (Eliade 1999: 116-187). W. Radloff, Sibiry'a'da şamanın esrimeli yolcuğu sırasında göğe yükselmek için, içi doldurulmuş kazın üzerine bindiğini vurgular (Radloff 1986: 241). Buradan hareketle, halk anlatılarındaki türler arasında kimliğin gizlenmesini izlemek, yüz yıllar ve bin yıllar içinde olağanüstülüklerin takibi anlamına gelmektedir. Mitolojik inanmalar efsanelerde, menkabelerde, destanlarda yaşatılırken yerleşik düzenin anlatı türleri olan hikâyelerde ise bu inanmalar daha akılcı bir zemine oturtulmaktadır. Mitolojik dönemle ilgili "geçici kimlik gizlemeler" daha çok don değiştirme yahut çeşitli şekillerde kimliği gizleme biçimine dönüşür (Önal 2010: 1282). Anadolu'da halk arasında don değiştirme, daz/tas, türlenme, silkinme, giyimini giyme, kalıp, bürünme, görünme gibi ifadelerle de anılmaktadır (Ögel 1995 –II: 83, 136).

Melikoff'a göre Ahmed Yesevi'nin tıpkı "şaman" gibi, kuşa dönüşerek gökyüzünde uçma gücü vardır. Gökyüzünde uçma, kuşa dönme, şamanın ayrıcalıklarındandır (Melikoff 1998: 39). İslâmiyet öncesi Türk topluluklarında, kuşun ruhun simgesi olduğuna, ruhun kuş gibi uçtuğuna inanılmıştır. "Uçmak" ifadesi ölümü karşılamıştır. Nitekim Orhun abidelerinden Bilge Kağan Abidesi Doğu cephesinde, "Babam Kağan öylece ili töreyi kazanıp uçup gitmiş. Babam Kağan için ilkin Baz kağanı balbal olarak dikmiş. Babam Kağan uçtuğunda kendim sekiz yaşında kaldım (Ergin 1991: 36)" ifadelerine rastlanmaktadır. Bununla birlikte Eski Türklerde "uçmağ/ uçmak" aynı zamanda gökyüzünde "cennet" tasarımı için de kullanılmıştır.

Yukarıdaki menkabede, Horasan Erenlerince ünü duyulduğu halde hakkında pek bir şey bilinmeyen Yesevi, "önceden haber alma", sonra da "turna donu"na girme gücünü kullanarak ötekilerden üstün olduğunu ispatlar. Nitekim Yesevi'nin dervişleri de tıpkı diğer erenler gibi "turna" donuna girebilmektedir. Kanımızca turna, burada kültürel bir unsur olarak, kutsal olanla bağı sağlayan güçlü bir sembol ve öncü-haberci vasfı ile karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu motifler, Allah'ı gönül gözüyle görmüş ve sevmiş bir velinin yine Allah dilerse yapabileceği kerametlerini göstermektedir.

3. Suri Halkı ve Köpeğe Dönüşme

Yesi civarındaki Suri (Savran –Sabran) kasabası halkı, Yesi’lilere ve Yesevi’ye karşı düşmanlık beslerler. Hoca Yesevi ve müritlerini hırsızlık ile suçlamak için bir sığırı parçalayıp gizlice tekkenin içine getirip bırakırlar. Ertesi gün Suri halkı, erkenden tekkenin önüne gelip sığırı arama bahanesiyle içeri girmek isterler. Yesevi de onlara “Girin köpekler!” der. Onlar Allah’ın hikmeti ile hemen orada birer köpek olurlar ve içerideki parçalanmış sığırı yemeye başlarlar. Dışarıda kalıp bu olayı seyreden arkadaşları çok korkarlar. Hemen tövbe edip istiğfar dileyerek Şeyhe rica ederler. Yesevi onları tekrar insan şekline dönüştürür. Yalnız kuyrukları bu olaydan onlara yadigâr kalır ve bütün zürriyetlerine de sirayet eder (Köprülü 1993a: 39).

Menkabenin uluslararası *Motif Index*’te de yer bulan başlıca motifleri şu şekildedir:

- V 220. Erenler
- V 222. Erenlerin görünen olağanüstülükleri
- F 900. Keramet
- V 223.6. Olacakların önceden bilinmesi
- P 200. Cezalandırılmış işler
- Q 551.3.2. Hayvana dönüştürerek cezalandırma
- D 141. İnsanın köpeğe dönüşmesi
- M 411.8. Erenin bedduası

Menkabeden çıkarılan **öğreti**, iftiranın ne kadar günah olduğu ve bu davranışa meyil edenlerinin mutlaka Tanrı tarafından cezalandırılacağı şeklinde belirtilebilir. Nitekim anlatıda, iftira eden kişiler öte dünyaya kalmadan henüz bu dünyada cezalandırılarak derslerini almışlardır.

Menkabenin kültürel **unsurları** arasında köpek bulunmaktadır. Menkabede, en şerefi mahlûk olan insandan bir başka mahlûk olan köpeğe dönüşme bir tür “aşağılama” ve “ceza” yöntemi olarak kullanılmaktadır. Buradan hareketle “köpek”in Türk kültüründeki yeri ve önemine bakılınca şu tespitler ilkin dikkati çekmektedir: O. Ş. Gökyay, *Dedem Korkud’un Kitabı* adlı eserinde Türk efsanelerinde ve özellikle onomastik yapılarla köpeğin değişmez bir unsur konumunda olduğunu vurgular. Dede Korkut destanlarında köpek, “barak, baracuk, it, kelpçügez, tazı” şeklinde türlü adlar altında geçer. Manas destanında, at, it ve av kuşu insana arkadaşlarından daha sadık olur ve daha çok kadir bilirler. Türklerde on ikili hayvan takviminde yıllardan biri “it” yılı diye adlandırılır. Oğuz Kağan destanında, “Barak”, Oğuz’un düşmanı efsanevi bir kavmin adıdır. Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde, “barak” kelimesini “çok tüylü bir köpek”

şeklinde açıklar ve devamında bir efsaneye yer verir. Diğer taraftan, barak, *Barak Baba* adlı ünlü bir dervişe ad olmuştur. Sarı Saltuk'un da, müritlerini "barağım" diye çağırıldığı bilinmektedir (Gökyay 2007: 1159,1160).

Diğer taraftan köpek, Eski Türklerde bazen olumsuz anlamlar da üstlenmiştir. Örneğin, güçlü şamanlar kurt, kartal gibi hayvanların biçimine girerken, zayıf olan şamanlar da köpek biçimine girerler. Köpek, daha çok yer altına iniş ayinlerinde kullanılır. Türk kozmolojisinde ölüme işaret eden bir semboldür. Diğer taraftan köpek, bazı Türk topluluklarında cenaze törenlerinde kurban edilen hayvan olur. Çoğu kez olumsuz anlamlarına karşın köpek, çeşitli Türk topluluklarında önemli sayılıp efsanelere girmiştir. Örneğin, Kırgızlarda "Kumayık", Başkurlarda "Barak", İslâm sonrası Türk topluluklarında ve diğer Müslüman toplumlarda "Kıtmîr" (Kehf Suresi: 9-26) önemli köpeklerdir (Çoruhlu 2006: 59).

Ögel'e göre ise, Türkler köpeği genelde "aşağı" bir hayvan olarak görmüşlerdir. Bu sebeple de, köpektен türediğine inanılan Tibet'lileri sürekli aşağılamışlardır. Ancak, av köpeği meselesinde olumsuz tutum değişir, çünkü yakın tarihe kadar bir Türk genci için, iyi bir av kuşu ve av köpeğine sahip olmak büyük bir gurur sebebidir (Ögel 1993 – I: 563).

Köpek görüldüğü üzere, Türk kültüründe bazen olumlu ve bazen de olumsuz anlam değerine sahip olagelmıştır. Bizce olumlu görülmesindeki en büyük etmen sadakat konusu olmuştur. Nitekim toprağa bağlı ve genelde göçer evli eski Türklerde sahiplerine sadakatleri ile bilinen av ve bekçi köpeği önemli bir yerde olsa gerektir. Bilindiği üzere, Dede Korkut'ta Kazan Bey, Karaça Çoban'ın sadık kara köpeğine güvenir onunla yurdunun yağmalanması hakkında haberleşir. Diğer taraftan menkabe de köpeğe dönüşme iki mesajla okunup alımlanabilir: İlki köpeğe dönüştürme bir ceza ve aşağılamadır. İkincisi de köpeğe dönüştürülmüş kötü kişilerin "(İçeri) Girin Köpekler!" şeklindeki emre itaatleri, (sadık birer köpek olmaları) özgürlükleri ellerinden alınmış köleleri anımsatmaktadır.

B. Hacı Bektaş Velî

Hacı Bektaş Velî ile ilgili yaşadığı dönem ve çevreden yazılı bir kaynak bugüne ulaşamadığından onu daha çok ikinci dereceden kaynaklardan hareketle menkıbevi kimliğinde incelemek mümkündür (Artun 2006: 217). Manzum ve mensur velayetnamelerde, Hacı Bektaş Velî'nin yetişmesi ve gençliği ile ilgili yeterli bilgi mevcut değildir. Eldeki kaynaklara göre Hacı Bektaş Velî, Hoca Ahmed Yesevî'nin öğrencisi ve halifesi olan zâhir ve bâtın ilimlere sahip bulunan Lokman Perende'nin yanında eğitimine başlar, orada yetişir, olgunluk çağına gelince icâzetnâmesini alıp irşad görevi ile Anadolu'ya gönderilir (Güzel 2006: 292).

Öğretisinin temellerini Orta Asya coğrafyasından getiren Hacı Bektaş Velî, Anadolu'daki göçebe Türkmenlere, onların hiç de yabancı olmadığı bazı hikâyeler,

hikmetli sözler ve nasihatlerde bulunarak onların Müslümanlık anlayışları üzerinde etkili olmuştur (Kozan 2012: 318). Alevi ve Sünni menkabelerinde eren/veli kültü aynıdır. Ata kültürünü yaşatan erenlerin yapmış oldukları olağanüstülüklerle sıkıca bağlı olan halk Müslümanlığı ortak bir felsefede buluşur (Önal 2013: 355).

Bektaşî Menakıbnameleri içinde en çok okunanı ve tanınmışî Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Hacı Bektaşî Veli'nin menkabelerini anlattığı için Vilayet-nâme adı ile de bilinir. Eser Türkçe olup nüshaları, manzum, mensur veya manzum – mensur karışıktır. Anadolu'da'ki Yesevî geleneklerini içermesi açısından değerlidir (Artun 2006: 111). Hacı Bektaş, halk sufiliğinin (Heteredoks) temsilcisi olarak yine halka yönelik bir tarikat olan Bektaşîliğe adını verir (Melikoff 1998: 89).

I. Hacı Bektaş Veli'ye Ait Menkabe Örnekleri

1. Şahin Donuna Girme

Oldukça yaşlanmış olan Ahmed Yesevi, kendisine tuğ, alem verdiği, kılıç kuşattığı, altı bin erle Bedahşan iline gönderdiği oğlu Kutbettin Haydar'ı esaretten, Horasan halkının öcünü alıp Bedahşan ilini de kafirlerden kurtarması için Allah'a yalvarır. Allah, bu hali Hünkâr Hacı Bektaş Veli'ye ilham eder. O da derhal Türkistan iline yürür. Hoca, "mülk ıssı" geldi deyip pek sevinir, Hacı Beştaş'ı ağırılar, ona durumu anlatır ve Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi ili ve oğlunu kurtarması için görevlendirir. Hocanın altmış yıldır hizmetinde bulunanlar, dışarıdan gelen yabancı bir abdala mülk ıssı denmesini ve onun görevlendirilmesini hazmedemezler, haset ederler. Hacı Bektaş Veli, şahin donuna girip Kutbettin Haydar'ın yedi yıldır hapsediği mağarayı bulur. Silkinerek insan kılığına girer. Üzüntüden saçları dökülen Haydar'ın saçlarını yeniden eski haline getirir. Daha sonra kibleye yönelir, Haydar'a "yum gözünü" der, sonra ise tekrar "aç gözünü" der ve Haydar, Hacı Bektaş'la kendisini Hoca Ahmet Yesevi'nin tekkesinde bulur. Büyük sevinç yaşanır. Dervişler de Hacı Bektaş'ın erliğini anlarlar, ona candan muhib olurlar (Gölpınarlı 2014: 11).

Menkabenin uluslararası Motif İndex'te de yer bulan başlıca motifleri şu şekildedir:

P 233. Baba ve oğul

Z 71.5. Formülistik sayı 7

V 220. Erenler

V 222. Erenlerin görünen olağanüstülükleri

F 900. Keramet

D 150. İnsanın kuşa dönüşmesi

H 1109. Olağanüstü hız gerektiren diğer işler

D 2121. Sihirli yolculuk

D 2121.2. Kapalı gözlerle yolculuk

V 223.6. Olacakların önceden bilinmesi

Menkabe, Tanrı inancı tam olup zâhir ve bâtın ilimlere sahip bulunan bir kimsenin imkânsız görünen bir durum karşısında bile yalvarma ve dualarla isteğinin kabul olabileceği **öğretisini** sunmaktadır.

Menkıbenin **kültürel unsurları** arasında, kuş donuna girme, tuğ, yedi sayısı motifleri bulunmaktadır. İmkânsız gibi görülen bir iş, Allah'ın sevgili bir kulu tarafından şahin donuna girilerek yapılmıştır.

Kuş donuna girip uçuş motifli menkabeler hem Orta Asya'da hem Anadolu'da Bektaşiler arasında yaygındır. Şahin donuna girme motifli efsane yahut menkabelerde, “şahin”, görüş yeteneği kuvvetli çevik - hızlı, yırtıcı bir kuşu simgelemektedir.

Eski Türklerde devlet hâkimiyeti, hakanlık, tuğ ile sembolleştirilmiştir. Tuğ - bayrak, bugün olduğu gibi o gün de bir ‘değer’dir. Bahaeddin Ögel, Türk devletlerinin sembolü olan, ucunda atkuyrukları asılı gönder şeklinde tarif edilen ‘tuğ’un, bir bozdoğan ile birlikte gökten düştüğünü Radloff’tan nakleder (Ögel, 1995-II: 128). Manas destanının K. Yusupov varyantında Cakıp, Manas’ın han tayin edilişi töreninde, hanlık ve bayrak kavramları ile ilgili şunları söyler: “Hey millet, sözümü dinleyin! “Gökte bir ay, bir güneş olur, bu Tanrı’nın kudretidir. Halkın başında bir Han, bir bayrak olur. Bu ataların âdetidir. Hanınız işte Manas! Onu tutunuz! (Türkmen ve İneyet, 1995: 62).” Bayrak – tuğ, her şeyden evvel ataların kutsal emanetidir. Renginden üzerinde taşıdığı sembollere kadar kıymetli bir değeri simgeleyen tuğun ‘özgür’ bir milleti temsil ettiği çok açıktır.

Türk folklorunda, yedi sayısı, tıpkı diğer üç, beş, kırk sayıları gibi formel sayılardandır. Şaman Kozmik ağacı temsilen yedi dallı ağaca tırmanarak esrimeli yolculuk yapar. Türbelerin etrafında dualar eşliğinde yedi defa dönülür. Hac’daki dini ritüellerde de yedi sayısı dikkati çeker. Yedi lokması, Türk ölüm adetlerinden birisidir. Erman Artun, Türklerde “yedi suyu”, “yedi tamu”, “yediler” gibi yedi sayısının kutsallığını belirten inançlardan bahseder. “Yedi suyu” inancında, bebeğin doğumunun yedinci gününde gümüş yüzük, suya kırk defa daldırılıp tekrar suya bırakılır. Bu su ile anne ve bebek yıkanır. “Yedi tamu”, yedi cehennemdir. Mutasavvıflara göre bunların adı, Hutama, Sakar, Laza, Hariye, Cehim, Şair ve Cehennem’dir. “Yediler” ise, yedi kişiden oluşan bir evliya topluluğudur. Halk edebiyatı içinde daha çok, “üçler, yediler, kırklar” terimi içinde yer alır (Artun 2014: 490). Bu terim, “Gayb Erenleri” (bilinmeyen erenler) adı ile de bilinir. Üçler, yediler, kırklar her asırda mevcuttur. Seslerini yükseltmezler ve Hak’tan başkasını bilmezler. İnanca göre, her devirde Hz. Muhammed’in manevi mirasına sahip bir kişi (kutup), onun da bir sağında bir de solunda

iki yardımcısı (üçler), bunlara bağlı dünyanın dört bir yanında idareyi sağlayan birer kişi daha bulunmaktadır. Bu şekilde de yediler oluşur (Kaya 2007: 339). “Yedi” Trabzon ve Rize’de, düğünden yedi gün sonra, kız babasının gelin, güvey ve erkek tarafını yemeğe davet etmesi geleneğinin adıdır (Öztürk 2009: 994).

Sadece Türk kültüründe değil, diğer kültürlerde de yedi sayısı sıkça kullanılmış, (Kitab – ı Mukaddes, Kur’an-ı Kerim gibi) kutsal metinlerde de geçtiği üzere, insanlığın en gizemli sayılarından biri olmuştur. A. Schimmel *Sayıların Esrarı* adlı eserinde diğer kutsal sayılar gibi, yedi sayısına da uzunca bir yer ayırmıştır, konuyla ilgili verilen bilgilerden bazıları şu şekildedir: Yedi sayısı insan yaşamıyla yakından ilgilidir. Hipokrat’a göre, “yedi kozmik yapının sayısıdır, yedi gizli erdemlerinden dolayı her şeyi varlığa getirmeye meyillidir.” O hayatın dağıtıcısıdır, bütün değişimlerin kaynağıdır. Ayın kendisi evrelerini her yedi günde değiştirir. Kadim Babil’in yedi basamaklı piramidi bulunur. Hayat ağacı da her birinde yedi yaprak bulunan yedi dalla temsil edilir. Mayalar, yedi katlı göğe inanırlar ve onlarda yedi yön tayini sayısıdır. M.Ö. on sekizinci yüzyılda, Hammurabi devrinde ortaya konulan Babilonya takviminde ayın bazı safhaları vardır ve bunlar uğursuz sayılır. Birisi de yedinci gündür. Yahudilikte yedinci gün dinlenme günü altında kutsaldır. Japon inancında, yedi Tanrı iyi şans getirir. Hindistan’da Vedalarda üç ve yedi en önemli sayıdır. Müslüman tarikatı Hurufiler de, yüzün, saçın ve insan vücudunun diğer kısımlarının yedi parçası arasında ilişki bulunmaktadır (Schimmel 1992: 131, 151). Verilen tüm bu bilgilerde de görüldüğü üzere, yedi sayısı sadece Türk kültürüne özgü olmayıp diğer milletlerin de kültürlerinde yer bulmuş, mitik bir geçmişe sahip kutsal kabul edilen bir sayı olagelmıştır.

Bu menkabe, “baba – oğul sevgisi”ne, “şeyh-derviş ilişkisi”ne, şeyhin dervişlerinin yeni gelen yabancı bir dervişi kıskanmasına bir başka ifadeyle ilk insanın yaratılışı -yasak elmadan Habil-Kabil’e ve tüm insanlığa uzanan “kıskançlık” temasına, “olmayacak işlerin Allah’ın dileğiyle olur hale gelişi”ne, kutsal atfedilen “yedi” sayısına ve kısa anlatıdaki bu kadar önemli konulardan sonra başarıyla tamamlan eyleme yani “mutlu son”a tanıklık ediyoruz.

2. Güvercin ve Doğan Donuna Girme

Rum erenleri, ülkelerine giren bir Horasan erinin haberini alırlar. Bu er de Hacı Bektaş Veli’dir. Rum erenlerinin gözcüsü ise, o zamanda Karaca Ahmed’tir. Rum erenleri, Allah tarafından gönderilen Hacı Bektaş Veli’yi kendi yerlerini alacağı endişesi ile çekemezler. Fakat onun Hacı Bektaş Veli olduğundan da habersizdirler. Gözcü Karaca Ahmed, Rum ülkesinde hiç kimse göremediğini, sadece güvercin şeklinde bir erin yalnız oturduğunu gördüğünü söyler. Bunun üzerine Beyazıt Sultan’ın halifelerinden Hacı Doğrul adında birisi doğan şekline girip, uçup o güvercini yakalamak istediğini bildirir. Doğan donuna giren Hacı Doğrul, tam güvercin donundaki Hacı Bektaş’ı yakalayacak iken, Hacı Bektaş insan şekline girip onu yalayıp iyice sıkır. Hacı Doğrul’un aklı başından gider. Bir süre sonra ayılır ve yaptığına pişman olup özür diler.

Hacı Bektaş da şunları söyler: “Er erin üzerine böyle gelmez. Siz bize zalim kılığında geldiniz. Biz size, mazlum kılığında. Eğer güvercinden daha mazlum bir mahlûk bulsaydık, onun şeklinde gelirdik.” diye cevap verir (Gölpınarlı 2014: 19).

Menkabenin uluslararası Motif İndex’te de yer bulan başlıca motifleri şu şekildedir:

V 220. Erenler

V 222. Erenlerin görünen olağanüstülükleri

F 900. Keramet

D 150. İnsanın kuşa dönüşmesi

D 154.2. İnsanın güvercine dönüşmesi

D 354.1. Güvercinin insana dönüşmesi

H 1109. Olağanüstü hız gerektiren diğer işler

V 223.6. Olacakların önceden bilinmesi

Menkabeden çıkarılan **öğreti** konusunda ise şunlar belirtilebilir: Güvercin masumiyetin ve aynı zamanda gizemin sembolüdür. Menkabenin sonundaki cümleler, bir yandan anlatının ana fikrini verirken diğer yandan okuyucu yahut dinleyenlere de birer ders niteliği taşımaktadır. Buradan çıkarılacak öğreti “kötülüğe iyilikle karşılık vermek” şeklinde ifade edilebilir.

Menkabenin **kültürel unsurları** arasında, güvercin – doğan ilişkisi, kuş donuna girme motifleri bulunmaktadır.

Menkabelerde güvercin, munis, uyumlu, mütevazı, saygın, vakarlı ve sakin bir hayvanı doğan ise, reddi ve başkaldırıyı temsil etmektedir (Taşgın; Solmaz 2012: 105-129). Güvercin Türk mitolojisinde uzun yaşamın sembolü olmuştur (Çoruhlu 2006: 158). Mevlana Celaleddin Rumi, *Mesnevi*’de, Yunus Emre de *Divan*’ında kuşları daha çok simgesel özellikleri ile kullanmışlardır (Akalm 1993: 19, 21).

Dede Korkut Hikâyelerinden Deli Dumrul’da al kanatlı olarak tasvir edilen Azrail, Deli Dumrul’un karşısına, “heybetli bir koca” olarak çıkar. Deli Dumrul’un hamlesi sonucu Azrail güvercine dönüşür, pencereden uçar gider, fakat Deli Dumrul, elinden güvercin olup kaçan Azrail’i doğan kuşuna aldırılmak ister ve yola çıkar. Yolda bir iki güvercin öldürür, geri döner, ancak Azrail yeniden görünür (Ergin 1989: 178,179). Burada, tıpkı menkabe de olduğu gibi don değiştirme ve doğan – güvercin motifleri vardır. Diğer taraftan hikâyedeki güvercin, kendini doğana kaptırmaz, çünkü o aynı zamanda gizemli bir varlık olup Azrail’in kimlik değiştirmiş halidir.

Müslüman Türklerin menkabelerinde Şamanizm’in önemli izlerinden birisi velilerin istedikleri zaman bir hayvanın cismine girebilmeleridir. Bektaşiler de “Ma’na

aleminden velayetle” ifadeleriyle bu eski Şamanist inancı tasavvufta tasarımlayarak kuş donlarına girmişlerdir. Hacı Bektaş’ın, tasavvuftaki “Südur ve tecelli” nazariyesine göre, gökten güvercin şeklinde indiği bildirilir (Ögel 1993 –I: 31).

Bugün Anadolu’nun pek çok yerinde, bir zamanlar kuş donuna girip hacda sabah namazını kılanların, üç güvercin olarak arkadaşları ile birlikte Mekke’ye gidenlerin, savaşa güvercin kılığında katılanların, kartal şeklinde başka bir mekâna gidenlerin menkıbeleri anlatılmaktadır. Ayrıca menkabelerin izleri Türk halk inanışlarına da yansımıştır. Türkiye’nin pek çok yerinde “güvercin” öldürmek günah sayılır. Van Gölü civarında da “turna” öldürmek büyük günah kabul edilir (Önal 2005: 306, 312, 99).

Menkabede, güvercin kıskançlık gibi kötü bir davranışın karşısında sevginin, masumiyetin ve saf kalpliliğin simgesi olurken doğan kuşu, ölümün ve kötülün simgesi olmuştur. Nitekim Allah, kalplerdeki gizlenmiş kötülük dâhil her şeyi gören, duyan, bilendir. Bu ulu gücün karşısında her şey, her varlık acizdir.

3. Sarı Saltuk ve Öküz:

Hünkâr Hacı Bektaş’ın tekkesindeki çiftlikte iki öküz vardır. Eçek ismindeki çiftçi bu iki öküze çok iyi bakar. Aradan zaman geçer, çiftçi çift sürerken bu öküzlerden birine kızar ve üvendireyle dürter, gövdesini kanatır. Öküz, Allah kudreti ile dile gelir. Artık ihtiyarladığını ve sahibinin kendinden bu yüzden memnun olmadığını ve ertesi sabah Sarı Saltuk’un kırk abdalla gelip kendisini kurban edeceğini söyler. Eçek tüm olanları Çelebilere anlatır. Öküzün dedikleri doğru çıkar. Sarı Saltuk, Çorlu yolunda Karaöyük deresinde dervişlerine çakıl taşlarından bir öyük yaptırır ve “Bu öyük bizim nişanemiz olsun” der. Sonra, Çelebilerle dervişlerle görüşür. Dile gelen öküzü kurban eder. Sarı Saltuk’un belini bağlarlar, kendisine icazet-name, چراغ, sofrası, âlem verilir. Birkaç gün sonra Sarı Saltuk izin alıp geri döner (Gölpınarlı 2014: 47).

Menkabenin uluslararası Motif Index’te de yer bulan başlıca motifleri şu şekildedir:

- V 220. Erenler
- V 222. Erenlerin görünen olağanüstülükleri
- F 900. Keramet
- Z 71. 12. Formülistik sayı 40
- B 210. Konuşan hayvanlar
- V 223.6. Olacakların önceden bilinmesi
- W 12. Misafirperverlik erdemi

V 300. Dini inançlar

V 30. Kurban kesme

V 12.4. Kurban olarak hayvan

Menkabeden Allah'ın yaratmış olduğu hiçbir canlıya eziyet edilmemesi gerektiği **öğretisi** alınabilir.

Menkabenin **kültürel unsurları** arasında, gaipten haber veren sıra dışı bir hayvanın (dile gelen öküzün) Allah adına kurban edilmesi motifi karşımıza çıkmaktadır.

C. G. Jung'un tespit ettiği arketiplerden biri olan "ruh simgeciliği", daha çok olağanüstü unsurlar taşıyan anlatılarda görülür. Jung'a göre, bu arketipin tezahürlerinden biri de hayvan biçimidir. Hayvan henüz, bilincin içinde kaybolmamış bir varlıktır. Onu yaşatan, gücün karşısına başına buyruk bir 'ben' koymamıştır, tam tersine onu yöneten iradeye neredeyse mükemmel bir biçimde boyun eğer. Çeşitli anlatılarda 'yardımcı hayvanlar' motifi ile sıkça karşılaşılır. Bu hayvanlar, insanlar gibi davranıp onların dilini konuşurlar ve hatta insanlarınkinden daha üstün zekâ ve bilgiye sahiptirler. Bu durumda, ruh arketipinin bir hayvan aracılığı ile ifade edildiği söylenebilir (Jung 2009: 99). Masallardan efsanelere, menkabelere hatta destanlara kadar karşımıza çıkarak konuşabilen, sahibine öğüt veren, kısa sürede denizler, ülkeler aşan hayvanlar, aslında mitolojideki birikimin anlatıya yansımalarının birer işaretidir. O halde diyebiliriz ki, dile gelen öküz motifinin kültürel arka planı mitolojiye kadar uzanmaktadır.

Eski Türk toplumlarında, animizm, totemizm ve Şamanizm esaslı kurban, toplumsal yönü ile birlik beraberliği destekleyici, ona süreklilik kazandırıcı, dayanışmayı arttırıcı, tinsel yapıyı güçlendirici ve kuşaklar arasında bağ kurma işlevlerini yerine getirmektedir (Erginer 1997: 132). İslâm sonrasında da kurban, başta kutsal olanla bağı güçlendirmek esaslı olmak üzere aynı zihniyetin devamı ile sürdürülmektedir. Kur'an'da kurban konusu farklı Sûrelerde (Saffat Sûresi 37/102-111; Hacc Sûresi 22/34,35,36,37; Kevser Sûresi 108/2 gibi) geçmektedir. Burada Hacc Sûresi ve Kevser Sûrelerinden ilgili bölümleri şu şekilde vermek mümkündür:

"Tâ ki kendi menfaatlerine şahid olsunlar; Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurban ederken O'nun adını ansınlar. Siz de bunlardan yiysin, çaresiz kalmış yoksulu da doyurun. Her ümmet için, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanların üzerlerine O'nun adını anarak kurban kesmeyi meşrû kıldık. İşte kurbanlık deve ve sığırları Allah'ın size olan nişanelerinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Bağlı halde keserken üzerlerine Allah'ın adını anın. Yan üstü düşüp ölünce onlardan yiysin, isteyene de istemeyene de verin. Böylece onları sizin buyruğunuza verdik ki, şükredesiniz. Bu hayvanların ne etleri ve ne de kanları Allah'a ulaşacaktır. Allah'a ulaşacak olan ancak sizin O'nun için yaptığımız gösteriştense uzak amel ve ibadettir. Size doğru yolu gösterdiğinden, Allah'ı yüceltmeniz için onları böylece sizin buyruğunuza vermiştir. Ey Muhammed! İyilik yapanlara müjde et" (Yazır 2006: Hacc Sûresi 22/34,35,36,37).

Kevser Sûresinin 2. Âyeti ile de Müslümanlara; gerekli şartları taşıdığı takdirde kurban kesmek zorunlu kılınmıştır. “*Öyleyse, Rabbin için namaz kıl, kurban kes*” (Yazır 2006: Kevser/108/2). Yukarıda, dile gelen öküzün Allah adına kurban edilmesi ifadelerinden hareketle, her ne kadar İslâm öncesi kültürden beslenme olsa da, asıl referanslarını İslâm temelleri üzerine kurmuş menkabe türü içinde kutsalın emri olan “kurban” eyleminin bir motif olarak kullanılmasının pek de tesadüf olmadığını vurgulamak gerekmektedir.

Bu menkabe, Allah’ın izniyle dile gelen öküzün yine Allah’a kurban edildiğini görüyoruz. Allah dilerse, bilince sahip bir varlık olmayan öküz, mucizevi bir şekilde dile gelip daha sonradan olabilecekleri insanlara haber verebilir. Kısaca menkabe, Allah adına “kurban” konusuna da telmihte bulunularak Hacı Bektaş’ın çiftliğinde yıllarca hizmet etmiş bir hayvan, Sarı Saltuk tarafından yine Allah adına kurban edilmektedir.

4. Arslan, Yılan ve Seyyid Mahmud-ı Hayrani:

Hacı Bektaş’ın ünü her yana yayılmıştır. Her yerden erenler, onu görmeye gelirler. Akşehir’de de Seyyid Mahmud Hayrani adlı bir er vardır. Bir gün bu er; bir aslana biner, bir yılanı da kamçı yapıp 300 Mevlevi dervişi ile Hünkârı görmek için yola çıkar. “Aliler sırtına yaklaştı” denilerek Hünkâra haber verilir. Hünkâr, “O gelen kimse, canlıya binmiş, gelmiş; biz de cansıza binip karşılayalım” der. Hünkâr, “Kızılca Halvet” yakınındaki bir kızıl kayaya binip, kayaya kendini Allah’ın izniyle o gelen erenlerin yanına götürmesini söyler. Kaya, hemen kuş uçar gibi gürleyip Aliler sırtına doğru yürümeye başlar. O kayanın şimdiki halde başı tıpkı bir kuşa benzer. Seyyid Mahmud Hayrani, hünkârı cansız bir kaya üzerinde kendilerine doğru gelirken görünce “küstahlık etmişiz” deyip hemen aslan üzerinden inip elindeki kamçı niyetine yılanı da atar. Hünkâr kayaya “dur!” der ve o kaya durur. O Tekke kayanın dibine oturup tam bir hafta yiyip içip sohbet ederler. Sema’ı safa ederler. Sonra Hünkâr, kendisinden ayrılmak için izin isteyen Hayrani’ye izin verir. O da erenler ile vedalaşır Akşehir’e doğru yürür (Gölpınarlı 2014: 49).

Menkabenin uluslararası *Motif Index*’te de yer bulan başlıca motifleri şu şekildedir:

- V 220. Erenler
- V 222. Erenlerin görünen olağanüstülükleri
- F 900. Keramet
- Z 143. Sembolik renk siyah
- F 601.0.1. Hüner yarışması
- V 223.6. Olacakların önceden bilinmesi

N 810. Olağanüstü yardımcıları

F 648. Vahşi hayvanlarla olağanüstü bağ

D 2136.1. Kayaların sihirli hareketi

Menkabeden çıkarılan **öğreti**yi şu şekilde belirtmek mümkündür: Eğer Allah isterse, aslan ve yılan gibi yırtıcı hayvanları sadık kulunun hizmetine verebilir. Diğer taraftan, bu yırtıcı hayvanları gösteriş olarak kullanan, bu kula ders verecek olan ondan daha üstün ve Allah katında daha sevgili bir başka kul, cansız bir nesneyi yine Allah'ın isteğiyle canlı hale getirebilir. Hiçbir zaman üstün özelliklerimizi “gösteriş” niyetine kullanmamalıyız. Çünkü unutulmamalıdır ki üstünün de “üstün”ü vardır. Allah, zamandan ve mekândan münezzehe olup en üstün, en yücedir, âlemlerin ve tüm yaratılanların tek sahibidir.

Menkabenin **kültürel unsurları** arasında aslan, yılan ve taş/kaya gibi cansız varlıkların hareket ettirilmesi motifleri sayılabilir.

Türk sanatının hayvan mücadele sahnelerinde aslan; zafer, kuvvet - kudret, sembolü olurken aslanın postu ve yelesi de yiğitlik simgesi olmuştur. Diğer taraftan, aslanın güç, kuvvet, koruyucu gibi sembeleri üstlenmesi milletlerarası ortak bir motif oluşturmuştur (Çoruhlu 2006: 140).

Yılan, Türk Şamanizm’inde yer altı ilahı Erlik ile ilgili bir simgedir. Kara renginde tasvir edildiği de kötülük sembolü olduğundan. Yılan ayrıca, On iki hayvanlı Türk takviminin yıl sembelerinden biridir⁵. Altay Yaratılış destanında da yasak meyveyi yediren kötülük sembolü olarak karşımıza çıkar (Çoruhlu 2006: 165). Başkurtların Ural Batur destanında da yılan motifine rastlanmaktadır. Destanda, yılan donuna girilip bir geyik yutulmaktadır. Ayrıca çeşitli anlatılarda, yılan güzel bir kız donuna girebilmekte, zindandan kurutulmak için ikinci dereceden kişiler yılan veya su faresine dönüşebilmektedir (Önal 2010: 1275; Çobanoğlu 2001: 265-270).

Menkabede, aslana binip yılanı kamçı yapma motifi bir keramet yarışıdır. Sarı

⁵ Her biri bir hayvan ismiyle anılan on iki yıllık bir devre esasına dayanan Hayvan takvimiyle ilgili anlatılan en ilginç hikâyelerden birini Kaşgarlı Mahmut şu şekilde bildirmektedir: “Türk hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce yapılmış bir savaşı öğrenmek istemiş. O savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar. Bunun üzerine, Hakan ulusuyla geniş – müşavere yapar ve kurultayda “biz bu tarihte nasıl yanıldıysak bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır, öyleyse biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınıca her yıla bir ad koyalım, sayışlarımızı da bu yılın geçmesi ile anlayalım. Bu aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın dedi. Ulus Hakanın bu önergesini onayladı. Bunun üzerine Hakan ava çıkar. Yaban hayvanlarını İlisu’ya doğru sürün diye emreder. Bu büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları suya doğru sürer. Hayvanlardan avlarlar. Bazı hayvanlar suya atılırlar. On ikisi suyu geçer. Her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak takılır. Bu hayvanların birincisi sıçgan (sıçan) imiş. İlk önce geçen bu hayvan olduğu için senenin başı bu adla anılmış ve sıçgan yılı denilmiştir. Bundan sonra sırasıyla geçen hayvanların adları yıllara verilmiş: Ud (Öküz) yılı, Pars (Kaplan veya Aslan yılı), Tavışgan (Tavşan) yılı, Nek veta Luu (Timsah, Ejder veya bazen Balık) Yılı, Yılan Yılı, Yund veya Yont (At) yılı, Koy veya Kon (Koyun veya Koç) Yılı, Biçin (Maymun) Yılı, Takagu veya Takıgu (Tavuk ve Horoz) Yılı, İt (Köpek) Yılı, Tonguz (Domuz) Yılı. Domuz Yılından sonra tekrar Sıçan Yılına dönülür (Çoruhlu 2006: 175).

Saltuk'un hayatı etrafında oluşan menkıbelerde de (*Saltuknâme*'de) aynı motive rastlanmaktadır. Hatta bu motif, günümüz sözlü kültüründe anlatılmaya devam etmektedir (Alptekin 2013: 9; Özcan; Gönenç 2015: 742). Aslana binip yılanı kamçı yapma motifi Karaca Ahmet Sultan'ın şahsı etrafında oluşan menkabelerde de görülmekte olup bu menkabeler yazılı bir metne sahiptir, ayrıca sözlü kültürde de 'birincil sözlü kültür ortamı' sürecini yaşamaktadır. Sözlü kaynaklarda Karaca Ahmet Sultan'ın şeyhi, Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş Veli'dir (Özcan; Gönenç 2015: 742).

Halk anlatılarında "taşa dönüşme yahut taş kesilme" motifi genelde mitlerde, masallarda, efsanelerde görülür ve bu motif anlatılardaki 'cezalandırma' eylemi ile yakından ilgilidir. İnsanlar, hayvanlar, nesnelere bir taşta, tepeye ya da dağa dönüşebilir (Sakaoğlu 1980: 32 -55). Bununla birlikte, Orta Asya Eski Türk inançlarında yer bulan ve yağmur yağdırma gücüne sahip olduğuna inanılan *Yada* taşının Uygur "Göç Destanı"nda da milli bir değer olarak kutsandığını görmek mümkündür.

Bu menkabe, "kibir", "üstünlük taslama", "gösteriş" gibi olumsuz davranışlar, aslan -yılan, cansız varlık kayanın hareket ettirilmesi gibi motifler üzerinden ele alınmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tasavvuf tarihinde menkabeler, sûfilerin kerametlerini anlatan kısa hikâyeler anlamına gelmektedirler. Dini – Tasavvufi Türk Edebiyatının başlıca mutasavvıflarından olan ve genel olarak menkıbevi yaşamları ile bilinen Ahmed Yesevi ile Hacı Bektaş Velî, İslâmiyet'in daha çok mistik yönünü ön plana çıkaran tasavvuf öğretisini temsil etmişlerdir.

İlkin sözlü kültüre, sonrasında da (bazıları) yazılı kültüre aktarılan menkabelerdeki halk muhayyilesi, inanç ve öğreti temellidir. İslâm sonrası edebî döneme ait bu yeni anlatılar, İslâmiyet öncesi dönemlerin izlerini bağrında taşır. Velilerin kimlik – don değiştirmeleri, (Şamanizm, Budizm gibi) İslâm öncesi inançların, geleneklerin ve hatta pratiklerin, İslâm sonrası yeni dinin tesiri ile halkın muhayyilesinde sentezlenerek, İslâm'a uyarlanarak devam edegelen şeklidir. Nitekim, benzer durumu diğer anlatı türlerinde de takip etmek mümkündür: İslâmi unsurların da içinde olduğu *Manas* Destanında *Semetey*'in nişanlısı *Ayçörek*, kuğu kıyafetine girerek uçar, *Deli Dumrul* hikâyesinde *Azrail*, *Deli Dumrul*'a güvercin kılığında görünür gibi.

Bu anlatılarla, günlük yaşamda gerçekleşmesi imkânsız bir duruma "inandırıcı" bir kimlik büründürülerek, dini bir hüviyet kazandırılır ve böylece halka dolaylı yoldan "ulu"lanan kimselerle mesajlar, dersler verilmiş olunur. Bu güçlü mesajlarla dolu anlatılarda, halkın günlük yaşamında sıklıkla karşılaştığı hayvanlar motif olarak tercih edilmiştir. Böylece olağanüstülükler, kültürün içinde canlı ve bizden olan gündelik yaşam motifleri ile işlenerek olağan hale getirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan, hayallerin gerçeğe dönüşmesi, her insanın arzusudur. Menkabelerde karşılaşılan ağır

kaya kütlelerinin hareket ettirilmesi, engin semalarda uçuş hayali içinde kıvranan insanın daha çok “kuş” donuna girmesi, arslanın at, yılanın kamçı gibi kullanılması, bilinci olmayan hayvanın insan gibi konuşması gibi olağandışı görünen evrensel motifler, her an değişime açık büyüsel - mitik tasarımlardır. Mitolojik kökenli, anlatının akışında önemli özelliklere sahip bu ‘büyüsel güçlerle donanımlı’, ‘gündelik unsurlarla çağrışımlı’ motifler, sınırsız hayal dünyasından fırlayarak tamamen günlük yaşama ‘öykünen’ sıradan yaşantılara dönüştürülmüştür. Motiflerdeki günlük yaşamdaki sıradan işleyiş (doğan kuşunun güvercini avlaması örneğinde olduğu gibi) muhayyilede, benzerlik öykünme –taklit yolu ile insan eylemine yahut yaşantıya dönüştürülür, böylece kısa anlatı rüyanın gerçeğe dönüşmesi gibi tezahür eder ve bu tasarım sözlü kültürde olağanlaşır. Tüm bunları, bir insanın gönülden inanıp bağlandığı, ancak asla muhayyilesine sığdıramadığı sınırsız tek kutsal güç sayesinde ‘imkânsız olanı başarma’ biçiminde okumak mümkündür.

Tüm bu bilgilerden hareketle, çalışmanın amacı doğrultusunda sonuca gelindiğinde son söz ve öneri olarak şunlar önemle vurgulanabilir: Haftalık ders planı içinde, ilkin menkabe tanımından hareketle daha önce öğrenilen efsane, mitoloji gibi türlerin tanımları mukayese ettirilerek yeni türün tanımı öğrencilere kazandırılır. Devamında İslâm mistisizmi olan tasavvuf, bu sistemi oluşturan ünlü mutasavvıflar ve bu mutasavvıfların/velilerin etrafında oluşturulmuş, öğretici ağırlıklı, her biri kendi içinde küçük bir okul olan menkabe örnekleri, uluslararası motifler, bu motiflere giydirilen kültürel - milli unsurlar ve başlangıçtan günümüze taşıdığı mesajlarla birlikte keşfettirilir. Gerek yaygın öğretimde gerekse örgün öğretimde önceden öğrenilmiş olan kültürel unsurlarla yeni türdeki kültürel arka planın sentezi yapılır. (Örneğin yedi sayısının Anadolu kültüründeki ve menkabedeki yeri, taş dönüşümüyle ilgili bilinen efsaneler, yılanın halk inançlarındaki ve menkabe içindeki yeri gibi.) Bu yöntem ile öğrenci kazanımlarını ise şu şekilde verilebilir: Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı/ Tekke ve Tasavvuf Edebiyatına ait menkabe türü, örnek metinler üzerinden eski bilgilerle yenilerin sentezi yapılarak başat kaynaklar etrafında öğrenilir. Böylece, tekkelerde de bir ders aracı olarak anlatılan türden hareketle, tasavvuftaki şeyh/pir-derviş ilişkisi, hem milli hem evrensel boyutuyla bir başka ifadeyle, temel motiflerden hareketle evrensel; motiflere giydirilmiş yerel giysilerle kültürel arka plan, kısa türün üslubu, (dil ve anlatımı) kazanılır. Kanımızca bu ve benzeri diğer türlerin öğretimi sırasında sadece türü, tanım ve bir iki örnekten hareketle ele almak, çok lezzetli bir pasta dilimini çatal ucuyla tatmaya benzer. Nitekim o pastayı pasta yapan, çikolata, meyve parçaları, krema, kek gibi asıl unsurlar bütün dilim keyifle yenince lezzetini verecektir. Menkabe türü de İslâm öncesi unsurlar, İslâmi unsurlar, tasavvuf sistemi, dönem, mutasavvıf olmadan ele alınırsa somutlaştırdığımız bu örnekten farklı olmayacaktır.

Yukarıda, bir ders planı örneği olarak ele aldığımız yöntemle, anlatıdaki mesajı-dersi ve kültürel arka planı kavramış olan öğrenci, aslana binip eline yılanı kırbaç yapan, yahut uçan bir piri, veliyi “saçma” bulmadan yine kendi öğrendikleriyle analiz-sentez yaparak kavrayacak, böylece örneklerin neden sözlü kültürde de halen yaşatıldığını,

buradan hareketle de kendi kültürüne sahip çıkması gereken bir birey olmanın farkına vararak öğrenecektir. Buradan hareketle, ders için hedeflenmiş olan türün kazanımı, türün yaratılmasındaki mantık, neden gelenekte taşınan anlatı türü olduğu, hangi temel amaca türün hizmet ettiği daha verimli bir ders işleme tekniğinde kazandırılmış olacaktır. Böylece ders, önerdiğimiz bu yöntemle kuru - ezber bilgi yığını olmaktan çıkarılacak, öğrenciler menkabe metni içinde, tanıdık bildik hayvanlarla atalarının geçmişine doğru kültürel bir yolculuğa çıkarılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akalın, L. Sami 1993. *Türk Folklorunda Kuşlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alptekin, Ali Berat 2013. "Saltuknamede Yer Alan Efsanelerin Günümüz Sözlü Kültürüne Yansıması". *Millî Folklor*, Yıl 25, Sayı 98.
- Artun, Erman 2006. *Dinî – Tasavvufî Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- _____, 2014. *Ansiklopedik Halkbilimi, Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler -Motifler-Kavramlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Banarlı, Nihat Sami 1987. *Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi -I. (Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar)* Ankara: MEB Basımevi.
- Barkan, Ömer Lütfi 1974. "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" *Vakıflar Dergisi* II. İstanbul: Hamle Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili 2000. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Cemiloğlu, Mustafa 2013. *Yeni Programlara Uyarlanmış Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*. 2. Baskı. Ankara: Aktüel Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul 2001. *Türk Dünyası Ortak edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi- I*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar 2006. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. 2. Baskı. Ankara: Kabalıcı Yayınları.
- Demirel, Özcan 2015. *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*. 21. Baskı. Ankara: Pegem Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit 1990. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 9. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eliade, Mircea 1999. *Şamanizm İkel Esrime Teknikleri*. Çeviri: İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eraslan, Kemal 1983. *Ahmed-i Yesevî Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, Muharrem 1989. *Dede Korkut Kitabı -I. Giriş –Metin – Faksimile*. Ankara TDK.
- _____, 1991. *Orhun Abideleri*. 14. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Erginer, Gürbüz 1997. *Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul: Yapı Kredi ve Kültür Yayınları.
- Ekici, Metin 2000. "Halk, Halk Bilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme". *Millî Folklor* C.6, Yıl: 12, Sayı: 45.
- Gökyay, Orhan Şaik 2007. *Dedem Korkut'un Kitabı*. Ankara: Kabalıcı Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki 2014. *Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş -ı Veli / Vilâyet -nâme*. İstanbul: İnkilâp Kitapevi.
- Gülerer, Salih 2013. " Türk Kültüründe Menakıpnameler ve Menakıpname Yazıcılığı" . *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. Yıl 6, Sayı XVI.
- Güzel, Abdurrahman 2006. *Dini – Tasavvufi Türk Edebiyatı*. 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Jung, Carl Gustav 2009. *Dört Arketip*. Çeviri: Zehra Aksu Yılmaz. 3. Baskı. İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek Yayınları.
- Kaya, Doğan 2007. *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kozan, Ali 2012. "Sözlü ve Yazılı Tarihe Göre Nevşehir Bölgesinde Horasan Erenleri Olarak Bilinen Şahsiyetler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi/ 61* .
- Köprülü, M. Fuat 2005. *Anadolu'da İslâmiyet*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____, 1993a. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. 8. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- _____, 1993b. *İslâm Ansiklopedisi –I*. Cilt. Ankara: MEB Yayınları.
- _____, 1962. *Türk Şairleri –I*. Ankara: Milli Kültür Yayınları.
- Melikoff, İrene 1998. *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar 2010. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıpnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____, 2000. *Babaîler İsyanı. Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm – Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*. (Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı) Ankara: Dergâh Yayınları.
- Oğuz, Öcal 2016. "Ahmet Yesevi: Anlatılan Hayat ve Adına Üretilen Hikmet" *Millî Folklor*, Yıl 28, Sayı 112, ss: 5,14.
- Ögel, Bahaeddin 1993. *Türk Mitolojisi –I* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____, 1995. *Türk Mitolojisi –II* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önal, M. Naci 2005. *Muğla Efsaneleri*. Muğla S. K. Üniversitesi Yayınları.
- _____, 2010. "Halk Anlatılarında Kahramanın Kimliğini Gizlemesi". *Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/1 Winter 2010.

- _____, 2013. "Muğla'da Alevi – Tahtacı Kültürü" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/9 Summer p. 343-366, ANKARA-TURKEY.
- Örnek, Sedat Veyis 1995. *100 Soruda İlklerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. 3. Baskı. Gerçek Yayınları. İstanbul.
- Özcan, Hüseyin; Gönenç Sezen. C. 2015. "Yazılı ve Sözlü Ortamlardaki Karaca Ahmet Sultan Menkabelerinin Karşılaştırılması." *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/4 Winter 2015.
- Öztürk, Özhan 2009. *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Radloff, W. 1986. *Sibirya'dan Seçmeler*. Çeviri: Ahmet Temir. Ankara.
- Sakaoğlu, Saim 1980. *Anadolu – Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: KB. Yayınları.
- Schimmel, Annemarie 1992. *Sayıların Esrarı*. Bursa: Verka Yayınları.
- _____, 2012. *İslâm'ın Mistik Boyutları*. 3. Basım. Çeviri: Ergun Kocabıyık. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Üçüncü, Kemal 2004. "Sözlü Kültür / Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnâmesi." *Bilig* 28.
- Taşğın, Ahmet; Solmaz, Bünyamin 2012. "Hacı Bektaş ve Hacı Toğrul Karşılaşması: Güvercin ve Doğan Donuna Bürünme". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter. TURKEY.
- Thompson, Stith 1955-1958. *The Motif Index of Folk Literature*. (6 Cilt) Indiana Üni., USA.
- Türkçe Sözlük* 2005. 10. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.
- Türkmen, Fikret ve İnyet, Alimcan 1995. *Manas Destanı*, (Nesir Halinde Yazan: Keneş Yusupov; Türkiye Türkçesine Aktaranlar: F. Türkmen ve A. İnyet) Ankara: AKM Yayınları.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi 2006. *Hak Dini Kur'an Dili Meâli*. (Sadeleştirenler: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç) Ankara: Akçağ Yayınları.

SEBEN ALACA DOKUMALARI

Seben Alaca (Multicoloured) Weavings

Zeynep BALKANAL * & Sultan SÖKMEN **

Öz: *Seben yöresinde yapılan alan araştırmasında bulunabilen alaca dokumalar makale konusu olarak ele alınmıştır. Yörede el dokumacılığı çok eski yıllara dayanmaktadır. Geçmiş yıllarda günlük kullanım ve çeyiz amaçlı, özellikle alaca, kız kıvrığı ve kilim dokuma çeşitlerinin hemen hemen her evde yapıldığı Seben halkı tarafından belirtilmiştir. Yöre halkı kendilerine dokuma yapmak için evlerinin dışında avluda başka bir mekân oluşturmuşlardır. Eskiden her evde 2-3 adet dokuma tezgâhı (düzen) bulunduğu bu tezgâhların birinde kilim, heybe, çul ve çuval gibi kaba dokumalar, birinde kıvrak dedikleri iç çamaşırılık ve çarşafılık dokumalar, diğerinde ise alaca dokumalar yapıldığı kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir. Yörede günümüzde halen dokuma ile uğraşan birkaç kişi mevcuttur.*

Alaca dokumalar “çulfalık” adı verilen mekikli tezgâhlarda dokunmuşlardır. Bu dokumalar “iç donluk”, “dış donluk” adı altında iki şekilde üretilmiştir. İç donluk, gece yatarken sıcak tutması nedeniyle pijama amaçlı, dış donluk ise genelde yöre kadınları tarafından şalvar şeklinde gündelik olarak kullanılmaktadır. Bezayağı örgüsüyle dokunmuş olan alacaların çizgili ve kareli çeşitleri bulunmaktadır. Makalede amacımız Bolu İli Seben İlçesinde bulunabilen alaca dokuma örneklerinin teknik, desen, renk ve kompozisyon özelliklerini tanıtmaktır.

Anahtar kelimeler: *El sanatları, alaca, dokuma, Seben*

Abstract: *The alaca (multi-coloured) weavings that were found in the field study carried out in the region of Seben comprised the subject of the current article. Hand-weaving goes back to old ages in the region. People in the town of Seben pointed out that particularly the types of “alaca”, “kız kıvrığı” and rug weavings were produced in almost all houses in the past for the purpose of daily use and trousseau. People in the region prepared a different place in the garden, out of their houses to make weavings. It was told by the source people that almost all houses had 2-3 looms and they produced saddlebags, rugs, mats and sacks in one of these looms, they wove underwear called “kıvrak” and bed sheets in one of them and alaca weavings*

Makale Gönderim:

03.10.2017

Kabul Tarihi:

11.11.2017

* Yrd. Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi zbalkanal@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi sultan.sokmen@hotmail.com

in the other. There are still a few people dealing with weaving in the region.

Alaca weavings were woven in the shuttled looms called "çulfalık". These weavings were produced in two ways with the names of "iç donluk" (underwear) and "dış donluk" (trousers). İç donluk was used for the purpose of pyjamas to keep warm while sleeping and dış donluk was used for daily purposes by the women in the region just like shalwar (baggy trousers). Alaca weavings that were woven as plain weave has striped and square types. The purpose of the current article is to introduce the technical, design, colour and composition features of the samples of alaca weavings in the town of Seben in the city of Bolu.

Keywords: Handicrafts, (alaca) multi-coloured weave, Seben

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kültürel yaşamımızda sürekli yer alan dokumacılık ister günlük kullanım olsun, isterse başka amaçlı olsun yüzyıllar boyu güncel olarak bir sanat dalı olmayı başarmıştır. Dokumacılığın temel işlemleri hiç değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Bu temel işlemler haricinde kültürel ve coğrafi değişimler nedeniyle zamanla motif, renk, kompozisyon vb. özellikler zenginleşmiş ve çok çeşitlilik göstermiş ve halen de göstermeye devam etmektedir. Dokumalarda hammadde olarak hayvan ve bitki liflerinden yararlanılmıştır.

Yüzyıllardır ülkemizde süregelen dokumacılık dünyanın hiçbir ülkesinde görülmeyecek kadar zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Günümüzde eskiye nazaran teknolojinin ilerlemesi ve ekonomik kaygılar gibi birçok etken el dokumalarının azalmasına ya da yok olmasına neden olmaktadır. El üretimi dokumalar günümüzde sayıları azaldıkça daha da değer kazanmaktadır. Bundan dolayı bulunabilen el üretimi dokumaların literatüre kazandırılması ve tanıtılması gün geçtikçe önem arz etmektedir.

Araştırmaya yöre olarak seçilen Bolu ili Seben ilçesi oldukça eski bir yerleşim alanıdır. İlçe, Batı Karadeniz Bölgesi'ne girmekle beraber İç Anadolu Bölgesi'yle sınır teşkil etmektedir. Bolu il merkezinin 54 km. güneyindedir. Seben'in doğusunda Kıbrısık, batısında Mudurnu, kuzeyinde Bolu, güneyinde ise Nallıhan bulunmaktadır. 2016 nüfus kayıtlarına göre 5505 nüfusa sahiptir. Bölgenin eski bir yerleşim alanı olduğu, Solaklar, Muslar, Çeltikdere ve Yuva köyleri çevresinde bulunan kaya evlerinden anlaşılmaktadır. Yörede öncelikle Hititler yaşamış, M.Ö 1000'li yıllara doğru ise bölgedeki yönetim değişikliklerine paralel olarak yörenin sırasıyla Frig, Lidya ve Pers egemenliği altında kaldığı yazılı kaynaklarda görülmektedir. M.Ö 334 yılından sonra Bolu ile birlikte Bitinya sınırları içine dahil olan Seben bölgesi, M.Ö 74 yılında Bitinya topraklarının Romalılara geçmesi nedeniyle önce Roma, ardından da 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması nedeniyle Doğu Roma, yani Bizans egemenliğine girmiştir. 1324 yılında Bolu'nun fethiyle Osmanlı yönetimine geçmiştir. 1911 yılında Keskinli mahallesinde Mudurnu ilçesine bağlı Çarşamba isimli bucak kurulmuş, 1946 yılında Seben adını alarak ilçe olmuştur. Bugün ilçeye bağlı 2 mahalle ile 29 köy vardır. İlçe ismini kuzeyde bulunan Seben Dağlarından almıştır. Seben, yüce dağ, ulu dağ anlamına gelmektedir (<http://www.seben.bel.tr/icerik/1753/17/ilcenin-tarihi> Erişim: 25.09.2017) (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Bolu İli Seben İlçesi

(<http://www.seben.bel.tr/icerik/1753/17/ilcenin-tarihi> Erişim: 25.09.2017)

Araştırma konusu olan Bolu ili Seben ilçesi alaca dokumalarının geçmişi bölgeye ilk yerleşim yıllarına dayanmaktadır. Yöre halkı geçmişten günümüze alaca dokumaları yaygın olarak kullanmıştır.

Seben yöresinde yapılan alan araştırmasında bulunabilen alaca dokumalar makale konusu olarak ele alınmıştır. Alaca dokumanın birçok kaynaktan çeşitli tanımları yapılmıştır; birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma (TDK, Erişim: 2017), basit örgü tekniğiyle dokunan iç giyimde, tefrişte ve çeşitli ihtiyaçlarda kullanılan pamuk ya da ipekten bir kumaş türü (Özbel, 1948: 18), kırmızı zemin üzerine sarı çubukları olan pamuklu bir kumaş türü (Ünal, 2011: 30).

Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisinde yayınlanan “Kuzey Azerbaycan Türkçesindeki "Alator" Kelimesi Üzerine” adlı çalışmada “"Ala" kelimesinin anlamının verildiği örneklerden de görüldüğü üzere, bu ismin temel anlamı, karışık; karışık renklerden, çizgilerden, beneklerden oluşmuş; çizgileri ve renkleri net olmayan biçiminde ortaya konabilir. "Ala" kelimesinin bu temel somut anlamı, +ca ekiyle genişlemiş "alaca" türevinde yeni somut anlamlar kazanarak bir çeşit dokuma, çizgili kumaş anlamına gelmiştir” şeklinde alaca isminin kökeni açıklanmıştır (İlker, 2001: 62).

Birkaç renkli ipliğin bir arada kullanılarak dokunduğu kumaşlara genel olarak “alaca kumaş” denmektedir. Alaca, köken olarak kırmızı anlamına gelen “al” kelimesinden gelmektedir. Çok renkli anlamına gelen “alaca” Anadolu’nun birçok yerinde kullanılmaktadır. Örneğin çok renkli kilime “alacalı kilim” ya da ikiden fazla renkli ipliklerle dokunmuş veya desenlendirilmiş bir çuvala “alacalı çuval/alaca çuval” denilmektedir. Yerel kullanımda “alaca”; alaca bez, alacalı kumaş, alacalı don, alacalı kilim, alacalı çuval, alaca entari olarak değişik bölgelerde ad olarak karşımıza

çıkmaktadır (Eraslan ve Atalayer, 2013:253-254).

Alaca dokumaların tarihini kısaca inceleyecek olursak;

Moğol döneminden sonra XIII. Yüzyıldan beri Hindistan, İran ve Türkiye’de tüketimi çok olan ipek-pamuk karışımı bir grup kumaş çeşidine kutni ve alaca denir (İnalcık, 2008: 103). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde “Merzifon’un beledi alaca yastığı, basma kalemkârı, çit yorgan yüzleri, çarşaf ve perdeleri meşhurdu” ifadesiyle 1300’lü yıllarda alaca dokumaların meşhur olduğundan bahsetmiştir (Evliya Çelebi Seyahatname, 1314 H.: 398).

Osmanlı tereke ve gümrük defterlerinde XV. Yüzyıldan beri alaca adı altında birçok çeşit kumaş ismi geçmektedir: Mısır alacası, Şami alaca, Yazdi alaca, Hindi alaca, Anaberi alaca, Manisa alacası, Tire alacası, Kaşan alacası, Dapul (Hint) alacası, alaca basma. Alacadan birçok eşya yapılırdı: Alaca kaftan, alaca heybe, alaca çarşaf, alaca minder, alaca kilim, alaca atlas mak’ad (minder), alaca peşkir. İstanbul’da alaca satıcıları ayrı bir hifret (lonca) halinde örgütlenmişlerdi. Evliya Çelebi döneminde Tire, Şam ve Hint alacaları meşhurdu. Atlas veya kemha kaftan yerine ucuz bir kaftan çeşidi alacadan yapılıyordu. Giyecek ve ev döşemesi olarak alaca kumaşının tüketim alanı pek genişti. Alaca, Hindistan’da bu adla meşhurdu. Alaca, Asya’da İndinozya’dan Orta Doğu’ya kadar uzanan geniş bir sahada yaygın, ikat denilen kumaş grubu içinde incelenmektedir (İnalcık, 2008: 103).

1543-1659 yılları arasında Edirne’de ölmüş olan 19 bezzazın (manifaturacı) stokları içinde ithal edilen ve terekesi kayıtlı 175 kişinin ev eşyası arasında 225 akça fiyatlı Hint menşeli Dapul (Daphol) alacası (1651) kumaşların olduğu görülmektedir (İnalcık, 2008: 90).

1551 ve 1575 Basra tahrir defterlerinde; Basra, Katif ve Bahreyn’de yapılan pamuklular öteki Osmanlı bölgelerine ihraç olunmakta idi. Özellikle Katif’te kirbas, destar, bez ve alaca olarak çeşitli pamuklu kumaşlar dokunduğu ve ihraç edildiği belirtilmektedir (İnalcık, 2008: 91).

Osmanlı Devletinde 1640 Tarihli Narh Defterlerinde geçen XVI. Yüzyılda kadın kaftanları alacadan, feraceleri ise çukadandır ibaresi (Kütükoğlu, 1988: 122), XVII. Yüzyılda terekelerde Şam ve Mısır alacalarının fiyatlarından bahsedilmesi (Er ve Genç, 2008: 111), XIX. Yüzyılın son çeyreğinde H. 1302-1303 (1884-1886) tarihli ve 152 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Siciline göre, Ayntab’da (Gaziantep) 2.215 adet bez, alaca ve aba tezgâhı bulunmaktadır (Yıldırım, 2012: 1216) ifadeleri bu yüzyıllarda alaca dokumaların varlığını göstermektedir.

XVII. Yüzyılda Şam’ın dokuma alanındaki şöhreti Osmanlı devletinin dışına da taşmıştı. Şehirde dokunan dokumalar Avrupa’ya gönderilmekteydi. Özellikle 1674-1700 yıllarında Şam’da Yahudiler ve Hristiyanlar arasında alaca kumaşçılığı, alaca dokuyuculuğu, ipekçilik ve ipek eğiriciliği dokuma alanındaki diğer mesleklere göre

daha yaygındı. 1695-1696 yılları arasında Şam'ın Merkezinde Yahûdilerden 4 adet Alacadokur (Alaca dokuyucu), 1695-1696 yılları arasında Şam'daki Meslek Sâhibi Hıristiyanlardan Alacadokur (Alaca dokuyan) 34, Alacacı 38 adet bulunmaktaydı (Samıkıran, 2014: 234-237).

XVIII. Yüzyılda hükümet tarafından israfın önüne geçmek için almış olduğu tedbirler çerçevesinde hizmetçi ve esnafın kıyafetlerinde düzenlemelere gidilmiş ve Yener "Eski Ankara Kadın Kıyafetleri ve Giyiniş Tarzları" adlı makalesinde "1776 da çıkan bir emirname: "Hademe, esnaf vs. makulesinden hiçbir ferdin badema samur, vaşak, kakım cinsinden kürk ve çiçekli Hint metaından entari giymemeleri, hangi neviden olursa Hint şalı kuşanmamaları ve ancak Engürü şalı kuşanıp Bursa kutnisi, Şam alacası giymeleri, Hame işi basma kuşak sarmaları, kadınların da Galata işi tâbir olunan tel ve sırma kılaptandan işleme ağır şeylerden el çekmeleri" lüzumu bildirilmiştir" diyerek Şam alacasının günlük kıyafetlerde kullanıldığını belirtmiştir (Yener, 1976: 23-24).

1890'larda Bor kasabasında 2.250 tezgâhta alaca kumaş dokunuyordu. 1890'ların ortalarında, Manisa bölgesi, yılda yaklaşık 2,6 milyon kuruşluk tekstil ürünleri üretiyordu. Bunun yarısını, 150.000 topluk alaca kumaşı üretimi oluşturuyordu (Quataert, 2008:106-109).

XIX. Yüzyılın sonu, XX. Yüzyılın başı itibariyle (1876-1908 yılları) Maraş'ta faaliyette bulunan ticari ve sınaî iş yeri envanteri incelendiğinde Alaca-Kumaş Tezgâhı 1876'da sayısı 1000 iken 1885'de 281'e düşmüştür (Şahin, 2011: 1063). XX. Yüzyılın başında Halep Vilayet Salnamesinde meşhur alaca pamuktan sayfiye elbiselikler imal edildiği geçmektedir (Şahin, 2011: 1068). 1921 Sanayi Sayım Neticeleri belgelerinde alaca dokuma müessesesi sayısı 2.799, çalışan sayısı ise, 3.791 olarak belirlenmiştir (Susam, 2010: 132).

İzmir bölgesinde 1900'lü yıllarda tekstil sanayinde atılım yapılmıştır. Çok rağbet gören, yelek, iç çamaşırı ve hamam eşyası üretiminde kullanılan alaca kumaşının üretimi aşağı yukarı 1,5 milyon topu buluyordu. Bu da 9,5 milyon kuruşluk bir üretilimdi. Yani bölgedeki toplam tekstil üretiminin yaklaşık dörtte üçüydü (Quataert, 2008:104).

Denizli sancağı, 19. Yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'nun en canlı kumaş üretim merkeziydi. Denizli şehrinde, 190 tezgâh, yılda 69.000 top kumaş üretiyordu, bunun yarısından fazlası alacaydı. Denizli'nin dokumacılıktaki şöhreti, iki kasabasının üretimine dayanıyordu: Kadıköy ve Buldan. Kadıköy'de kumaş üretimi 20. Yüzyıl başlarken hızla artmıştı, 15.000 Kadıköylü İngiliz ipliği ve Alman boyaları kullanıyordu. 784 tezgâhta, 1900 yılı civarında, çeşitli tekstil ürünlerinden (üstlük, bez, kuşak ve alaca) 321.000 top dokunmuştu; birkaç yıl sonra yalnız alaca üretimi 300.000 topa ulaştı (Quataert, 2008:105). Yine aynı yüzyılın sonlarına doğru, Davas sancağında hem erkek hem de kadınlar ticari amaçlarla dokumacılık yapmıştı. 143 genç kız ve 43 erkek çoğu boğası ve alaca olmak üzere 15.000 top kumaş üretmişti (Quataert, 2008:146).

Alaca dokumaların isimleri çeşitli kaynaklarda dokundukları yörelere göre adlandırılmıştır. Bunlar; Mısır alacası, Dapul Hint (Daphol) alacası, Hindi alacası, Manisa alacası, Tire alacası, Kaşan alacası, Şam alacası, Antep alacası (İnalçık, 2008: 55, 90, 93, 103, 134-135), Bursa alacası, Manisa alacası, Kastamonu alacası, Buldan alacası, Arapkir (Malatya) alacası, Antep alacası (Salman, 2004: 17).

Eskiden iç giyimde tefrişte ve çeşitli ihtiyaçlarda kullanılan alacalar, zamanımıza kadar dokuna gelmiş ve Bursa, Halep, Manisa alaca dokumaları ile meşhurmuş, bugün Buldan, Arapkir ve Gaziantep'te eski örneklerle göre dokunmaktadır. Çok eskiden alacaların ipekle dokunduğuna dair bazı resmi belgelere de rastlanmaktadır (İmer, 2001: 14).

Selçuklulardan beri Anadolu'nun çeşitli yörelerinde dokunduğu bilinmektedir. Alacadan kadın ve erkek giyimleri (hırka, mintan, şalvar, entari vs.) dikilmektedir. Pamuk-ipek karışımı alacalara Halep veya Şam alacası denir. Anadolu'da; Bursa, Erzincan, Denizli, Balıkesir, Konya (Hadim), Gaziantep (Kilis) alacaları çok tanınmıştır. Alacaların Beşparmak, Yollu, Çizgili, Çubuklu gibi çeşitleri vardır (Önder, 1998: 11-12). Bazı kaynaklarda belirtildiğine göre, bunlardan hariç alaca dokumaların altınoluk ve altıparmak gibi çeşitleri de bulunmaktadır. Bunları kısaca açıklayacak olursak;

Beşparmak: Beş ayrı renkte çubuklarla desenlendirilmiş ve bez ayağı örgüyle dokunmuş pamuklu bir kumaş türüdür. Pamuk ve ipek karışımı olanları da vardır. Beşparmak kumaşlar, desen karakteri bakımından alacaya benzer. Alacadaki uyumlu ve yumuşak geçişli renklerin yerini, beşparmakta gelişigüzel yan yana getirilmiş ve kesin hatlarla birbirinden ayrılmış çubuklar almıştır (Büyük Larousse, 1992: 1576). Her çubuğu ayrı beş renkte dokunmuş, yollu kumaş. Elifi ve sopalı da denir (Özen, 1981: 304).

Altınoluk: Alaca kumaşın yarı ipekli olanına altınoluk denilmektedir. Zeminleri kırmızı olup çizgileri sarı, siyah, beyaz, mavi, yeşil, mor gibi altı renk üzerindedir. Altınoluk geçmiş dönemlerde genellikle erkek gömlekleri ve kadın elbiselikleri yapımında kullanılmıştır. Bugün ise aynı kumaş folklorik amaçlı giysilerde kullanılmaktadır (Önlü, 1994: 332). Ustufa cinsinden altın sırma veya kılaptanla işlenmiş çizgili ipek kumaşlara bu isim verilmiştir. Bu cins kumaşların üzerinde sırma işlemeli yollar bulunmaktadır. Alacalar zaman zaman işlemeli kadın şalvarları yapımında da kullanılmıştır (Meydan Larousse, 1992: 385).

Altıparmak: Al veya lacivert zemin üzerine altı renk çubuklu (yollu) olarak dokunan kumaş cinsidir. Altı renk çubukları olmasından dolayı da bu adı almıştır. Bu kumaşlar altınoluk kumaşlarının bir türü olarak görülmüş erkek mintanı, kadın entarisi yapımında kullanılmıştır. Erkekler için altıparmak kumaşından yapılan gömlekler de çizgili ve yarı ipekli kumaşlardan yapılmışlardır (Büyük Larousse, 1992: 470). Altınoluk kumaşlar, gelinlik entarilerin yapımında kullanılmıştır. Bu tür yollu kumaşlara kitabi ve alaca da denir. Şam kumaşlarını taklit ederek yapılanlarına Şam alacası denirdi (Arseven, 1986: 94).

Sadece bez ayağı bağlama tarzı ile dokunan Alaca'ların kumaş yüzeyinde oluşturulan değişik renklerdeki uzunlamasına çizgisel efektleri çözümlü ipliği ile sağlanmaktadır. Alacalar, düz-hareli renklerde üretildiği gibi, ekoseli veya çözümlü yönünde inceli kalınlı çizgilerle renklendirilmiş kompozisyonlarda üretilirler (Yardımcı, 2016: 225).

Yapılan araştırmalarda bazı alaca kumaş örneklerinde bezayağı örgüsünün yanı sıra çözümlü ripsi, atkı ripsi, dimi örgü ile yapılan örnekleri de bulunmaktadır. Bu örneklerde çözümlü ya da atkıdan farklı renklerde, enine ve boyuna çubuklu, çizgili veya ekose desenli alaca dokumalar tespit edilmiştir (Soysaldı ve Gök, 2016: 32).

Alacalar düz -hareli renklerde üretildiği gibi, ekoseli veya çözümlü yönünde inceli kalınlı çizgilerle renklendirilmiş kompozisyonlarda üretilirler. Kutnu dokumalar kadar zengin çeşide sahip olmasalar da Kemha, Şaliye, Mekkavi, Çitari, Müflüs olarak adlandırılan çeşitleri bulunmaktadır (Yardımcı, 2016: 225). Ayrıca İmer, Gaziantep yöresinde yapmış olduğu çalışmasında alaca dokumaların pijama çizgili, gümüşü-lacivert çizgili, yeni çizgi, düz helaliye, dişli, üç çubuklu mestane, bir kalın-üç ince çubuklu şalşapık gibi isimler altında dokunduğunu belirtmiştir (İmer, 2001:21). Yine aynı çalışmada incelediği alaca kumaş örneklerinde Kemha, Şaliye, Mekkavi, Çitari, Müflüs çeşitlerinin örnekleri görülmektedir (İmer, 2001: 160-164).

Bu çalışmada Bolu ili Seben ilçesi alaca dokumaları ele alınmıştır. Yörede el dokumacılığı çok eski yıllara dayanmaktadır. Geçmiş yıllarda günlük kullanım ve çeyiz amaçlı, özellikle alaca, kız kıvrığı ve kilim dokuma çeşitlerinin hemen hemen her evde yapıldığı Seben halkı tarafından belirtilmiştir. Hatta kendilerine dokuma yapmak için evlerinin dışında avluda başka bir mekân oluşturmuşlardır. Eskiden her evde 2-3 adet dokuma tezgâhı (düzen) (Fotoğraf 2) bulunduğu bu tezgâhların birinde kilim, heybe, çul ve çuval gibi kaba dokumalar, birinde kıvrak dedikleri iç çamaşırlık ve çarşafık dokumalar, diğerinde ise alaca dokumalar yapıldığı kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir. Yörede günümüzde halen dokuma ile uğraşan birkaç kişi mevcuttur. Eski dokuma yerlerini yılmamışlar şimdi çok ince olmayan dokumalarla uğraşmaktadırlar.

Fotoğraf: 2. Çulfalık (Mekikli) Tezgâh (Düzen) (Seben 2017)

Yörede dokuma tezgâhlarına genel olarak düzen adı verilmektedir. Bölgede alaca dokumalar “çulfalık” adı verilen mekikli dokuma tezgâhlarında dokunmuştur (Fotoğraf 2). İpler, kopmaması için un ve su karışımı içinde çirşlenmekte ve bu karışıma yörede “çorba” denilmektedir. Kaynak kişiler bu karışımın şerbet gibi akmadan yapılması gerektiğini, kıvamını tutturmak için tırnağın üzerinden akmayacak şekilde un-su karışımı çiriş hazırladıklarını belirtmişlerdir.

Çirşleme işleminden sonra ipler gübrelili suya konulup yıkanmakta bu da iplerin mukavemetini artırmaktadır. Bu işlemden sonra kuruyan, yörede “tura” dedikleri ip çileleri çıkıık yardımcı ile masuraya alınıp, çözüğü yapmak için “çağa” adı verilen duvara ya da yere çakılmış çiviler yardımcıyla çözüğü çözüüp, çapraz yapıldıktan sonra tarakla çekerek tezgâha (düzen) geçirilir.

Yörede alaca dokumalar “iç donluk” ve “dış donluk” adı altında üretilmişlerdir. İç donluk, gece yatarken sıcak tutması nedeniyle pijama amaçlı kullanılırken, dış donluk ise genelde yöre kadınları tarafından şalvar şeklinde diktirilip gündelik olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 3-4-5). Yöre halkı günlük kıyafetlerinde tarlada, bahçede diken-ot gibi şeylerin yapışmamasından dolayı halen alaca donları giymektedirler. Özdemir, Yetim ve Kasaplı “Bolu İli Yöresel Kıyafetleri ve Folklorik Yapma Bebek Üretiminde Değerlendirilmesi” adlı araştırmalarında Seben İlçesi bölümünde yörede bulunan iç ve dış donlardan örnekler göstermişler ve dış donların halen yörede giyildiğine değinmişlerdir (Özdemir, Yetim ve Kasaplı, 2011: 143-144). Bunun dışında yörede alaca dokumadan damat gömleği ve günlük gömlek örneklerine de rastlanmışır (Fotoğraf 6-7).

Fotoğraf 3. İç Don Alaca Örneği
(Seben 2017)

Fotoğraf 4. Dış Don Alaca Örneği
(Seben 2017)

Fotoğraf 5. Alaca Dış Don Giymiş Seben'li Kadınlar (Seben 2017)

Fotoğraf 6. Alaca Dokuma Damat Gömleği
(Seben 2017)

Fotoğraf 7. Alaca Dokuma Günlük Gömlek
(Seben 2017)

Yörede yapılan araştırmalarda iç donluk alacalar kareli (çatkılı) (Fotoğraf 8-9-13-15-16-17-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33) ve dokusu ince, dış donluklar ise çizgili (çubuklu) (Fotoğraf 10-11-12-13-18-19-20-21) dokusu kalın dokumalar olarak tespit edilmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırma materyalini Bolu İli Seben ilçesinde 2017 yılında yapılan alan araştırmasında bulunabilen alaca dokumalar oluşturmaktadır. Araştırmada, alaca dokumaların teknik, desen, renk ve kompozisyon özelliklerini belirlemek amacıyla bir gözlem fişi oluşturulmuş ve belirli aralıklarla bölgeye gidilmiştir. Araştırma yapılan Seben bölgesinde yöre halkı ile karşılıklı görüşmeler yapılmış ve gözlem fişleri her bir ürün için ayrı ayrı doldurulmuştur. Ayrıca bulunan ürünlerin fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. Yörede çok sayıda alaca dokuma tespit edilmiştir. Makalede alaca dokuma örneklerinden farklılık gösteren 13 tanesi seçilerek teknik, desen, renk ve kompozisyon özellikleri sunulmuştur.

Bulunan alaca dokuma örneklerinin atkı ve çözgü sıklıkları (1 cm'de) bir lup yardımı ile sayılarak tespit edilmiştir. Lif cinsi olarak bulunan örneklerin tümünde pamuk ipliği tercih edildiği gözlemlenmiştir. Tespit edilen alaca dokuma örneklerinde bezayağı dokuma tekniği kullanılmıştır.

BOLU İLİ SEBEN İLÇESİNDE BULUNAN ALACA DOKUMALAR

Fotoğraf 8. Alaca dokuma (çatkılı) iç don pijama

Fotoğraf 9. Alaca dokuma (çatkılı) iç don pijama detay

Fotoğraf No: 8-9

Kaynak Kişi: Fatma Kartal-Seben Kızık Köyü

Ürünün Türü: Alaca dokuma (iç don pijama)

İnceleme Tarihi: 02.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Kızık Köyü

Yapım Yılı: 40-45 yıllık

Atkı Sıklığı: 24 (1 cm'de)

Çözü Sıklığı: 18 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözgü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Kırmızı, lacivert, hardal sarısı, beyaz

Kompozisyon: Alaca dokumada, atkı ve çözgüde kullanılan farklı renk ipliklerle, çeşitli kalınlıklarda çizgilerin kesişmesi ile değişik büyüklüklerde kareler ve dikdörtgenler elde edilmiştir. Bezayağı örgüsü ile dokunmuştur. Kareli (yörede çatkılı) dokunan alaca dokuma iç donluk olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 10. Alaca dokuma (çubuklu) dış don

Fotoğraf 11. Alaca dokuma (çubuklu) dış don detay

Fotoğraf No: 10-11

Kaynak Kişi: Rabia Ünalın-Seben Merkez

Ürünün Türü: Alaca dokuma (dış donluk)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 55 yıllık

Atkı Sıklığı: 12 (1 cm'de)

Çözü Sıklığı: 13 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Lacivert, beyaz, sarı, kırmızı, kahverengi

Kompozisyon: Alaca dokuma yörede çubuklu adı verilen lacivert, beyaz, sarı, kırmızı, yeşil renklerde kalın ve ince çizgili şekilde dokunmuştur. Bezayağı örgüsü ile dış donluk olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 12. Alaca dokuma (çubuklu) dış don **Fotoğraf 13.** Alaca dokuma (çubuklu) dış don detay

Fotoğraf No: 12-13

Kaynak Kişi: Fatma Kartal-Seben Kızık Köyü

Ürünün Türü: Alaca dokuma (dış donluk)

İnceleme Tarihi: 02.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Kızık Köyü

Yapım Yılı: 30-35 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözümlü Sıklığı: 14 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözümlü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Bordo, lacivert, sarı, beyaz

Kompozisyon: Alaca dokuma yörede çubuklu adı verilen kalın ve ince çizgili şekilde dokunmuştur. Bezayağı örgüsü ile dış donluk olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 14. Kareli (çatkılı) alaca dokuma

Fotoğraf 15. Kareli (çatkılı) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 14-15

Kaynak Kişi: Fatma Kura-Seben Merkez

Ürünün Türü: Alaca dokuma (iç donluk-gömleklilik)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 55 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözümlü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözümlü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Lacivert, kırmızı, beyaz

Kompozisyon: Alaca dokumada, atkı ve çözümlüde kullanılan farklı renk ipliklerle, değişik kalınlıklarda çizgilerin kesişmesi ile değişik büyüklüklerde iç içe kareler elde edilmiştir. Bezayağı örgüsü ile dokunmuştur. Kareli (yörede çatkılı) dokunan alaca dokuma iç donluk-gömleklilik olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 16. Kareli (çatkılı) alaca dokuma **Fotoğraf 17.** Kareli (çatkılı) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 16-17

Kaynak Kişi: Fatma Kılıç-Seben Merkez

Ürünün Türü: Alaca dokuma (iç donluk-gömleklilik)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 55 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözgü: Pamuk Atkı: Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Kırmızı, beyaz

Kompozisyon: Alaca dokumada, atkı ve çözgüde kullanılan farklı renk ipliklerle, değişik kalınlıklarda çizgilerin kesişmesi ile değişik büyüklüklerde kare ve dikdörtgenler elde edilmiştir. Bezayağı örgüsü ile dokunmuştur. Kareli (yörede çatkılı) dokunan alaca dokuma iç donluk-gömleklilik olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 18. Çizgili (çubuklu) alaca dokuma

Fotoğraf 19. Çizgili (çubuklu) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 18-19

Kaynak Kişi: Seher Yılmaz-Seben Merkez

Ürünün Türü: Alaca dokuma (dış donluk)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 60 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözümlü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözümü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Kırmızı, beyaz, lacivert, kahverengi

Kompozisyon: Alaca dokuma yörede çubuklu adı verilen lacivert, beyaz, kırmızı, kahverengi renklerde kalın ve ince çizgili şekilde dokunmuştur. Bezayağı örgüsü ile dış donluk olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 20. Çizgili (çubuklu) alaca dokuma

Fotoğraf 21. Çizgili (çubuklu) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 20-21

Kaynak Kişi: Semra Güçbilmez-Seben Merkez

Ürünün Türü: Alaca dokuma (dış donluk)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 80 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözgü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Kırmızı, beyaz, lacivert, kahverengi

Kompozisyon: Alaca dokuma yörede çubuklu adı verilen lacivert, beyaz, kırmızı, kahverengi renklerde kalın ve ince çizgili şekilde dokunmuştur. Bezayağı örgüsü ile dış donluk olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 22. Kareli (çatkılı) alaca dokuma

Fotoğraf 23. Kareli (çatkılı) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 22-23

Kaynak Kişi: Aynur Güçbilmez-Seben Merkez

Ürünün Türü: Alaca dokuma (iç donluk-gömleklilik)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 42 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözgü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Kırmızı, beyaz, lacivert

Kompozisyon: Alaca dokumada, atkı ve çözgüde kullanılan farklı renk ipliklerle, değişik kalınlıklarda çizgilerin kesişmesi ile değişik büyüklüklerde iç içe geçmiş kareler elde edilmiştir. Bezayağı örgüsü ile dokunmuştur. Kareli (yörede çatkılı) dokunan alaca dokuma iç donluk-gömleklilik olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 24. Kareli (çatkılı) alaca dokuma

Fotoğraf 25. Kareli (çatkılı) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 24-25

Kaynak Kişi: Fatma Kutlu-Seben Kızık Köyü

Ürünün Türü: Alaca dokuma (iç donluk-gömleklilik)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 55 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Lacivert, kırmızı, beyaz, turuncu

Kompozisyon: Alaca dokumada, atkı ve çözüde kullanılan farklı renk ipliklerle, değişik kalınlıklarda çizgilerin kesişmesi ile değişik büyüklüklerde kare ve dikdörtgenler elde edilmiştir. Bezayağı örgüsü ile dokunmuştur. Kareli (yörede çatkılı) dokunan alaca dokuma iç donluk-gömleklilik olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 26. Kareli (çatkılı) alaca dokuma

Fotoğraf 27. Kareli (çatkılı) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 26-27

Kaynak Kişi: Ayten Güçbilmez-Seben Merkez

Ürünün Türü: Alaca dokuma (iç donluk-gömlüklik)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 65 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözgü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Kırmızı, beyaz, lacivert, sarı

Kompozisyon: Alaca dokumada, atkı ve çözgüde kullanılan farklı renk ipliklerle, değişik kalınlıklarda çizgilerin kesişmesi ile değişik büyüklüklerde kare ve dikdörtgenler elde edilmiştir. Bezayağı örgüsü ile dokunmuştur. Kareli (yörede çatkılı) dokunan alaca dokuma iç donluk-gömlüklik olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 28. Kareli (çatkılı) alaca dokuma

Fotoğraf 29. Kareli (çatkılı) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 28-29

Kaynak Kişi: Hüsniye Bayram-Seben Merkez

Ürünün Türü: Alaca dokuma (iç donluk-gömleklilik)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 60 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Kırmızı, beyaz, lacivert, sarı

Kompozisyon: Alaca dokumada, atkı ve çözüde kullanılan farklı renk ipliklerle, değişik kalınlıklarda çizgilerin kesişmesi ile değişik büyüklüklerde iç içe geçmiş kareler elde edilmiştir. Bezayağı örgüsü ile dokunmuştur. Kareli (yörede çatkılı) dokunan alaca dokuma iç donluk-gömleklilik olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 30. Kareli (çatkılı) alaca dokuma

Fotoğraf 31. Kareli (çatkılı) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 30-31

Kaynak Kişi: Fatma Gülenç-Seben Kızık Köyü

Ürünün Türü: Alaca dokuma (iç donluk-gömleklilik)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 55 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözümlü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözümlü: Pamuk **Atkı:** Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Lacivert, kırmızı, beyaz, turuncu

Kompozisyon: Alaca dokumada, atkı ve çözümlüde kullanılan farklı renk ipliklerle, değişik kalınlıklarda çizgilerin kesişmesi ile değişik büyüklüklerde kare ve dikdörtgenler elde edilmiştir. Bezayağı örgüsü ile dokunmuştur. Kareli (yörede çatkılı) dokunan alaca dokuma iç donluk-gömleklilik olarak üretilmiştir.

Fotoğraf 32. Kareli (çatkılı) alaca dokuma

Fotoğraf 33. Kareli (çatkılı) alaca dokuma detay

Fotoğraf No: 32-33

Kaynak Kişi: Rukiye Kura-Seben Merkez

Ürünün Türü: Alaca dokuma (iç donluk-gömleklilik)

İnceleme Tarihi: 08.04.2017

Bulunduğu Yer: Seben Merkez

Yapım Yılı: 55 yıllık

Atkı Sıklığı: 16 (1 cm'de)

Çözü Sıklığı: 17 (1 cm'de)

İplik Cinsi: Çözü: Pamuk Atkı: Pamuk

Uygulanan Teknik: Bezayağı örgüsü

Kullanılan Renkler: Lacivert, kırmızı

Kompozisyon: Alaca dokumada, atkı ve çözüde kullanılan farklı renk ipliklerle ekose kumaş görüntüsü elde edilmiştir. Bezayağı örgüsü ile dokunmuştur. Kareli (yörede çatkılı) dokunan alaca dokuma iç donluk-gömleklilik olarak üretilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

El dokumacılığı geleneksel sanatlarımızın önemli bir koludur. Geçmişte günlük ihtiyaçları karşılamak ve aileye gelir sağlamak için Anadolu'da hemen hemen her evde yapılırken günümüzde teknolojik gelişmeler ve ekonomik nedenlerden dolayı gerilemiştir. Ülkemizin birçok yerinde olduğu gibi Seben yöresinde de dokumalar teknolojiye yenik düşmüştür. Araştırma yapılan Seben yöresinde teknolojinin gelişmesi

ile birlikte alaca dokumaların üretimi günümüzde tamamen yok olmuştur. Günümüzden 20-30 yıl öncesine kadar yörede her evde alaca dokumaları yapılırken, bugün alaca dokuma ile uğraşan kimseye rastlanmamıştır. Yörede bazı evlerde halen kurulu tezgâhlar bulunmaktadır. Fakat bu tezgâhlarda alaca dokumalar yapılmamaktadır. Yöre halkı halen günlük kıyafet olarak alaca don giymektedir. Yörede fabrikasyon alaca don giyen kadınlara rastlanılmıştır. Bunun sebebini sorduğumuzda daha ucuz bulabildiklerini, eskisi gibi dokuma ile uğraşamadıklarını belirtmişlerdir.

Yörede hemen her evde alaca dokuma bulunmaktadır. Tespit edilen alaca dokumalarda bezayağı örgüsü kullanılmıştır. Desen özellikleri açısından bakıldığında iç donluk alacalar kareli (çatkılı) ve dokusu ince, dış donluklar ise çizgili (çubuklu) dokusu kalın dokumalar olarak tespit edilmiştir. Kullanılan renkler, kırmızı, lacivert, turuncu, beyaz, sarı, hardal sarısı, kahverengi ve yeşildir. Hammadde olarak pamuk ipliği kullanılmıştır.

Yörede yapılacak olan faaliyetler, projeler, yöre halkı, kamu kuruluşları, eğitim kurumları ve belediye iş birlikleri sayesinde el dokumalarının değer kazanmasına, yeni pazarlar bulunmasına ve kalitenin artmasına öncülük etmelidir. Seben Belediye Başkanlığı ile yapılan görüşmelerde bu konunun önemine vurgu yapılmıştır. Yörede yapılan alaca dokumaların yaşatılması ve yöre halkına gelir sağlaması açısından yapılabilecek faaliyetler, projelerle kurulabilecek atölyeler hem ekonomik katkı sağlayabilir hem de kaybolmaya yüz tutmuş bir geleneği yeniden hayata döndürebilir. Bunun Burdur'da yapılan bir örneği vardır. Alaca dokumacılığı, halıcılığın gelişmesiyle Burdur'da yok olmaya başlayınca Burdur Belediyesi 2004 yılında "Burdur El Sanatlarını Geliştirme Projesi" hazırlamış ve Alaca Dokuma Atölyesi kurmuştur. Bu atölye içinde hem alaca bez dokumacılığı hem de İbecik bezi yeni tasarım ürünler oluşturularak üretilmeye devam edilmektedir (Soysaldı ve Balkanal, 2011: 155). Bu proje yöresel dokumaların günümüzde yaşatılması açısından yöre için önemli bir gelişmedir.

Geçmişte günlük ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapılan dokumalar şimdi teknolojinin gelişmesiyle birlikte yerini fabrikasyon ürünlere bırakmaktadır. Daha ucuz ve iş yükü getirmeyen bu ürünler piyasada her yerde rahatlıkla bulunabildiğinden özellikle köylerimizde yaşayan insanlar bunlara rağbet göstermektedir. Sadece alaca dokuma değil yöresel el sanatlarımızın her alanında saha araştırmalarına önem verilmeli geçmişte ve günümüzde yapılan el sanatlarımız literatüre kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ARSEVEN, Celal Esat. (1986). *Sanat Ansiklopedisi*. Cilt: 1, Ankara.
- BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK ve ANSİKLOPEDİSİ (1992). Milliyet Yayınları, İstanbul.
- ER, İlker ve GENÇ, Serdar. (2008). "XVII. Yüzyıl Sonlarında Balıkesir'de Giyim Kuşam", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 19, Haziran, Balıkesir.
- ERASLAN, Işıl ve ATALAYER, Günay. (2013). "Anadolu'da "Alaca" Üzerine Bir Karşılaştırma", *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, Antalya.
- EVLİYA ÇELEBİ. (1314 H). "Seyahatname" Cilt: 2, İstanbul.
- İLKER, Ayşe. (2001). "Kuzey Azerbaycan Türkçesindeki "Alator" Kelimesi Üzerine", *Türkbilim Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı, 2.
- İMER, Zahide. (2001). *Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşların Bazı Teknolojik Özellikleri*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2690, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 320, Maddi Kültür Dizisi: 31, Ankara.
- İNALCIK, Halil. (2008). *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın: 1557, 1. Baskı, İstanbul.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. (1988). *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Yayınevi, İstanbul.
- MEYDAN LAROUSSE. (1992). *Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Sabah Yayınları, Cilt: 1, İstanbul.
- ÖNDER, Mehmet. (1998). *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ÖNLÜ, Nesrin. (1994). Geleneksel Dokumalarımızda Çizgi Desenli Kumaşlar ve Günümüzdeki Durumu, *El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.
- ÖZBEL, Kenan. (1948). *El Sanatları III, Eski Türk Kumaşları*, C.H.P: Halk Evleri Bürosu.
- ÖZDEMİR, Melda, YETİM, Fatma ve KASAPLI, Hülya. (2011). *Bolu İli Yöresel Kıyafetleri ve Folklorik Yapma Bebek Üretiminde Değerlendirilmesi*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Sayı: 9, ISBN: 978-605-4111-11-4, 1. Baskı, Pulat Basımevi, Bolu.
- ÖZEN, (Esiner), Mine. (1981). "Türkçe'de Kumaş Adları", *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı: 33, İstanbul.
- SALMAN, Fikri. (2004). "Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6.
- SAMIKIRAN, Oğuzhan. (2014). "Nefs-î Şam Örneğinde Gayrimüslimlerin Nüfus ve Mesleklerine Dair Bir Araştırma (1674-1700)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, Cilt: 3, Sayı: 2, İstanbul.
- SOYSALDI, Aysen, BALKANAL, Zeynep. (2011). Burdur'da Yapılan Bir El Dokuması "İbecik Bezi", *III. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil) ve Gelenekli Sanatlar Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığı, 30-31 Mayıs, Konya.

- SOYSALDI, Aysen, GÖK (Çatalkaya) Ebru. (2016). Ülker Muncuk Müzesinde Bulunan Bazı Alaca Kumaş Örneklerinin Teknik ve Desen Özellikleri, *VI. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, 12-14 Mayıs, Konya.
- SUSAM, Esin. (2010). *Osmanlı Sanayileşme Hareketleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eylül, Isparta.
- ŞAHİN, Harun. (2011). “Osmanlı Döneminde Maraş’ta İktisadi Faaliyetler: 19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Gaziantep.
- TÜRK DİL KURUMU, Güncel Türkçe Sözlük: <http://www.tdk.gov.tr> Erişim Tarihi: 02.04.2017
- ÜNAL, Mehmet Ali. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- YARDIMCI (Gürcan), Kevser. (2016). Osmanlı Dönemi Dokuma Sanatı Ürünlerinden Örnekler, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, Volume 2, (Special Issue 1), August, 2016. Special Issue on the Proceedings of the 5th ISCS Conference, Kazakhstan, 2016. (<http://www.intjcss.com/tr/multimedia/2c1si/2c18siyardimci.pdf>) Erişim Tarihi: 10.04.2017.
- YENER, Enise. (1976). “Eski Ankara Kadın Kıyafetleri ve Giyiniş Tarzları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 13, Ankara. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1234/14100.pdf>, Erişim Tarihi: 03.04.2017
- YILDIRIM, Mehmet Ali. (2012). “XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Ayntab’ın Sosyal ve Ekonomik Durumundan Bir Kesit”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Gaziantep.
- QUATAERT, Donald. (2008). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İletişim Yayınları: 543, Tarih dizisi: 51, İstanbul.
- <http://www.seben.bel.tr>-Erişim Tarihi: 25.09.2017

Kaynak Kişiler

- Aynur Güçbilmez- Seben Merkez
Ayten Güçbilmez-Seben Merkez
Fatma Kura-Seben Merkez
Fatma Kılıç-Seben Merkez
Fatma Kartal-Seben Kızık Köyü
Fatma Gülenç-Seben Kızık Köyü
Fatma Kutlu-Seben Kızık Köyü
Düriye Güçbilmez-Seben Merkez
Hüsniye Bayram-Seben Merkez
Münevver Güçbilmez-Seben Merkez
Seher Yılmaz-Seben Merkez

Semra Güçbilmez-Seben Merkez

Rabia Ünalın-Seben Merkez

Rukiye Kura-Seben Merkez

İNEBOLU HALK KÜLTÜRÜNDE DOĞUM ÂDETLERİ

Birth Tradition in Inebolu Folk Culture

Elif SAYGI*

Öz: Hayatımızda üç önemli geçiş dönemi vardır. Bunlardan birincisi doğumdur. İnebolu halk kültüründe, doğum ile ilgili birtakım geleneklerin ve inançların uygulandığı görülmektedir. Günümüzdeki bilimsel ve teknolojik gelişmeler bu gelenek ve inançların değişmesine ya da unutulmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada İnebolu halk kültürü ürünlerinden olan doğum âdetleri ile ilgili bölge halkının inanç ve uygulamaları üzerinde durulmuş, bunların yok olmasının engellenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır.

Çalışmada alan araştırması, gözlem, görüşme ve yazılı kaynaklardan yararlanma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmaya bu âdetleri uygulamayı hâlâ sürdüren ilçedeki yaşlı kişilerle, değişik yaş gruplarına ve eğitim düzeyine mensup kişiler kaynaklık etmiştir. Söz konusu kişiler, bu uygulamaları tecrübe etmişler ve bu âdetlerin günümüzde de aktif olarak sürdürülmesini savunmaktadırlar. Çalışmada, İnebolu halk kültürünün doğum âdetleri; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç bölümde incelenecektir.

Anahtar kelimeler: İnebolu, âdet, doğum, kültür, geçiş dönemleri.

Abstract: There are three important transitional periods in our lives. It seems that certain traditions and beliefs related to birth still continue to be implemented in Inebolu folk culture. Today's scientific and technological developments cause these traditions and beliefs to change or be forgotten. This study focuses on the beliefs and practices of local Inebolu people concerning to birth traditions in Inebolu folk culture as well as preventing disappearance of this cult and transferring it to next generations.

Fieldwork method, observation, interview and written source has been applied at the work. Tradition bearers as the source of this work are elderly people in the county who are still practicing these practices, and those who belong to different age groups and have varied educational levels. These people have experienced these practices and are advocating active practices of these traditions today. We are going to examine the birth

Makale Gönderim:
17.11.2017
Kabul Tarihi:
27.11.2017

* Türk dili ve edebiyatı öğretmeni, MEB, e.l.i.f_syg@hotmail.com

tradition having an important role in Inebolu culture in three ways; before birth, at the time of birth and after birth.

Keywords: *Inebolu, tradition, birth, culture, transition periods.*

GİRİŞ

İnebolu, Türkiye’de Kastamonu iline bağlı ilçe, geleneksel yerli mimarinin birçok örneğine sahip bir Karadeniz liman şehridir.

İnebolu çevresindeki yerleşmelerin ne zaman başladığı tam olarak bilinemese de ilçenin Lidyalılar döneminde Sinop’a bağlı olarak kurulduğu tahmin edilmektedir. İlk olarak “her yere hâkim bir kale” anlamına gelen Abunoteichos adını alan bölge; Lidya Krallığı’nın yıkılmasından sonra Pers Krallığı’nın, daha sonra Roma İmparatorluğu’nun egemenliğinde kalmıştır. II.yüzyılda Roma İmparatoru Marcus Aurelius döneminde İyonya kenti anlamındaki “İonopolis” adı verilmiştir. Şehrin adı Selçuklular döneminde şimdiki halini almıştır.

1071 Malazgirt Savaşı’ndan sonra Anadolu’ya akın eden Türk Selçuklu Beylerinden Emir Karatekin, 1084-1085 yıllarında bölgeyi Türk topraklarına katmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılmasından sonra Candaroğulları Beyliği’nin sınırları içinde kalan ilçe, 1383’te, I. Murat zamanında Osmanlı Devleti’ne katılmıştır. 1402 Ankara Savaşı’ndan sonra İsfendiyaroğulları Beyliği’nin bir parçası olan bölge, daha sonra yeniden Osmanlı Devleti’ne katılmıştır. Osmanlı Devleti’nde yönetsel anlamda yapılan düzenlemelerle 1800’lü yılların sonunda İnebolu, ilçeye dönüştürülmüştür. 1880 ve 1885’te iki büyük yangın geçiren kentin çarşısı tamamen yanmıştır. Devrin padişahı II. Abdülhamit zamanında Kastamonu Valisi olan Abdurrahman Paşa tarafından yapılan planla kent mimarisi yeniden düzenlenmiştir (Kastamonu İl Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

İlçenin halk kültürü açısından âdet ve inanışları oldukça fazladır. Bu çalışmada bölgedeki âdet ve inanışlardan doğum ile ilgili olanlar ele alınmıştır.

İNEBOLU’DA DOĞUM ÂDETLERİ

Hayatın üç temel geçiş dönemi vardır. Bunlardan doğum; Türk toplumunda ailenin ve soyun sayısının artması, beraberlik ve dayanışmanın daha da çoğalması açısından geçmişten günümüze kadar gelen çeşitli âdet ve inanışlarıyla yaşamımızın ilk geçiş dönemidir.

Doğum, hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Doğum toplumda ana ve babaya duyulan saygıyı arttırır. Çağlar boyu doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine birtakım geçiş töreleri ve törenleri eşlik ederler. İnançlar ve gelenekler insanları gebelik öncesinden başlayarak bir takım âdetlere uymaya ve bu âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Doğumun çevresinin yüzlerce âdet, inanç dinsel ve büyüsel özlü işlemlerle örülü olduğunu görüyoruz (Örnek,1995:132).

İnebolu’da doğumla ilgili âdet, uygulama ve pratiklere bugün de devam edilmektedir. İnebolu halk kültüründe doğum âdetlerini halk hekimliği açısından doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç bölümde inceleyeceğiz.

Doğum Öncesi

İnebolu halk kültüründe doğum âdetleri ile ilgili pratiklerin bazıları bilimsel ve teknolojik gelişmeler nedeniyle uygulanmamaya başlanmış, hatta bazıları unutulmuştur; ama hastanenin çok uzakta olduğu veya doktorun olmadığı durumlarda, insanlar halk hekimliği tedavi yöntemlerine yönelmişlerdir.

Hamile kalmak için yapılan uygulamalar

İnebolu'da hamile kalmak isteyen veya çocuğu olmayan kadınların yaptıkları bazı uygulamalar şunlardır:

Yeni gelinin yatağına çocuk çıkartılır, üzerinde oynatılır ve döndürülür. (K-1)

Düğünde yeni gelinin kucağına bebek verilir (K-1).

Bir kâğıda Kuran ayetleri yazılır; bu kâğıt su dolu bir şişenin içine sokulur, su çalkalanır ve içilir (K-5).

Erkeğe keçiboynuzu veya keçiboynuzu pekmezi yedirilir (K-1).

Hamile kalmak isteyen kadın, Hıdırellez'de deniz kıyısında bir taşa veya kuma bebek beşiği çizer (K-7).

Çocuğu olamayan kadın, hamile bir kadınla kucaklaşır (K-8).

Kurban adanır (K-1).

Hamile kalamayan kadın, hocaya götürüp okuttuğu üzüm, elma, buğday, pirinç, tuz veya ekmekten yer (K-5).

Hamile kalmak isteyen kadın, kırk gün boyunca kırk kez ihlâs suresini okur (K-1).

Hamile kalamayan kadın sıcak kumda saatlerce oturur (K-5).

Bel çektirilir (K-5).

Kaynatılmış suyun içine kiremit koyulur, hamile kalmak isteyen kadın üzerine oturup bir süre bekler (K-3).

Hamile kalmak isteyen kadın, tuğla ısıtılıp ayakların altına koyar (K-3).

Hocaya gidilip muska yazdırılır (K-8).

Yazın deniz kenarında kara kuma gömülür (K-7).

Kasık çektirilir (K-8).

Çocuğu olamayan kadınlar hamama gider, hamam taşında yatarlar (k-8).

Çocuğu olamayan kadın, yeni bebek sahibi olmuş lohusanın elinden şeker şerbeti veya su içer (K-8).

İstenmeyen gebeliğe son vermek için yapılan geleneksel yöntemler

Günümüzde istenmeyen gebeliğe son vermek için çoğu zaman hastanelere gidilmekte ve işlemler doktor kontrolünde yapılmaktadır; ama hastane masrafları nedeniyle, halk hekimliği uygulamalarına da başvurulmaktadır:

Hamileliğine son vermek isteyen kadın ağır kaldırır (K-1).

Ağaca çıkar (K-1).

Yüksek yerlerden atlar (K-1).

Sırtında odun taşır (K-1).

Bebeği düşürmek için maydanoz yer veya maydanozu kaynatıp suyunu içer (K-8).

Süpürge çöpü veya şişle, kadın rahmine dokunur (K-8).

Kolonyalı pamuğu rahmine koyar, böylece bebek ölür (K-5).

Sabunu küçük parçalara ayırıp rahmine koyarsa düşük yapar (K-5).

Gripin yutarsa bebek düşer (K-10).

Ebegümece yediğinde düşük yapar (K-11).

Hamileliğin anlaşılması ile ilgili belirtiler

Kadının hamile olup olmadığını anlamak için ilçede hamilelik belirtisi olarak kabul edilen bazı inanışlar şunlardır:

Canı sürekli ve durduk yere bir şeyler çekmeye başlamışsa hamiledir, deriz (K-1).

Hamile kadının yüzü parlamaya başlar, aydınlık olur (K-1).

Hamile kadın sürekli uyumak ister, yorgundur, kendisini güçsüz hisseder (K-5).

Kadının sabahları uyandığında midesi bulanmaya başlamışsa hamiledir. (K-13)

Hamile kadının ağzının tadı değişir (K-16).

Baş dönmesi, baygınlık geçirme, gününden geçme gibi olaylar yaşanıyorsa kadın hamiledir (K-7).

Aşerme ve çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi

Hamile kadın, halk deyimiyle “aşerme” aşamasına gelince bazı davranışları yapmamaya, bazı nesnelere bakmamaya ve bazı yiyecekleri yiyip bazılarından kaçınmaya özen göstermektedir. Bu tür davranışların temelinde fizyolojik nedenlerin yattığı ve kadının, özellikle arzuladığı yiyecekleri yiyerek bünyesindeki kimi maddelerin eksikliğini gidermeye çalıştığına inanılmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Ayrıca annenin aşerdiği yiyeceklere ve vücut şekline göre çocuğun cinsiyeti de tahmin

edilmektedir. İlçede hamile kadın aşererken ve çocuğun cinsiyetini tahmin ederken yapılan bazı inanışlar şunlardır:

Hamileliği süresince anne adayı daha da güzelleşmeye başlamış ve cildi parlaklık kazanmışsa erkek çocuğu olacağına inanılır (K-5).

Aşeren kadın acı ve baharatlı yiyeceklerle, sevmediği şeyleri yememelidir (K-5).

Anne adayı, canı ne istiyorsa yemeli; yoksa o çocuğun vücudunda leke çıkar (K-8).

Aşererken tatlı yiyecekler yiyen anne adayının oğlan çocuğunun olacağına inanılır (K-1).

Hamile kadının karnı yuvarlak ve yassı ise kızı, sivriyse erkek çocuğu olur (K-1).

Anne adayının kalçaları büyümüşse kızı olacağına inanılır (K-5).

Hamileliği süresince anne adayı çirkinleşmeye başlamışsa, cildi bozulmuşsa kız çocuğu olacağına inanılır; çünkü kız çocuk annenin güzelliğini alır (K-9).

Canı et çekiyorsa oğlu olur (K-9).

Hamilelik süresince erik, turşu gibi ekşi şeyler yiyorsa kızı olacaktır (K-9).

Eğer bebek anne adayının karnının sağ tarafında duruyorsa erkek olur (K-9).

Gebe kadın çirkin, tiksindirici, korkutucu, şeylere bakmaz, yoksa çocuğu da çirkin olur (K-9).

Hamile kadının kasıklarından ağrı çekiyorsa kızı, sırt bölgesinden ağrı çekiyorsa erkek evladı dünyaya gelir (K-9).

Bebek anne karnını sürekli tekmeliyorsa erkek olur (K-7).

Anne adayı hamileliği sırasında çok hareketliyse oğlu, çok yavaş hareketli olup sürekli uyursa kızı olur (K-7).

Hamile kadının yüzünde çillenmeler olursa, lekeler oluşursa kızı olur (K-1).

Gününden geçen hamile kadın, kız doğuracak, derler (K-13).

Bebek hamilelik süresince çok tekme atıyorsa erkek olur (K-13).

Anne adayının haberi olmadan bir sandalyenin altına makas, bir sandalyenin altına bıçak koyulur. Anne adayı makas olan sandalyeye oturursa kız, bıçak olana oturursa erkek çocuk sahibi olur (K-16).

Hamile kadının yapmaması gerekenler

Kadının hamilelik süresince yapmaması gereken bazı inanışlar vardır. Bunlar:

Hamile kadın kelle paça, pıhtı yemez; yerse çocuk çok sümüklü olur (K-1).

Hamile kadın ağır şeyler kaldırmaz (K-1).

Hamile kadın ciğer, çilek yememeli ve güle dokunmamalı yoksa bebekte lekeler olur (K-13).

Hamile kadın sevmediği insanlara ya da çirkin bulduğu kişilere bakmaz; yoksa bebeğinin onlara benzeyebileceğine inanılır (K-13).

Hamile kadın özürlü ve engelli birine bakmaz (K-1).

Hamile kadın gizli bir şey almaz, yalan söylemez; yoksa çocuk ileride hırsızlık da yapabilir yalan da söyleyebilir. Hamilelikte kadın ne yaparsa ileride çocuğu da aynısını yapar (K-5).

Hamile kadın ölüye bakmaz; aynaya sık sık bakarsa çocuğu kendisine benzer (K-5).

Hamile kadın maymuna, ayıya bakmaz; bakarsa çocuğun o havvana benzeyeceğine inanılır (K-8).

Hamile kadın tavşan eti yemez; yerse çocuk tavşan dişli olur (K-2).

Hamile kadın yalnız kalmamalıdır; yalnız kaldığında cin ve şeytan sataşabilir, ekleşebilir (K-3).

Hamile kadın başkalarının elinden iğne, tıg gibi eşyalar almaz (K-3).

Hamile kadının yapması gerekenler

Çocuğunu sağlıklı doğurmak isteyen hamile kadının yapması gereken bazı inanışlar da şunlardır:

Hamile kadın, çocuğunun güzel olması için çevresindeki güzel insanlara bakar; kendisine benzemesini istiyorsa aynaya bakar (K-1).

Hamile kadın, bebek rahimde rahat etsin diye sağ tarafına dönerek uyur (K-3).

Hamile kadın, bebeğinin cildinin güzel olması için elma yer (K-3).

Hamile kadın, bebeğin gözlerinin güzel olması için yeşil erik, üzüm yer (K-3).

Hamile kadın, bebeğinin gamzesi olması için ayva yer (K-1).

Hamile kadın canı ne çekiyorsa onu yesin; yoksa çocuk sakat doğar (K-5).

Anne adayı aşererse canının çektiğini yemelidir; yoksa o çocuğun vücudunda leke çıkabilir veya bir yerinde eksiklik olabilir (K-11).

Doğum Sırası

İnebolu'da, kadının doğum anındaki acısını dindirmek ve doğumunun kolay olmasını sağlamak için bazı uygulamalar vardır. Bunlar yapıldığında doğumun kolay, yapılmadığında ise zor olacağına ve annenin çok acı çekeceğine inanılır. İlçede doğum

sırasındaki uygulamalar şunlardır:

Hamile kadın hamileliği süresinde kuşlara yem vermişse kuşlar, ona dua eder ve doğumunun kolay olacağına inanılır (K-9).

Doğumun kolay olması için hocaya dua okutur. Bunun nedeni, bebek ve annesine kötü ruhların musallat olmamasını sağlamaktır (K-5).

Anne adayı sıcak süt içerse doğumu kolay olur (K-5).

Doğum sırasında annenin ayakları ve karnı sıcak tutulur (K-5).

Hamile kadın bol kaymak yerse doğumu kolay olur (K-1).

Doğumdan önce hamileye banyo aldırılır (K-1).

Hamile kadın, bol bol hurma yerse doğumu kolay olur (K-1).

Doğum yapacak kadının tüm tanıdıklarına haber verilir; onlar da doğum sırasında Kuran okuyup dua ederler. Böylelikle doğum çabuk olur ve kadının acısı azalır (K-8).

Hamile kadın ağırkanlı ya da tembel biriye, doğum yavaş olur; ama hamileyken çok yürümüşse kolay doğurur (K-8).

Hac'dan getirilen Meryem Ana bitkisi, doğum kolay olsun diye, suya koyulur. (K-7)

Doğum anında annenin ettiği duaların kabul olunacağına inanılır. (K-13)

Doğum yapan kadının bütün günahları silinir. (K-13)

Doğum sırasında çamaşırlar tersse düz çevrilir. Elbiselerin düğmeleri açılır (K-3).

Doğum sırasında annenin saçları topluysa ve örülüysse çözülür, eller bağlanmaz, bacak bacak üstüne atılıp beklenmez (K-3).

Doğum sırasında diğer aile bireyleri, doğum kolay olsun diye, Kuran okurlar. (K-9)

Doğum sırasında anneye okunmuş su içirilir (K-9).

Çabuk doğursun diye gebe kadın kapı eşliğinden atlattırılır (K-9).

Halk kültüründe geleneksel olarak; yeni doğan bebeğin arkasından gelen eşiyile ve göbek kordonuyla arasında organik bir bağ bulunduğu, onlara yapılacak kötü bir işlemden çocuğun da etkilenmeyeceğine inanılır. Çocuğun geleceğini ve ilerdeki işini olumsuz etkilenmemesi için göbek bağı gelişigüzel atılmazdı. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

Doğumdan sonra çocuğun “eşi” temiz bir beze sarılarak bir yere gömülür.

Yalnız burası sıradan bir yer değildir (Örnek, 1995: 143). İlçede çocuğun eşi ile yapılan bazı inanışlar şunlardır:

Bebeğin göbeği nereye gömülürse büyüdüğünde hayatı gömüldüğü yerle ilişkili gelişir (K-1).

Bebeğin göbeği, büyünce okusun diye, okulun bahçesine gömülür (K-16).

Çocuğun göbeği, çocuk evine bağlı olsun, evinden ayrılmasın diye, evde saklanır (K-13).

Çocuğun göbeği, dinine bağlı olsun ve dininin gereklerini tam olarak gerçekleştirdiysen diye, cami bahçesine gömülür (K-9).

Bebeğin göbeği düşene kadar doğum olan evden ödünç şey alınmaz; yoksa göbeği geç düşer. Evin tadının tuzunun kaçacağına inanıldığından, tuz hiçbir zaman verilmez (K-1).

Doğum Sonrası

Hamile kadının doğumunun gerçekleşmesinin ardından gerek yeni doğum yapmış kadın gerekse de bebekle ilgili olarak bazı işlemlerin yapılması gerekir. Bu dönemde de kadını ve bebeği bekleyen kimi tehlikeler olduğuna inanılır. Doğum sonrasında uygulanan bazı işlemlerle annenin ve bebeğin korunması hedeflenir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). İnebolu halkının bu dönemde anne ve bebek için gerçekleştirdiği bu uygulamalardan bazıları şunlardır:

İlk beslenme-yıkama-tuzlama

Bebek doğduğunda ağzına süttten önce zezem ve hurma sürülür (K-3).

Bebeğin teri kötü kokmasın diye, yıkanıp tuzlanır (K-5).

Bebeğin ağzı kokmasın diye, doğduktan sonra ağzına tuz sürülür (K-9).

Çocuk doğunca göbeğine bir miktar kül konur veya tülbent basılır (K-8).

Annenin sütü gelene kadar ılık şekerli su ya da loğusa şerbeti verilir (K-7).

Lohusalık-lohusa ziyaretleri

Anadolu’da yeni doğum yapmış ve henüz yataktan kalkmamış kadına; lohusa, loğusa, lohsa, emzikli, loğsa, nevse, kırklı gibi adlar verilmektedir. Doğumdan sonra kadının yatakta kalma süresi; kadının fizyolojik durumuna, doğumun güç ya da kolay olmasına, iklime, çevre koşullarına, ailenin ekonomik durumuna ve gelinin sevilme durumuna bağlıdır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

Lohusalık süresince kadının çeşitli doğaüstü güçlerin etkisinde olduğu Anadolu’da yaygın bir inanıştır. Geleneksel kesimde sıkça kullanılan “kırklı kadının kırk gün mezarı açık olur söylencesi” bu inancı desteklemektedir (Kültür ve Turizm

Bakanlığı, 2017).

Bölgede lohusanın olumsuzluklardan etkilenmemesi ve kutlanması ile ilgili bazı âdet ve inanışlar şunlardır:

Lohusa kadına ilk önce banyo yaptırılır. Anne banyo yapmadan bebeğe dokunamaz, süt veremez (K-5).

Doğum yapan kadının evine giderken yakın misafirler süt ve undan yapılan “pidegana” veya “cızlama” getirirler (K-11).

Lohusa anneye sütünün bol olması için şekerli su içtirilir (K-11).

Çocuk doğunca lohusa kadına yumurta pişirilip yedirilir (K-11).

Cinler ekleşmesin diye, lohusa kadına aynaya baktırmazlar. Hele gece asla aynaya bakmaz (K-11).

Lohusa kadını görmeye gelenler yanlarında pidegana getirir; ev sahibi de onlara kırmızı renkli lohusa şerbeti ikram eder (K-3).

Lohusa kadına bir hastalık gelmemesi ve nazar değmemesi için başına kırmızı kurdele bağlanır (K-3).

Doğumdan sonra lohusa kadın kiren çorbası içer (K-3).

Lohusa kadının kırkı çıkmadan yeni gelin olan kişi, lohusayı ziyarete gelmez (K-7).

Adetli kadın lohusa kadını görmeye gelmez, çünkü bebeğin kafası uykuluk olur, derler (K-8).

Yeni doğum yapan kadına gözaydına gidilir ve hediyeler verilir (K-8).

Lohusa iki kadın karşılaştırılmaz; eğer karşılaşırlarsa iğne değiştirirler (K-8).

Şeytan girmesin diye yatağının başucuna Kur'an ve ekmeğ koyulur (K-8).

Lohusa kadına ve bebeğe görünmez varlıklar ekleşmesin diye üstüne babasının ceketini atılır (K-13).

Lohusa kadına ve bebeğe görünmez varlıklar ekleşmesin diye evde ışık acık bırakılır (K-13).

Lohusa kadına ve bebeğe görünmez varlıklar ekleşmesin diye lohusanın yatağına kimse yatırtılmaz (K-13).

Lohusa kadın kırk gün evden dışarıya çıkmaz (K-16).

Lohusa kadına soğuk su içtirilmez (K-9).

Lohusa yalnız bırakılmaz. Yalnız kalırsa cin, şeytan ekleşebilir (K-1).

Lohusa kadın, göbekli olmasın diye karnı çarşafla ve önükle sıkıca sarılır (K-1).

Lohusa kadın cenaze olan yere gitmez (K-1).

Lohusa kadının evine âdet gören kadın gelemmez ve bebeğe bakamaz (K-1).

Kırk basması – kırklama

Doğum olayından sonraki kırk gün içerisinde lohusanın ve çocuğun hastalanmasına halk arasında genel bir ifadeyle “kırk basması” denilmektedir. Yeni doğum yapan anne ve yeni doğan çocuk her türlü dış etkiye açıktır. Kırk günlük süre içinde annenin ve çocuğun hastalıklardan, zararlı güçlerden, nazardan korumak üzere birtakım tedbirler alınır, pek çok pratik uygulanır (Altun, 2004: 154). İlçede bu pratiklerden bazıları şunlardır:

Yeni doğan bebek kırk gün dışarı çıkarılmaz. Ama dışarı çıkıp gezdirilirse bebek korkak olmaz (K-5).

Bebeği kırkıncı gününde, altın bir yüzük kırk defa suya batırılıp çıkartılır ve bu suyla bebek yıkanır.

Bebeğin yaşaması ve başına kötü bir şey gelmemesi için kırk farklı evin önünden çöp toplanıp yakılır ve dumanı bebeğe tütürülür (K-5).

Bebek ölümü olmasın diye, kırk yamadan bebeğe elbise veya kundak yapılır (K-1).

Kırk uçurmak için gidilen komşular, gözle görülmeyen varlıklar ekleşmesin diye, bebeğin koynuna yumurta ve ekmek koyarlar (K-16).

Aynı zamanda doğmuş olan bebekler kırk gün yan yana getirilmez; eğer yan yana getirilirlerse bebekler aydaş olur ve sürekli ağlarlar (K-5).

Kırk basmasından korunmak için loğusa kadın besmele çekmeden bir şey yapmaz. (K-3)

Kırkıncı gün "kırk uçurmaya" gidilir. Kırk uçurmak için zengin bir eve gidilirse çocuk da ileride zengin olur (K-3).

Bebek yirmi günlükken yarı kırk uçurmaya yakın akrabaya, anneanneye veya babaanneye gezmeye gidilir (K-1).

Kırkıncı gün bebek için mevlit okunur ve gelen misafirler bebeği elden ele dolaştırıp “maşallah” derler (K-16).

Kırkı içindeki bebeğin yanında fazla konuşulmaz, yoksa bebek geveze olur (K-7).

Çocuk kırkını çıkarırken banyo suyunun içine kırk defa altın batırılıp çıkarılır ve bebek bu suyla yıkanır (K-7).

Doğum ve çocukla ilgili diğer geleneksel âdetler

İnebolu'daki doğum sonrası diğer âdet ve uygulamalardan bazıları şunlardır:
Uyumayan çocuklar için köklü ceviz bulunur ve çocuk ceviz kökünden geçirilir (K-5).

Konuşamayan çocuğa serçe yedirirler veya serçe kafası bebeğin ağzına sokulur (K-11).

Bebeğin vücudunda ileride tüy olmasın diye bacaklarına ve koltuk altına ferik yumurtası (bir tavuğun yaptığı ilk yumurta) sürerler (K-16).

İştahlı olsun diye, bebeğin ağzına iştahlı biri tükürür (K-12).

Altına kaçırın çocuklara fare kızartılıp yedirilir. Ayrıca belleri çekilir (K-10).

Bebeği görmeye gelenlere, bebek hayın olmasın diye, yemek yedirilir (K-2).

Nazarı değen kişiye bebek gösterilmez; eğer gördüyse giysisinden bir parça bez kesilip alınır (K-8).

Annenin sütü bol olsun diye ciğer, pekmez, helva, et, incir yedirilir (K-3).

Bebeğin yanaklarına ve çenesine gamze olması için bastırılır (K-9).

Çocuğun ilk dişlerini kolay çıkarması için buğday kaynatılır, Diş Çöreği yapılır (K-5).

Bebeğin dişinin çıktığını ilk gören kişi, bebeğe hediye alır (K-15).

Bebeğe nazar değmesin diye, nazar boncuğu ve çörek otuyla nazarlık yapılır ve çocuğun yatağına takılır (K-16).

Çocuk sarılık hastalığına yakalanmasın diye, doğduğunda yüzüne sarı bez örterler (K-11).

Uyumayan çocuklar için çocuk bir hocaya okutulur (K-10).

Çocuğa nazar değmesin diye, mavi boncuk takılır (K-4).

Gece çocuğun çamaşırları dışarı asılmaz. Yoksa üç harfliler çocuğa ekleşebilir (K-7).

Bebek gece banyo yaptırılırsa banyo suyu dışarı atılmaz. Yoksa çocuk hep ağlar (K-7).

Doğumdan sonra çocuğun alnı düz olsun diye, bağlanır (K-7).

Kulağına Yasin okunur (K-14).

Kulakları kepece olmasın diye, bere veya saç bandı takılır (K-7).

Bebek ensesinden öpülürse hayın olur (K-7).

Güzel burunlu olsun diye, burnunu sıkırlar (K-7).

Çocuğun kafası sivri olursa akıllı olacağına inanılır (K-10).

Bebeğin gözüne çöp kaçar ya da gözü çapaklanırsa göze lohusa kadının sütü sağılır (K-10).

Erkek bebek çok ağlatılmaz; daşağı şişer, yarılır, fitık olur (K-10).

Dişleri seyrek olan çocuğun yalancı olacağına inanılır (K-13).

Çocuğun ilk tırnağı kesilirken hırsız olmasın diye, babasının cebinden para çektirilir (K-6).

Çocuğun saçları dikse inatçı olacağına inanılır (K-2).

Çocuğun kesilen saçı ya saklanır ya da okul, cami gibi yerlere gömülür, asla dışarı atılmaz; yoksa çocuğun başı ağrır (K-13).

Bebeğin göbeğine göbek bağı hemen düşsün ve çabuk iyileşsin diye, pudra dökülür (K-13).

Bebek ayağının altından öpülürse geç yürür (K-16).

Çocuk sağlıklı büyüsün diye, kurban kesilir (K-16).

Çocuğa nazar değmesin diye, üzerine mavi yemeni örterler (K-16).

Bebeğin göbeği güzel olsun diye, tereyağı ile göbek güzelce ovulur (K-16).

Çocuk hapşırduğunda salavat çekilir (K-2).

Bebeğin yüzü, güzel olsun diye, annenin ilk sütüyle silinir (K-5).

Üç vakit geçtikten sonra bebeğin kulağına ezan okunur, adı üç kez söylenir ve hayırlı evlat olması dilenir (K-9).

Bebeğin göbeğine zeytinyağı sürülür (K-2).

Bebeğin bacakları ileride çarpık olmasın diye, kundak yapılır (K-3).

Pamukçuğu olan bebeğin ağızına karbonatlı su sürülür (K-3).

Bebeklerinin ateşini düşürmek için sirkeli su ile silinir (K-3).

Bebek doğduktan sonra mevlit okutulur (K-3).

Ağaç gibi uzun ömürlü olsun diye, bebek doğduktan sonra ağaç dikilir (K-5).

SONUÇ

Doğum; Türk toplumunda ailenin ve soyun sayısının artması, beraberlik ve dayanışmanın daha da çoğalması açısından hem kutsal bir olay hem de geçmişten günümüze kadar gelen çeşitli âdet ve inanışlarıyla yaşamımızın ilk geçiş dönemidir. İnebolu'da doğum âdetlerinin derlenmesinin hedeflendiği bu çalışmada, İslamiyet'in ve

eski Türk kültürü olan Şamanizm'in kaynaklık ettiği bütal uygulamalarla birlikte aklı uygulamaların da bulunduğunu ve günümüzde de eskisi kadar olmasa da etkisini devam ettirdiğini görmekteyiz. Bu uygulamaların bazılarının farklı bölgelerde de yaşatıldığı görülmüştür. Ancak teknolojik gelişmeler neticesinde bazı tedavi yöntemlerinin uygulanması bırakılmış ve bu yöntemler unutulmaya yüz tutmuştur.

Çalışmada İnebolu'daki doğum âdet, inanış ve uygulamaları doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olarak kaydederek bu âdetlerin unutulmasını engellemeye çalıştık. İnebolu'da böyle bir çalışma daha önce yapılmamakla birlikte bu derlemenin Türk halk bilimi çalışmalarına katkı sağlayacağına inanıyoruz.

KAYNAKLAR

ALTUN, Işıl (2004). Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme, Ölüm. Kocaeli: Yayıncı Yayınları.
Kastamonu İl Kültür ve Turizm Bakanlığı. İnebolu, Erişim:08.12.2017, <http://www.kastamonukultur.gov.tr/TR,63820/inebolu.html>

Kültür ve Turizm Bakanlığı. Doğum, Erişim:26.02.2017, <http://aregem.kulturturizm.gov.tr>

Örnek, Sedat Veyis (1995). Türk Halk Bilimi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaynak Kişiler

- K-1- Hatice Saygı, 1968, ilkokul, İnebolu, Kastamonu.
- K-2- Mustafa Saygı, 1962, Ortaokul, İnebolu, Kastamonu.
- K-3- Nursel Çağlar, 1956, Öğrenimi yok, İnebolu, Kastamonu.
- K-4- Kemal Çağlar, 1959, ilkokul, İnebolu, Kastamonu.
- K-5- Aysel Turan, 1964, ilkokul, İnebolu, Kastamonu.
- K-6- Rafet Turan, 1962, Lise, İnebolu, Kastamonu.
- K-7- Öznur Çağrı, 1989, Üniversite, İnebolu, Kastamonu.
- K-8- Semiha Cengiz, 1937, öğrenimi yok, İnebolu, Kastamonu.
- K-9- Fatma İlhan, 1956, öğrenimi yok, İnebolu, Kastamonu.
- K-10- Sümbül Çağlar, 1955, öğrenimi yok, İnebolu, Kastamonu.
- K-11- Mualla Demirci, 1965, ilkokul, İnebolu, Kastamonu.
- K-12- Cemal Turan, 1958, ilkokul, İnebolu, Kastamonu.
- K-13- Safiye Çakır, 1956, ilkokul, İnebolu, Kastamonu.
- K-14- Mustafa Demirci, 1962, Ortaokul, İnebolu, Kastamonu.
- K-15- İsmail Çakır, 1957, ilkokul, İnebolu, Kastamonu.
- K-16- Gülseren Turan, 1962, Lise, İnebolu, Kastamonu.

TÜRKİYE'DE ETİMOLOJİK ANLAMINI KORUYAN İKİ PANAYIR: BOZCAADA AYA PARASKEVİ VE GÖKÇEADA MERYEM ANA PANAYIRI

Two County Fairs at Turkey which are Protect Etymological Meaning:
Bozcaada Agia Paraskevi and Gokceada Virgin Mary Fair

Uğur DURMAZ*

Öz: Toplumların temel yapı taşlarından birisi olan kültür, zaman içerisinde gelişen, değişen ve dönüşen bir yapıya sahiptir. Tıpkı insanlar gibi o da canlıdır ve bundan dolayı bulunduğu şartlara uyum sağlar. Gelenek diye isimlendirilen geçmişte oluşmuş ve halen devam eden ya da etmeye çalışan yapı da kültürün oluşmasındaki temel unsurlardan biridir. İnsanların gündelik yaşamlarının yanında özel günlerde içinde yer aldığı birçok geleneksel yapı bulunmaktadır ve bu yapılar gibi birçok farklı unsurun birleşiminden kültür meydana gelir. Bu yönüyle insanların özel günlerdeki etkinlikleri ayrı bir inceleme konusudur. Panayırlar bu özel günlerin içerisinde ve senede en az bir kere düzenlenen çoğulcu yapı bir etkinliktir. Güncel durumda panayırlar, birer ticari organizasyon gibi düşünülse de onların oluşumunda ve gelişiminde farklı unsurların etkisi görülmektedir.

İşte bu yazıda da panayır teriminin etimolojik yapısından hareket ederek bu etkinliğin ortaya çıkışında temel yapı taşlarından birisi olan dinî toplantıların yapısı incelenecek ve bu yapının halen yaşayan iki örneği sunulacaktır. Bunun için seçilen örnek alan Çanakkale'ye bağlı olan Bozcaada ve Gökçeada'dır. Temelde kelime anlamının devam ettiği bu iki panayır bölgedeki diğer panayırlardan ayrılmaktadır. Burada halen devam etmekte olan ve senede bir kere düzenlenen iki panayırın işleyişi ve genel görünümü aktarılacaktır.

Anahtar kelimeler: Panayır, Gökçeada, Bozcaada, Aya Paraskevi, Meryem Ana.

Makale Gönderim:
25.11.2017
Kabul Tarihi:
30.11.2017

Abstract: Culture is one of the basic building blocks of society. In time, evolving, changing and evolving structure. Just like humans, he is alive, and therefore adapts to circumstances. He calls that occurred in our past and

* Yrd. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-mail: ugurdurmaz10@gmail.com

tradition which is still ongoing, or trying to, it's also one of the basic elements in the formation of Culture. There are many special days in people's daily lives, such as a combination of traditional buildings and these structures occur in the culture of many different elements. This aspect is the subject of a separate review of activities for people's special days. Here's the county fairs are also in this special day and at least once a year is a pluralist held. In the current case, county fairs, as a commercial organization shows the effect of different factors in the formation and development of their thought.

In this article, The term county fair also by moving from the etymological structure of this activity which is one of the fundamental building blocks in the emergence of examined the structure of religious meetings, and two instances of the structure are still living will be presented. For this, the selected sample area are Bozcaada and Gokceada which is connected to Çanakkale. Basically the meaning of the word continues, as distinguished from these two other fairs in the fair area. Ongoing and held once a year here, two county fairs, functioning and overall appearance will be transferred.

Keywords: County Fair, Gökçeada (Imbros), Bozcaada (Tenedos), Agia Paraskevi, Virgin Mary.

GİRİŞ

Dünya kültür tarihi içerisinde neredeyse her millette ortak olarak görülen belli davranışlar söz konusudur. Bunların arasında ticaret, eğlence ve din en temel davranış kalıplarını oluşturan etmenler olarak sıralanabilir. Bu etmenlerin sonuçlarında birçok farklı uygulamaya, ürün ve yapı günümüze kadar ulaşmıştır, ancak bu oluşum sırasında orijinal yapılarında değişimler de oluşabilmektedir. İşte bu noktada kültürlerin oluşmasına katkı sağlayan farklı etkinlikler, uygulamalar, gelenek ve görenekler zamanla ilk anlamında değişimler yaşayarak güncel zamanda farklı bir algı yaratabilir. Konu olarak seçilen panayırlar da bu tarz bir duruma verilebilecek en iyi örnekler arasındadır. Geçmişine bakıldığında din ve ticaret ilişkisi ile ortaya çıktığı düşünülen panayırlar zamanla içerisindeki din öğesini bir kenara bırakarak, eğlence ve ticaret merkezi olarak görev almaya başlamışlardır. Gezici olmaları ve senenin belli bir döneminde, kısıtlı süreyle aktif hale gelmeleri nedeniyle de geçmişteki insan yaşantısında önemli bir etkinlik olarak kültürün şekillenmesini sağlamıştır. Ancak kimi panayırların da değişim yaşamadan ve orijinal hallerindeki gibi dinî anlamıyla devam ettiği görülmüştür. Panayır kültürünü araştırmak için yapılan derleme çalışması sırasında Çanakkale iline bağlı iki adada yer alan panayırlar da bunlara örnek teşkil etmektedir. Sayıca belki Türkiye panayırları içinde çok az örneği kalan bu tarz panayırlar halkın zihnindeki algıdan tamamen farklı bir yapı halinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu panayırların içeriğini, işlevini ve genel görünümünü inceleme kısmına geçmeden önce panayır teriminin güncel ve etimolojik anlamları hakkında bilgi vermek incelenecek olan etkinliklerin içeriğini anlamak açısından faydalı olacaktır.

Panayır kelimesi *Türkçe Sözlük*'te: "Belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşme birimlerinde kurulan, sergi niteliğini de taşıyan büyük pazar." olarak tanımlanır (TDK, 1998: 1757). *Tarama sözlüğü*'nde "Büyük bazar" kelimesinin karşılığı olarak "panayır" verilir (TDK, 1995a: 745). Büyük pazar anlamında kullanıldığı gibi halk arasında panayır yerine başka bir kelimenin de kullanıldığı görülmüştür. Panayır üzerine yapılan bir çalışmada "deri" kelimesinin halk arasında panayıra karşılık geldiği söylenilmektedir. Tokat Zile'de kurulan panayır için halk arasında "deri" kelimesinin kullanıldığı ve bunun sadece Zile panayırında değil İspir ve Yapraklı panayırlarında da benzer kullanımın olduğu bilgisi verilmiştir (Girgeç, 2008: 7-8). *Derleme Sözlüğü*'nde deri kelimesi, "Toplantı, düğün, panayır, pazar, pazar kurulan gün, panayır ve pazarın kurulacağı günün arefesi" olarak tanımlanır (TDK, 1993: 1433). *Tarama Sözlüğü*'nde deri kelimesi, "parsa, bahşış, derinti, devşirme" anlamlarına gelmektedir. Yine aynı çalışmada derilgi kelimesi "Dernek, toplantı" anlamlarına geldiği gibi derilmek kelimesi de "Toplanmak" anlamlarına gelmektedir (TDK, 1995b: 1102).

Genel olarak halk ağzında ve literatürde karşılıkları bu şekilde toparlanabilecek olan panayırın, genel özellikleri arasında pazarın büyük hali ve toplanmak, birlik haline gelmek, bir arada olmak gibi anlamlara karşılık gelen kelimelerin panayır için tercih

edildiği görülür. Kelimenin kökeni ile ilgili temel bulgular ise Yunanca bir kaynağa sahip birleşik kelime olduğu söylenir. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde panayır terimi, “Panaguris (toplanma yeri)den panayır (dernek). Gr. Pan (birlik), aguris (toplanma), pan-aguris toplanma yeri, toplantı yeri. Halk dilinde dernek.” olarak tanımlanır (Eyüboğlu, 1988: 259). Panayır teriminin etimolojik anlamı konusunda bir tanım da ise bu terimin, Greko-Romen dünyasında periyodik pazarların varlığına dair en önemli sözcüğün Grekçe bir kelime olan *panêgyris* olduğunu aktarır. Uzun zaman dilimleri arasında kurulan çoğu pazarların dinî festivaller ile birlikte organize edildiğini ve bu gibi festivallerin Grekçe adının *panêgyris* olduğu (Ful, 1998: 44) biçiminde bir açıklama yapılır. Bu terimin farklı etimolojik yapılar etrafında incelendiğine dikkat çekmekle birlikte kelimenin dinî bir yapıyla olan bağından söz ederek bunun sadece büyük toplantılar olmadığını dile getirir. Ful'un verdiği bilgilere göre, bu toplantılar tanrıların hoşnut tutulması için veya bir grup tanrının onuruna yapılan toplantılardır. Sonuçta sözcüğün Klasik Yunancadaki anlamı genel toplantı değil, neşeli birliktelik veya dinsel festivaldir (1998: 45). Görüleceği üzere toplantı yeri kökeninden gelen sözcük bu toplantının yapılma nedenini de dinsel bir altyapıyla özdeşleştirmiştir. Bu yüzden de panayırların ilk ortaya çıkışlarında ticari etkinliklerden önce din için toplanan insanların etkisinden söz edilebilir.

Yunanca “kutsal gün, ayın, bayram” anlamlarındaki *panegyris* sözünden türeyen panayırlar, uzak ülkelerden gelen tüccarların bulunduğu büyük pazarlardır. İ.Ö. Mezopotamya vadisi, Suriye, Filistin ve Arabistan'da dinî bayramlarda, panayır niteliğinde pazarlar kurulduğu, bu panayırların ticari ilişkileri Batı Akdeniz'e kadar uzanana Finikelilerin de katıldığı bilinmektedir. Ancak panayırları, Ortaçağ Avrupa'sında özellikle halkın bir arada bulunduğu dinî günlerde, kiliseler çevresinde asıl karakterini kazanmıştır (Akarpınar, 2004: 27). Sadece Yunan kültürü içerisinde değil diğer kültürler içerisinde de dinî toplantıların zamanla farklı etkinliklerin oluşmasına ve gelişmesine yardımcı olduğu açıktır. Bu yönden panayırların tarihi yapısına bakıldığında ortaya çıkan tablo dinî merkezlerin bu tarz etkinlikler için en uygun ortam olduğu kanaatini uyandırır. Geçmiş dönemlerde insanların bir araya gelmesinin bugünkü şartlar kadar kolay olmadığı gerçeği düşünülürse bu tarz geçici süreli toplantıların insan hayatındaki etkileri daha net anlaşılır.

Zamanla dinî yapı etkisini kaybetmeye başlayarak bu etkinlikler standart bir takvime bağlanmaya başlamıştır. Bu takvimsel yapı da genellikle ya yazın başlangıcı ya da sonbaharın başlangıcı olarak sabit tutulmuştur.¹ “Senevî pazarlar, kilise merasimi hitamında yapılan buluşmalar ile başlamış ve nihayet hasat sonları gibi bir mevsimin başlangıcı gibi fevkalade zamanlara, bir köy ahalisinin veya iki komşu köy ahalisinin muayyen bir yerde, ekseriyetle iki köye hudut olan bir mevkide yaptıkları şenliklere ve bu tezahüratın icabı olarak kurulan pazarlar ve satış fırsatlarıdır” (Muhlis Etem, 1931:

¹ Panayırların takvimsel yapısı ve halk takvimine etkisi ile ilgili bilgi için bkz: Durmaz, 2016: 63-74.

10). Bu şekilde yapılan bir tanımlama ile panayırların anlamsal ve içeriksel olarak yaşadıkları dönüşüm görünür hale gelir. Bu açıdan panayırların etimolojik ve güncel anlamını bir arada düşünerek yeni bir tanım yapmak gerekirse, panayır: dinî bir geçmişe sahip olmakla birlikte günümüzde daha çok ticaret ve eğlence ağırlıklı özellikler gösteren ve yoğunlukla kırsal ya da yarı kırsal bölgelerde kurularak bölgeye bir haftadan kısa bir süre pek çok konuda hareketlilik getiren, insanların sosyal, ekonomik ve kültürel yönden ihtiyaçlarını karşıladığı, gelenekselleşmiş büyük etkinlikler olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

BOZCAADA VE GÖKÇEADA PANAYIRLARI

Türkiye genelinde panayırların dağılımına bakıldığında yoğunluğun Balıkesir ve Çanakkale illeri etrafında şekillendiği görülür. 2015 yılında yapılan bir çalışmaya göre Türkiye genelinde 71 adet panayır kurulmaktadır. Bu panayırların 15 tanesi Çanakkale, 15 tanesi Balıkesir ve 21 tanesi Bolu'dadır (Çalışkan vd.,2015: 106). Buradan hareketle genel dağılımda yer alan panayırların neredeyse yarısı Balıkesir ve Çanakkale illerinde toplanmıştır. Sayıca fazla olan bu yapının yanında içerik olarak da çeşitlilik gözlemlenir. Bu çeşitlilik için de panayırlarda emtia, havyan-emptia ve dinî panayırlar başlıkları kullanılabilir. İncelenen iki panayır da dinî altyapısı ve içeriği olan panayırlardır. Bozcaada-Ayazma (Aya Paraskevi) Panayırı her sene 26 Temmuz tarihinde gerçekleşen bir etkinliktir.

Ayazma panayırı, bölgedeki panayır yapısından farklı olarak ticari bir organizasyon değil, tamamıyla dinî bir organizasyondur. Bu panayır Çanakkale'ye bağlı Bozcaada'da gerçekleştirilmektedir. Panayırın yapıldığı yer olan Ayazma ise, Bozcaada merkezine yedi kilometre uzaklıktaki Aya Paraskevi Manastırını da içine alan bölgedir. Bu sebepten panayırın ikili bir isimlendirmesi söz konusudur. Müslüman halk arasında panayırın adı Ayazma panayırı olarak bilinirken, Hıristiyan halk ve katılımcılar arasında panayırın adı Aya Paraskevi Panayırı olarak bilinir. Her iki isimlendirmesinde de temelde yine dinî bir söylem vardır. Ayazma kelimesi anlam olarak, "Rumların kutsal saydıkları kaynak veya pınar" (TDK, 1998: 172); Agiasma: kutsal sudan uğurlu, yararlı, kutluluk verici su (Eyüboğlu, 1988: 29) şeklinde tanımlanır. Kaynak olarak Yunanca olan bu kelimenin temelinde dinî bir inanç unsuru olarak suyun kutsal yapısı yatmaktadır. Özellikle panayırın kurulduğu bu bölgeye Ayazma adının verilmesindeki temel neden de, Aya Paraskevi Manastırı'nın altında yer alan ve kutsal olduğuna inanılan kaynaktır. İnanç unsurunda yola çıkarak bölgeye verilen isim ve bu isimle anılan panayır bu yüzden iç içe geçmiş şekilde ve farklı isimlendirmelerle anılır olmuştur.

Fotoğraf 1: Aya Paraskevi Manastırı'nın Altındaki Kutsal Sayılan Ayazma ve Mum Diken Bir Ziyaretçi.

Bu panayır her yıl 26 Temmuz'da düzenlenmektedir. Panayırın asıl gününden bir gün önce ve bir gün sonra da çeşitli hazırlıklar ve etkinlikler de yapılmaktadır ancak asıl anma ve kutlama günü 26 Temmuz'dur. Bu panayırın bir Rum geleneği olarak yaklaşık iki yüzyıldır süregelen bir organizasyon olduğu iddia edilir ancak resmi kaynaklarda bu konu ile ilgili net bir bilgi bulunamamıştır. Kendi içinde bir dinî ayın, anma, eğlence, kutlama ve yeme içme yapısı barındırır. Panayır teriminin etimolojik yapısına en yakın anlama ve içeriğe sahip olan bu etkinliğin devamlılığı, bölgenin kültürel çeşitliliği, tanıtımı ve ziyareti için önem arz eder. Panayır denildiğinde sadece ticari faaliyetler değil, bu topraklarda yaşamış ve yaşayan diğer halkların da kültürel etkinlikleri aklı gelmektedir.

Buradaki panayırın ortaya çıkışı ve tarihiyle ilgili iki efsane anlatılır. “Adada yaşayan Aya Paraskevi, bu manastırdaki bir gence âşık olmuş; bu genç de onu seviyormuş ama babası bunu fark edince Paraskevi’yi ev hapsine almış. Kız da manastıra bakıp, ağlar iç geçirirmiş. Bir süre sonra bu acıya dayanamayıp ölmüş ve onun anısına manastırın olduğu yere bir pınar yapılmış. Bir diğer inanışa göre de Aya Paraskevi, deniz fenerinin yakınındaki manastırdaki rahibe âşık olmuş. Rahip de onu seviyormuş. Rahip, Paraskevi’yi görebilmek için denizin kenarındaki duvar üzerinden yürüyerek onun yanına gelirmiş ve bu aşkın sonunda da Paraskevi azize unvanı almış” (Pişirici, 2016).

Bu iki efsane üzerinden hareketle her yıl adadaki Rumlar ve dünyanın farklı bölgelerinden Rumlar buraya gelip Paraskevi adına dualar edip ilahiler söylerler ve yemek yiyip eğlenirler.

Bu panayırın işleyişini üç bölümde ele almak yerinde olur. Hazırlık, ayin ve eğlence olmak üzere sıralanabilecek olan bu bölümlerin her biri farklı unsurları içerisinde barındıran kendine has yapılardır. Hazırlık kısmı panayırın başlamasından bir gün önce başlar. Çeşitli yiyecekler ve içecekler hazırlanarak manastıra getirilir ve gelecek konuklar için hazırlık yapılır, gelenler evlerde ağırlanır. İkinci kısım olan ayin ise panayırın başlangıcının resmi ilanıdır. 26 Temmuz günü ise sabah 9'da manastırda ayin başlar. Yaklaşık öğlen saat 1'e kadar devam eden bu ayinde dualar ve ilahiler okunur. Manastırın içine ziyaretçilerin girmesine izin verilir ve çeşitli ikonalar görüncüye çıkarılır.

Fotoğraf 2: Aya Paraskevi İkonası.

Ayin bitiminde gelen misafirlere papaz tarafından okunan bir ekmek ikram edilir. Bu klasik bir Hıristiyan ayini olan şarap ekmek ayinine benzer bir davranış olmakla birlikte burada sadece ekmek kullanılır. Bu kullanımın sadece ekmekle yapılması büyük ihtimalle diğer ayinin Hz. İsa'ya özgü simgesel bir anlamı olmasından kaynaklıdır.²

² Bu ayinin simgesel anlamı şöyle aktarılmaktadır: Ekmek-Şarap ayini, Hıristiyanlıkta önemli sakramentlerden ikincisidir ve "Evharistiya" kelimesi ile ifade edilir. Evharistiya, Yunanca bir kelimedir. "Tanrı'ya şükür etme işi" anlamına gelir. Terim olarak ise, Hz. İsa'nın son akşam yemeği hatırasına Hıristiyanlarca kutlanılan bir ayini

Fotoğraf 3: Adak İçin Sergilenen Ekmek, Zeytinyağı Ve Mumlar.

Fotoğraf 4: Ayinin Son Duasından Bir Görüntü.

Bu ritüelin sonunda ise eğlence ve yemek kısmı başlar. Manastırın bahçesine kurulan masalarda topluca yemek yenilip Bozcaada'nın şaraplarından içilir. Yenilen yemekler bir gün önceden yapılan hazırlığın ürünleridir. Burada pişirilen farklı yemekler gelen misafirlere ve ayine katılanlara ikram edilir. Yemek için ayrıca ücret talep edilmez ancak ayin başlamadan önce gelen misafirlerden bağış toplanır. Bu bağış hem manastırın ihtiyaçları hem de bu geleneksel yapının devamlılığı için bir yardımcıdır. Yemek uzun süre devam eder ve bu yemeğin sonlarına doğru çeşitli eğlenceler yapılır. Bu eğlenceler içerisinde özellikle Rum geleneklerine ait olan halk oyunları ve şarkılar ön plandadır. Eğlence akşamın geç saatlerine kadar devam eder ve bu sayede insanların bir senedir bekledikleri sosyal ortam da oluşmuş olur. Panayıra yerli halktan, Çanakkale'den, Balıkesir'den, İstanbul ve İzmir'den katılım olduğu gibi, Yunanistan, Amerika, Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa gibi pek çok farklı ülkeden de gelenler olmaktadır.

ifade eder. Snoptik İncillerden, Matta İncilinde İsa'nın son akşam yemeği şöyle anlatılır: "Onlar yemek yerlerken, İsa ekmek aldı, şükran duası edip parçaladı ve şakirtlere verdi ve dedi: Alın, yiyeğin, bu benim bedenimdir. Ve bir kâse alıp şükretti ve onlara vererek dedi: Bundan için. Çünkü bu benim kanım, günahların bağışlanması için birçokları uğruna dökülen ahdin kanıdır. Fakat ben size derim: Babamın melekutunda sizinle taze olarak onu içeceğim o güne kadar, ben asmanın bu mahsulünden artık içmeyeceğim...", (Eroğlu, 1999: 440)

Fotoğraf 5: Ayın Sonrasında Aya Paraskevi Manastırı’nın Bahçesinde Birlikte Yenilen Yemekten Bir Görüntü

Burada incelenecek olan diğer dinî panayır da Gökçeada’da düzenlenen ve Meryem Ana’yı anma günü olarak da bilinen panayırdır. Bu panayır Gökçeada’daki Tepeköy’de yapılır. Panayırın içeriği, Bozcaada’daki gibi yine dinî bir ayın, kutlama, yemek ve eğlence üzerine kuruludur. İşleyiş olarak aynı sisteme dâhil olmakla birlikte burada anılan kişi değişmektedir. Bu etkinlik de Ayazma panayırını gibi köklü bir geçmişe sahiptir. Panayır için adaya pek çok Rum gelir. Yunanistan başta olmak üzere pek çok farklı ülkeden ziyaretçi her sene düzenlenen etkinliğe katılmak için Gökçeada’yı ziyaret ederler. Panayırın aşamalarında yer alan hazırlık bölümünde diğer panayıra göre farklılıklar ifade etmektedir.

“Panayırın asıl günü 15 Ağustos’tur. Bir gün önce akşamdan hazırlıklar başlar. Panayır’da yenilecek yemekler için hazırlıklar yapılır. Meryem Ana için hayvanlar kurban edilir ve ertesi gün yenilmek üzere o akşamdan pişirilir. Yine bugünün sabahında, çocuklar burada yaşayanların kapılarını çalarak onların üzerlerine, un, domates, yumurta, su gibi şeyler atarak şakalaşırlar ama artık bunu yapan pek kalmadı” (Pişirici, 2016). 15 Ağustos, Meryem Ana’nın ölüm yıl dönümü olarak bilinir ve bu panayırın onun anması gerçekleştirilir. Burada dikkat çeken nokta bir kurban ritüelinin olmasıdır. Kurban olarak kanlı ve kansız olmak üzere iki çeşit yapıyı da bu panayır içinde görmek mümkündür. Meryem Ana panayırının gününde ayın yapılan kiliselerde, ana mekâna girişte sol taraftan başlamak üzere değişik yerlere mum yakılıp bırakılır. Yine ana mekânın giriş kapısının karşısına konulan ve kiliseye giren her insanın öncelikle selamladığı, saygı gösterdiği ve eğilerek öptüğü, çevresi çiçeklerle süslenen İsa ve Meryem ikonasının ön kısmına naylon içinde, kurutulmuş hamur parçaları ve ekmeğin parçaları bırakılır. Bazı ziyaretçiler bu ikonanın kenarlarına para bırakmaktadır. Bütün

bu uygulamalar kansız kurban olarak tasavvur edilir (Oymak, 2002: 173).

Fotoğraf 6: Meryem Ana Panayırında İkonalar ve Ayinden Bir Görünüm

Bu kansız kurban örneği genel olarak Hıristiyan âleminde kabul gören yapıdır. Panayırda yapılan bu ritüelle birlikte kutsal bir yükümlülüğün yerine getirildiği söylenebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta kansız kurbanın yanında kanlı kurban yapısının da panayırın içine dâhil olmasıdır. Asıl panayır gününden bir gün önce kilise adına adanan kurbanların kesimi yapılır. Adak sahipleri arife günü öğleden sonra kurbanlarını Tepeköy'deki kilisenin bahçesinde ağaçlara bağlarlar. Kurbanlıklar burada, Kilise Papazı tarafından adak sahiplerinin de bulunduğu takdis töreni ile kutsanır. Takdis için Papaz küçükbaş hayvanların başına haç işareti (İstavroz) yaparak elini sürer; sesli şekilde ilahiler ve dualar okur, tütsü de yapar. Büyük baş hayvanlara Papaz fazla yaklaşımadan dua ve diğer pratikleri yapar (Oymak, 2002: 174). Hıristiyan âleminde nadir görülen bir uygulama olması nedeniyle buradaki kurban kendine has bir ritüel yapısı barındırır ve bu uygulama ile birlikte hem manevi olarak tanrıyla bütünleşme hem de panayırda yenilecek yemeklerin malzemesinin temini de sağlanmış olur. Panayır günü yenilen büyük yemekte de insanların birlik-beraberlik duygusu perçinlenir. Yemek sonrası yapılan eğlence sabaha kadar sürer ve gelen misafirler ile yerli halk burada birlikte sosyalleşebileceği bir ortam oluşturur. Yine bu eğlence bölümünde halk şarkıları ve halk dansları örneklerini görmek mümkündür. Rum gelenekleri içinde kendine has yapısıyla önemli etmenler olarak görülebilecek bu panayırlar, pek çok kişinin adalara gelerek burada ekonomik, sosyal, kültürel yönden bir hareketlilik de getirir. Bu açıdan bakıldığında turizm özellikle de kültür turizmi açısından önemli birer organizasyon olarak değerlendirilebilirler.

Fotoğraf 7: Meryem Ana Panayırı Ayin Sonrasındaki Yemek.

SONUÇ

Günümüzde çoğunlukla kırsal kesimde etkinlik gösteren bir oluşum olan panayırların farklı iki örneğinin gösterildiği yazıdan hareketle bu tarz oluşumların farklı unsurlar etrafında çeşitlenme yoluna gittiği sonucuna varılabilir. Özellikle ekonomik bir unsur olarak tanımlanan panayır yapısının orijinal yapısı yahut isimlendirmesindeki asıl unsur olan inanç unsurunun etkisiyle halen devam eden bu tarzda panayırların varlığı da kültürel olarak dikkat çekicidir. Bu örneklerden hareketle panayırların, bir dini inanca bağlı olarak anma ve kutlama işlevlerini yerine getiren unsurlar olduğunun da altını çizmek gerekir. Tarihi gelişim süreçleri içerisinde inancı gereği toplanan insanların birlikteliğini, zamanla ekonomik bir fırsat olarak değerlendiren tüccarların etkisiyle farklı yönlere doğru evrilen bu yapının dünyada pek çok örneği yine aynı mantıkta gelişmiş ve ekonomik unsur baskın hale gelmiştir. Bu yönden farklılığa uğramadan aslını koruyabilen tarzda etkinliklerin sayısı diğer tarz panayırlara göre çok azdır. Dini altyapıya sahip olan bu panayırların varlığı ile dünyada bilinen ilk panayır düzeninin oluşmasındaki etkenler ve durumlar hakkında karşılaştırma şansı elde edilir. Geçmişine sadık kalan bu etkinliğin sadece isimlendirme olarak değil içerik olarak da ilk örneklerle benzer olduğu görülür.

Genel görünüm olarak çoğulcu bir yapıya sahip olan panayırların bu çoğulcu yapısı içeriklerinde ortaya çıkan farklılıklardan ve çeşitlilikten kaynaklıdır. Ticaret, eğlence, rahatlama, hoş vakit geçirme gibi işlevlerin yanında inanç ve bu inanç etrafında şekillenen çeşitli ritüellerin gerçekleştirilmesi için düzenlenen bu tarz panayırları da birer bayram günü gibi değerlendirmek yanlış olmaz. Sonuçta Türkiye toprakları içinde yaşayan farklı inanç değerlerine sahip olan insanların senenin belli günlerinde bir araya

gelerek gerçekleştirdikleri bu toplantılar da Türk kültürü içerisinde kendisine yer bulmuş ve kabul görmüştür. Katılımcı bazında sadece tek yönlü bir kitleden bahsetmek yanlış olacaktır çünkü adada yaşayan halk pek çok farklı millet ve dinden oluşmaktadır. Bu yüzden de var olan birlikte yaşama biçimi bu tarz belli bir zümreye ait olan unsurların içerisinde de kendisini göstermektedir. Bu farklılıklar da baskın olan kültürel yapı içerisinde dışlanmadığı için genel kültürel yapının bir parçası haline geldiği söylenebilir. Yine özellikle yurtdışından gelen katılımcılarla birlikte ülke içinden bu konuya meraklı olan katılımcıların adaya gelmesiyle belli bir zaman dilimi de olsa burada turistik ve ticari bir hareketlilik söz konusudur. Özellikle tur şirketlerinin buradaki etkinliği de içine alacak şekilde yerli ve yabancı turistleri ağırlamak için düzenlediği programlar ve geziler dinî panayırların tanınırlığını arttırmaktadır. Hem kültürel hem de ekonomik yönden bir gelişim unsuru olarak içerisinde farklı öğeler barındıran bu tarz etkinlikler bölgesel kalkınmanın ve yiyecek, giyecek, sosyalleşme, eğlenme, inanç gibi hem maddi hem de manevi kişisel ihtiyaçların giderilmesinde anahtar rolü üstlenmektedir.

KAYNAKLAR

- AKARPINAR, R. Bahar. (2004). "Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır-Sergi-Fuar-Festivalin Durumu ve Türkiye Örneği", *Milli Folklor*, 16(64), s:25-36.
- ÇALIŞKAN, V., SARIŞ, Faize, GÜLTAY Berrin. (2015). "Impact of Demographic and Socio-Ekonic Characteristics of Visitors on Their Preference in Utilisation From Functions of Traditional County Fairs", *International Journal of Arts&Sciences*, 8(4), s: 105-114.
- DURMAZ, Uğur. (2016). "Halk Takviminin Oluşumuna Farklı Bir Bakış: Panayırların Halk Takvimi Üzerindeki Etkisi", *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Kış, 2(8), s: 63-74.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet. (1999). "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, s.:439-453.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki. (1988). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- FUL, Şengül Dilek. (1998). *Antik Devirde Lydia'da Panayırlar, Fuarlar ve Pazar Yerleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- GİRGEÇ, Nurhan. (2008). *Zile Panayırı Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Muhlis Etem. (1931). *Sergi ve Panayır Sergi ve Panayırcılığın İktisadiyatta Ehemmiyeti ve Panayır ve Sergi Bürolarının İdare ve İşletmesi*. İstanbul: Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatı.
- OYMAK, İskender. (2002). "Gökçeada Hıristiyanlarında Kurban Geleneği", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 4(12), s:169-180.
- TÜRK DİL KURUMU. (1995a). *Tarama Sözlüğü I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TÜRK DİL KURUMU. (1995b). *Tarama Sözlüğü II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TÜRK DİL KURUMU. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TÜRK DİL KURUMU.(1993). *Derleme Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kaynak Kişi

PİŞİRİCİ, Helayiya. 1950 Bozcaada Doğumlu, İlkokul Mezunu. Ev Hanımı. (Görüşme Tarihi: 26.07.2016).

Fotoğraf Kaynakçası

Fotoğraf 1,2,3,4,5: Uğur Durmaz Arşivi.

Fotoğraf 6: http://www.gokceada17.com/taltkat/rum-gelenek-ve-gorenekleri_7.html

Fotoğraf 7: http://www.gokceada17.com/tanitim/gokceada-festivalleri_84.html

KAFKASYA ARAŞTIRMACISI G. F. ÇURSİN'İN EL YAZMASI ESERLERİNDE BULUNAN KARAÇAYLILARIN DANS VE OYUNLARI İLE İLGİLİ BİLGİLERDEN GÜNÜMÜZE KALANLAR

Some Information About Karachay's Dance and Games Which Remained Till Today from Caucasus Researcher G.F. Çursin's Handwritten Works

M. Tekin KOÇKAR* & Tanzilya M. HACİYEVA & Roza İJAEVA KOÇKAR*****

Öz: Kafkasya'nın en eski halklarından birisi olan Karaçay-Balkarlılar ile ilgili araştırmalar 15. yy'dan 20. yüzyılın başlarına kadar Rus ve batılı araştırmacıların oldukça ilgisini çekmiştir. Bu araştırmacıardan birisi olan Kafkasya araştırmacısı G. F. Çursin'e ait "Karaçaylılar" adlı el yazması eser Filoloji Bilimleri Doktoru A. İ. Aliyeva tarafından, Rusya Bilimler Akademisi, Sankt Petersburg Enstitüsü arşivlerinde bulundu. Çursin, eserin "Folklor-Etnografi" başlıklı bölümünde Karaçaylılara ait dans ve oyunları da ele almıştır. Günümüze kadar Karaçay-Balkar dans ve oyunları ile ilgili yapılan birkaç çalışmanın içeriği ile söz konusu eserde yer alan bilgiler Kafkasya ve diaspora ile karşılaştırmalı olarak öz bilgiler biçiminde bu çalışmada yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: G. F. Çursin, Karaçay dansları, Karaçay Çocuk Oyunları, Karaçaylılar

Abstract: The researches about Karachay-Balkars, one of the ancient people of Caucasus, attracted Russian and western researchers attention from 15th century till the beginnibg of 20th century. Caucasus researcher G.F. Çursin is one of these researchers. His handwritten work "Karachays" was found by philologist Dr. A. İ. Aliyeva in the archives of Russia Science Academy, Sankt Petersburg Institute. Çurçin in the "Folklore-Ethnography" titled section of his work, also covered dances and games of Karachay's. Contents of some researches made till today and the information

Makale Gönderim:
24.11.2017
Kabul Tarihi:
29.11.2017

* Öğr. Gör. / Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Halkbilim Araştırma ve Uygulama Merkezi (HAMER), mtkockar@gmail.com

** Phd, Kıdemli Araştırmacı / A.M. Gorkiy Rusya Bilimler Akademisi, Dünya Edebiyatı Enstitüsü, Folklor ABD, Moskova, tanzila_@mail.ru

*** Okutman / Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı bölümü, rkockar@gmail.com.

on this handwritten work about Karachay-Balkar dance and games in Caucasus and Caucasus Diaspora takes place in this work, in a comparative manner.

Key Words: *G.F. Chursin, Karachay Dances, Karachay Child Games, Karachay's*

Резюме: *В архиве Санкт-Петербургского Института восточных рукописей РАН кавказоведом, доктором филологических наук А.И.Алиевой выявлена рукопись известного этнографа-кавказоведа Г. Ф. Чурсина «Карачаевцы». В ее фольклорно-этнографической части ученый дает и материалы о танцах и играх карачаевцев, записанные им в начале XX века в Карачае.*

Ключевые слова: *Г.Ф. Чурсин, Карачаевские Танцы, Карачаевские детские игры, Карачаевцы*

GİRİŞ

Kafkasya'nın en eski halklarından birisi olan Karaçay-Balkarlılar ile ilgili araştırmalar 15. yy'dan 20. yüzyılın başlarına kadar Rus ve batılı araştırmacıların oldukça ilgisini çekmiştir. Bu araştırmacıardan birisi olan Kafkasya araştırmacısı G. F. Çursin'e ait "Karaçaylılar" adlı el yazması eser 2015 yılında Filoloji Bilimleri Doktoru A. İ. Aliyeva tarafından, Rusya Bilimler Akademisi, Sankt Petersburg Enstitüsü arşivlerinde bulundu (Fotoğraf 1). Çursin, eserin "Folklor-Etnografi" başlıklı bölümünde Karaçaylılara ait dans ve oyunları da ele almaktadır. Bu dans ve oyunlar oldukça ayrıntılı olarak ele alınmış, okuyanların açıklıkla anlayabileceği biçimde tanımlanmışlardır.

Bu dans ve oyunlardan günümüze çok azının kaldığı görülmektedir. Karaçay-Balkar Halkdansları ile ilgili araştırmalar yapan M. Kudaev, M. Ulbaşev ve M. T. Koçkar'ın çalışmalarında yer alan danslardan bazılarının adları Çursin'in derlemeleri ile örtüşse de bu derlemelerin yapıldığı yıllardaki adım ve ezgileri ile günümüzde oynandığı biçimler arasında, ayrıntılarında nasıl bir değişiklik yaşandığı bilinmemektedir. Ancak benzer isimdeki bazı dansların ve oyunların günümüze kadar hem Kafkasya'da Karaçay ve Balkar bölgelerinde hem de Türkiye, Almanya, Kazakistan, Suriye ve Amerika Birleşik Devletleri gibi diasporada yaşayan Karaçay-Balkarlılarda hala yaşadığı görülmektedir.

Karaçay-Balkarlılar diaspora'ya üç dönemde göç etmişlerdir. İlk büyük göç 1885 - 1886 yıllarında yaşanmıştır. Şam'a gitmek için Karadeniz kıyılarındaki Soçi, Sohum, Gelencik ve Rostov limanlarından gemilerle Samsun ve Trabzon'a çıkan göçmenler, Osmanlı Devleti'nin izin vermemesi nedeniyle Tokat'ta Arpacıkaraçay ve Çilehane, Sivas'da Emirler, Kayseri'de Eğrisöğüt, Eskişehir'de Yazılıkaya ve Akhisar köylerine yerleştirildiler. Bir kısım Karaçay-Balkarlılar da bu göç ile kara yoluyla Kafkas dağlarını aşarak Osetya ve Gürcistan üzerinden Suriye'ye ulaştılar ve Şam yakınlarında Bley köyünü kurdular.

İkinci büyük göç 1901 – 1907 yılları arasında yaşandı. İlkine benzer nedenlerle yine Şam'a gitmek için Karadeniz kıyılarındaki limanlardan yola çıkarak İstanbul'a gelen Karaçay-Malkarlılar Osmanlı Devleti'nin yine izin vermemesi nedeniyle Ankara, Yağlıpınar, Eskişehir Yakapınar ve Konya ile Başhüyük köylerine yerleştirildiler. Bu göçlerin ardından Türkiye ve Suriye'de yerleşmiş olan bazı aileler 1960'lı yıllardan sonra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne tekrar göç ettiler. Diasporadaki toplam nüfusları tahmini olarak 30 bin civarındadır.

Söz konusu dansların ve oyunların Çursin'in eserinde anlatılanlarla günümüze dek aktarılanlar arasında nasıl benzerlik ve farklılıklarının bulunduğuna bakmak gerekirse;

Danslar

G. F. Çursin danslarla ilgili bölümde şunları yazmaktadır:

“Karaçaylılar genel olarak düğünlerde ve bayramlarda dans ederler. Danslarında bekâr ve evle erkeklerle genç kızlar bulunur. Evli olan kadınlar geleneklere göre danslara katılmazlar. Çok nadir durumlarda katılabilirler. Örneğin, kocası savaştan dönmüşse ya da kocası veya babası ağır bir hastalıktan kalkmışsa o zaman evli kadının dans etmesi mümkün olabilir” (Çursin, 1901: 43; Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: 449-451).

Karaçaylılara ait sık kullandıkları birkaç dans türü vardır. En sıradan ve en çok yapılan dans “**Tüz Tepseü**”dür. Tüz tepseu genel olarak birkaç çiftle icra edilir. Erkekler kızların karşısında yer alır ve kollarını sallayarak kızlara doğru hareket ederler. Devamında kızlar erkeklere doğru hareket eder, erkekler de geri geri giderler. Bir diğer çok kullanılan dans “**Tögerek Tepseü**”dür. Dans edenler çiftler halinde erkekler yanlarına kızları alarak dairede dans ederler. Önceleri erkekler kızların dirseklerinden tutmaktaydılar, şimdilerde ise kollarından tutmaktadırlar. Garmonun ya da şarkının melodisiyle birlikte dairede bir o tarafa bir bu tarafa dönerler. Dairede dönerken zaman zaman erkekler kızları silkelerler. Tögerek Tepseü dans edilirken erkekler istedikleri kızların yanında durarak dans edebilirler. Buna damadın gelinin elini tutması da dâhildir” (Çursin, 1901: 43).

Tögerek Tepseü şöyle başlar; önce ortaya kızlar çıkar. Arkalarından erkekler ortaya gelir ve hangi kızı beğenirse onun elini tutar. Bu sırada öncelik yaşı büyük olan erkeklerdedir. Garmon çalanlar ve el çırpınlara (harsçıla) yaptıkları iş için “**alım**” verilir. Düğünü idare eden kişi herhangi bir kızı durdurur. Dönerek erkeklerden birisine “**tutmağında**” der. Yani “**senin için bu kızı tuttukladık!**” der. Delikanlı bu “**tutuklu**” için Garmon çalana ve harsçılara “**alım**” verir. Alım’ın miktarını delikanlı belirler. Bu suretle kıza ne kadar değer verdiğini göstermiş olur. Alım vermemek çok büyük bir ayıptır. Ancak alım verilmediği durumlar da olabilir. Bu durumda kızıdan alım yerine gümüş kemerini ve başörtüsünü alırlar. Düğün bittikten sonra aldıklarını geri verirler” (Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: 449-451).

Tüz tepseü ve Tögerek tepseü dansları hem Kafkasya’da hem de diasporada yaşayan Karaçay-Balkarlıların en çok sevdikleri ve oynadıkları danstır. Bu dansın çokça çeşidi bulunmaktadır. Özellikle Türkiye’de yaşayan Karaçay-Balkarlıların Tüz tepseü dansını çok çeşitlendirdikleri görülmektedir. Koçkar ve Koçkar tarafından 2015 yılında kaleme alınan makalede bu çeşitlerin birçoğu yayınlanmıştır. Çursin’in söz konusu dansların icrası sırasında yapıldığını belirttiği “**alım**” geleneği de günümüze kadar sürdürülmüştür (Koçkar ve Koçkar, 2015: 397-424) (QR Code 1).

“**Abazeh**” dansında ise çiftler arka arkaya hareket ederler. Erkekler kızların ellerinden tutar. “**Stemey**” dansı canlı, hareketli, neşeli “**Lezginka**’ya benzer bir danstır.

Kız ve erkek karşılıklı dans ederler. Garmon da Lezginka'ya benzeyen bir melodi çalar” (Çursin, 1901: 43).

Çursin'in “Abazeh” olarak kaydettiği dans günümüzde de hem Karaçay-Balkar bölgesinde hem de özellikle Türkiye'deki diasporada yaşayan Karaçay-Balkarlılar arasında oynanan “Abezek” dansıdır. Diğer Kafkasya halklarında Wuig (Adige-Kabardey) ve Simd (Oset) gibi adlarla oynanan bu dans da bir dans türü olarak oynanmaktadır.

Daha az kullanılan bir dans “Sandırak”tır. Bir erkek ve bir kız dans eder. Bu dansa belli bir zarafet ve hareketlerde belli bir hafiflik gerekir. Dans edenler bir noktada durur ve hızlı bir “Pa” adımı yaparlar. Bu dans sırasında erkeklerle kızlar arasında sözlü atışmalar yapılır. Genel olarak “Sandırak” adlı şarkının melodisiyle dans edilir (Fotoğraf 2).

“Üç Atlam” dansı; bir çift kol kola girerek dans eder. “Silhır” dansı; kız ve erkek birbirlerinden farklı biçimde dönerek dans ederler. “Cantartma” dansı; beş ya da altı çift dans eder. Erkekler tek bir yönde hareket ederken kızlar bir erkeklere doğru, bir erkeklerden uzaklaşarak dans ederler. “Ashak” dansı; Dans edenler bir ayakları topal gibi dans eder. Bu çok eski bir danstır. Günümüzde artık yapılmamaktadır. “Geşeuik” dansı; erkekler tarafından yapılan hızlı ve hareketli ve çok eski bir Karaçay dansıdır” (Çursin, 1915: 430; Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: 449-451).

Bu dansların bazıları kaybolmuşlardır. Koçkar ve Koçkar çalışmasında 1970'li yılların ortalarına kadar diasporada Türkiye'de yaşayanlar arasında bu dansların bazılarına rastlandığı görülse bile bu tarihlerden sonra tamamen kaybolmuş olduklarını belirtmektedir (Koçkar ve Koçkar, 2015: 397-424).

Diasporada 1980'li yıllara kadar oynandığı bilinen ve Çursin'in yazılarında belirttiği “Ashak” dansı, diasporadaki biçimiyle 1979 yılında Hasanları-Tohçukları ailesinden Ufuk Tavkul tarafından Konya, Başhüyük köyünde Appoları ailesinden Cobay'ın kızı Naima (Mediha veya Cicci) Teke'den derlenmiştir (KKG 05, QR Code 3).

Çursin'in yukarıda adlarını belirttiği danslardan Geşeuik dansı, Konya ili, Ereğli ilçesi Orhaniye köyü ile Karaman ili Eminler köylerinde yapılan derleme çalışmaları sırasında *Goşavig* adıyla 1988 ve 2007 yıllarında kayda alınmıştır. Dans Abezek dansının hızlı ve büyük adımlarıyla kız, erkek kol kola yapılmaktadır. Bu dansın Karaçay-Malkarlıların yaşadığı Yakapınar, Belpınar, Kilise ve Yazılıkaya köylerinde *Kelin Abezek* adıyla 1930'lu yıllarda oynandığı ancak unutulduğu yapılan görüşmelerde belirlenmiştir (KKG 02, KKG 04).

Çursin'in derlediği danslardan günümüze aktarılabilen danslar “Tüz Tepseu”, “Tögerek Tepseu”, “Abazeh (Abezek)” ve “İstemey (İsteme)” danslarıdır. “Sandırak” dansı ise günümüzde oynanmasa bile araştırmacı, etnograf ve dans eğitmeni Muhtar Kudaev ve Koreograf Mutay Ulbaşev tarafından söylencelerden yola çıkarak yeniden

tasarlanmış ve Nalçık şehrinde bulunan Kabardey Balkar Cumhuriyeti, Balkarya Etnografik Devlet Halkdansları Topluluğu repertuarına alınmıştır (Kudaev, 1984: 5-10) (QR Code 2).

Bu danslardan Tüz Tepseu, Abezek ve İsteme dansları diasporada da çeşitlenerek oynanmaktadır. Günümüzde hiç yapılmayan danslar ise Üç Atlam, Silhir ve Cantartma danslarıdır. *Tüz tepseu* dansı Türkiye’de yaşayan Karaçay-Malkarlılar arasında birçok çeşitleme ile oynanmaktadır. Bu çeşitlemeler arasında *Ekili Kapateyna*, *Üçlü Kapateyna*, *Mıçhı*, *Kabırğa*, *Danis*, *Ziyabiy*, *Çoban Tepseu*, *Aylandı Tepseu*, *Tunçukgan Tepseu*, *Aulau Tepseu*, *Calındı Tepseu* sayılabilir (Koçkar ve Koçkar, 2015: 397-424).

Oyunlar

Eserinin “Oyunlar” bölümünde ise Çursin, oyunları yalnızca ayrıntılı bir biçimde açıklamakla kalmamış, aynı zamanda cinsiyet ve yaş grubuna göre bunları düzenleyerek, oyunların ne zaman ve nerede oynandığını da belirtmiştir:

“Doğumdan sonraki ilk yedi gün doğum yapan kadını ve çocuğunu kötü ruh olan ”Obur”dan korumak için o evde kadınlar ve genç kızlar toplanırlar. Sabaha kadar beklemek durumunda olduklarından sıkılmamak ve uyumamak için farklı oyunlar ve “falcılık” düzenlerler. Oyunlara genç delikanlıları da çağırırlar. Bu eğlencelerden birkaç Karaçay oyun örneği verelim;

“Aşık Oyun; genç kızlar ve delikanlılar oynar. Aşık’ın dört tarafı vardır; “aşık” (çıkıntılı taraf), arkası “tauçu”, yassı tarafın çıkıntılısı “puk”, diğer tarafı “çik” olarak adlandırılır. Herkes eline birer aşık alır, yere atar. Yere ilk olarak “alçı” olarak düşüren “Han” olur. “Tauçu” düşüren ise onun “mirtazak” (asker)’i olur. Han’in tüm isteklerini yerine getirmek zorundadır. Diğerleri ise “Puk” düşürenler özgür vatandaş, “Çik” düşürenler de “Suçlu”lardır. Mirtazak Han’a suçluyu getirerek işlediği suç ile ilgili rapor verir. Örneğin “hırsızlık yaptı” der. Han suçluya ceza verir: kapıyı öpmesini, ya da bir şarkı söylemesini, ya da yatağın altına girerek horoz gibi ötmesini, ya da bir genç kızın başında örtüsünü almasını ister. Eğer suçlu kız ise Han ona erkeğin başından şapkasını alıp kendi başına takmasını veya şarkı söylemesini ister. Mahkeme devam ederken diğerleri de âşıklarını atmaya devam ederler. Bu sırada tekrar “aşık” düşüren olursa eski Han yerine yeni Han getirilir. Böylece Mirtazak’da değişir” (Çursin, 1901: 43; Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: 449-451).

Günümüze kadar hiç bozulmadan gelen en önemli çocuk oyunlarından birisi de Aşık Oyunu’dur. Bu oyun diasporada hala çocuklar ve gençler arasında az da olsa oynanmaktadır. Ankara’da kurulan “Elbruz Bilim ve Kültür Araştırmaları Topluluğu”, bu ve benzeri oyunları canlandırmak için bir girişimde bulunarak *Eskişehir Kuzey Kafkas Karaçay Malkar Kültür ve Yardımlaşma Derneği* tarafından, 1 Temmuz 2017 tarihinde düzenlenen “22. Nartlanı Toy Küni Kültür Festivali”nde “Taulu Oyunlar” turnuvası

başlatmış ve “Aşık” oyununu halka tanıtmaya çalışmıştır. İlki düzenlenen “Aşık Turnuvası”na ilginin oldukça yoğun olduğu gözlenmiş yarışmaya 10 çocuk 54 yetişkin katılmıştır.

Aşık oyunu koyunun aşık kemiğinden elde edilen kemiklerle oynanır. Oyuncular bireysel olarak katılabilecekleri gibi takım kurarak da yarışabilirler. Bireysel oyunda katılımcı sayısı sınırlaması yoktur. Oyun alanı düz bir yer kiyiz’i, düz bir toprak alan, tahta masa olabilir. Oyuna başlama sırası çöp atma (kısa çöpü çekme) ile belirlenir. Kısa çöpü çeken önce başlar. Aşık’ta altı yan bulunur. Bu yanların adları Anadolu’daki Karaçay-Malkar köylerine göre bazen değişiklik göstermektedir. Elbruz Bilim ve Kültür Araştırma Topluluğu tarafından belirlenen adları ve dereceleri şöyledir: 1. *Alçı* (Biy, Kazak, Tauçu), 2. *Taban* (Kul, Talak, tau, Uuç), 3. *Fuk* (Ögüz, Tok, Fok, Pik), 4. *Çık* (Eşek, Çik), 5. *Tau* (Kıt), 6. *Şobura* (Suura, Cıt, Biy).

Oyuncular önce kaçır adet aşık atacıklarını kararlaştırırlar. Aşıtlar atıldığında yere düşen yanlarının derecelerine göre sayım yapılır. Kimin aşıklarının derecesi büyükse o atılar aşıkları alıp yeniden atar. Yere düşenler arasından benzer olanlar yani alçı – alçı ile, fuk – fuk ile ... gibi, baş parmak, işaret parmağı ya da orta parmak yardımıyla birbirleri ile vuruşturular. Vurulan aşıklardan birisi alınır. Bu vuruşturma sırasında diğer aşıklara dokunmak, aşıkların üçüncü bir aşığa çarpması yasaktır. Bu hatalardan birisi yapıldığında sıra bir diğer oyuncuya geçer. Oyuncu hata yapmazsa devam eder. Aşıklarda benzer aşık kalmazsa aşıkları aynı oyuncu yeniden atar. Hatasız devam ettiği sürece son aşığa kadar birbirine vurdurmak suretiyle aşıkları alabilir. Bazı köylerde oyuncu aşıkları hatasız topladığında oyuna devam etme hakkına sahiptir. Devamında bir sonraki oyuncu ile kaç aşık atacıklarına karar verirler. Bazı köylerde ise ilk oyunu tamamlayanın ardından sıra ikinci sıradakine geçer. Oyun süresi yoruluncaya kadar devam eder. Oyunu da en çok aşık toplayan kazanır. Genellikle kış gecelerinde kız, erkek karışık gençler halinde oynanan aşık oyununun sonunda en sona kalana *ceza* verilir. Cezaya kalan kız ise genellikle *hıçın*, *bişmek* yapmak olabilir, erkek ise diğer oyunculara içecek bir şeyler ısmarlamak biçiminde olabilir.

“*Alaşa Oyun; evin tavanına bir halat bağlanır. Halat’a da büyükçe bir sopa bağlanır. Bağlanan bu sopaya elinde küçük bir sopayla ayaklarıyla bağdaş kurmak suretiyle bir delikanlı oturur. Orada bulunan kimseler tarafından belirli bir kelime söylendiğinde delikanlı elindeki sopayla halata vurur. Vurduğunda düşmemesi gerekir. Ancak genellikle bu vurma sonucunda oturan düşer*” (Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: 449-451)

“*Kübürçek Oyun; küçük bir sandık üzerine ya da bir tabureye genç kızlardan birisi oturtular. Delikanlılardan biri oturan kızın etrafında dans ederek üç tur atar. Turun sonunda elinde bulunan havlu ile kıza vurur ve havluyu kıza verir. Kız yerinden kalkar dans ederek elindeki havluyu seçtiği başka bir delikanlıya gösterir. Gösterdiği delikanlı kızın yerine oturur. Kız da bu delikanlının etrafında dans eder. Dansın sonunda kız delikanlıya elindeki havlu ile vurarak havluyu delikanlıya verir. Oyun böyle devam*

eder” (Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: 449-451).

“*Kül Hurcun Oyun; bu oyun genellikle yalnızca kızlar arasında oynanır. Gece beklerken uyuyan kızlardan birinin arkasına bir kese içerisinde kül koyarlar veya yüzünü külle boyarlar. Uyuyanları elbiselerinden yatağa veya birbirlerine dikerler*” (Çursin, 1915: 443).

Diasporada yapılan derleme çalışmalarında yakın zamanlara kadar pagan dönemlerden kaldığı sanılan *ıstım saklağan* (ıstım beklemek) denen gelenek ilk kez doğum yapan genç anneye doğumun yedinci gecesi yapılırdı. İnanca göre çocuk yedi günlük olduğunda *Obur* denen bir yaratık kendine çocuğu tabi kılmak için gelip çocuğun yüzünü yalayacaktır. Nart Tauruh’larda *Obur*, kadına benzeyen darmadağınık saçlı, bir kedi üzerine oturan çirkin bir yaratık olarak tasvir edilmektedir. *Obur*’un geleceği gece genç annenin ve çocuğun yattığı odada arkadaşları, genç kızlar ve delikanlılar sabaha kadar eğlenerek *Obur*’un gelmesini engellerler (KKG 02).

Çursin, hem Kafkasya’da hem de diasporada yaşayan Karaçay-Balkarlıların günümüze kadar düğünlerde, toplantılarda oynadıkları bir oyun olan “*Kol Taş atma*” oyunundan da söz etmektedir: “*Kol Taş Oyun; delikanlılar ağırca bir taş seçerler bu taşı en uzağa atan kazanır*” (Çursin, 1915: 444).

Diğer çocuk oyunlarından da birkaç tanesi şunlardır;

“*Olla berirse! Olla bermem! (Vallahi verirsin, vallahi vermem)*”. Bu oyunda yaklaşık yirmi erkek çocuk bulunur. Çocuklardan birisi Han olur. Diğeri Mirtazak olur, üçüncüsü kazların sahibi Köylü, diğerleri de “kazlar” olur. Kaz rolünü oynayan çocuklar sıraya dizilerek birbirlerinin arkasından bellerinden tutarlar. Han, Mirtazak’ı Kazların sahibine misafirleri için bir Kaz almaya gönderir. Köylü bir Kazını verir. Mirtazak en arkada olan çocuğu alıp Han’ın yanına götürür. Han Mirtazak’ı bir Kaz daha alması için gönderir. Bu kez Köylü vermek istemez. Mirtazak ile Köylü arasında tartışma başlar. Mirtazak “Ver” der. Köylü “Vallahi Vermem” der. Mirtazak Han’a eli boş döner. Han Köylüye çok sinirlenir: “Kurt kürkümü giyerek, kılıcımı ve bütün silahlarımı alıp, bana karşı çıkmanı, ayaklarından asıp yakacağım!” der. Mirtazak bu sözleri Köylü’ye aktarır. Köylü inat eder. “Ne kadar utanmaz bir Han! Patlasa da çatlasa da vermem” der. “Ölüleri kurt gibi ulusun!”. Mirtazak böylece iki kez Han ile Köylü arasında gidip gelir. Mirtazak ve Köylü başlarındaki şapkalarla birbirlerine vurmak suretiyle kavgaya başlarlar. Köylü Kazlarını korumaya çalışır. Bu sırada Mirtazak Kazlardan herhangi birine dokunabilirse, dokunduğu Kaz’ı Han’a götürür. Han da Kaz’ı kontrol eder. “En zayıfını vermişsin bana” diyerek geri gönderir. Mirtazak yine Köylüyle kavgaya tutuşur. Kazlardan dokunduğunu Han’a götürür, böylece son kaza kadar oyun devam eder” (Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: 449-451).

“*Koy Bergen Oyun*”; Bu oyun da Kaz oyununun benzeridir. Tek farkı Kaz yerine Koyun olmasıdır. Köylü koyunları güderken Han’ın Mirtazak’ı gelir. Haraç olarak bir Koyun ister. Köylü “Vermem!” der. “Bıktım bu haraç istemenizden!” der. Mirtazak’la

kavgaya başlarlar. Şapkaları ile birbirlerine vurmaya başlarlar. Bu sırada Mirtazak şapkasını koyunlardan birisine atar. Denk getirdiği Koyun'u alıp Han'a götürür. Sürüdeki bütün Koyunları Han'a götürünceye kadar oyun devam eder" (Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: 449-451).

"Boran Keldi Oyunu"; Bu oyunda çocuklar iki gruba ayrılırlar. Grubun birinden seçilen bir çocuk ortaya geçer. Diğer grubun üyeleri bu çocuğu yakalamaya çalışırlar. Çizilen koruma çizgisini geçen çocuk artık yakalanamaz. Bu kez diğer guruptan bir çocuk seçilir karşı taraf onu yakalamaya çalışır. Böylelikle grubun bütün çocukları yakalanana kadar oyun devam eder" (Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: 449-451).

Çursin'in söz ettiği Boran Keldi oyunu 1985 yılında yapılan derleme çalışmasında Koçkarları ailesinden Cemal Taşgın'dan alınan ses kaydı ile belgelenmiştir (KKG 01). Oyunun 1990'lı yıllara kadar da Yakapınar, Yazılıkaya ve Kilise köylerinde oynandığı bilinmektedir.

SONUÇ

Kafkasya araştırmacısı Grigoriy Çursin'in 19. yüzyılın sonlarında birkaç kez ziyaret ettiği Kafkasya'da özellikle dağlı Karaçay-Balkarlıların oyun, dans ve müzikleri oldukça ilgisini çekmiştir. Yaptığı derlemelerin yayınlanmasının ardından ünlü Rus besteciler Taneev ve Balakirev'in için de yapacakları besteler için temel oluşturmuştur. Karaçay-Balkarlıların pagan dönemlerinden belirli ritüellerde ve eğlencelerde yaptıkları dansların genel formlarını bu güne kadar koruyabildikleri görülmektedir. Bunun nedenini Karaçay-Balkarlıların geleneksel olarak kuşaktan kuşağa yaşattıkları ve "Özden Adet" veya "Töre" adı verilen sosyal yaşam kurallarında aramak gerekir. Aile, köy ve toplumun tüm sosyal ve ekonomik ilişkilerini düzenleyen Özden Adet kuşaklar arası bağlantıyı sağlaması bakımından Karaçay-Balkarlıların en çok önem verdikleri olguların başında gelir.

KAYNAKLAR

- ALİYEVA, Alla İ. ve HACİYEVA, Tanzilya M. (2016) Çursin G.F. Karaçayevsı, Folklor karaçayevsev i balkarsev v zapisâh i publikasiyah XIX, seredinı XX vv. Sostaviteli, avtorı vst.statı i kommentariyev. Nalçık, ss.449-451.
- ÇURSİN, Grigoriy F. (1901) Muzika i tansı karaçayevsev, Kavkaz, № 270.
- ÇURSİN, Grigoriy F. (1915) Karaçayevsı (Rukopis), Arhiv İnstituta vostoçnih rukopisey RAN. F-74 112, Sankt Petersburg
- HOTKO, S. H. (2011), Karaçay Strana verşini na Kavkaza, Oçerki İstorii i Kulturu Karaçaya, OAO Poligraf, Maykop.

KOÇKAR, M. Tekin ve KOÇKAR, Roza (2015) Türkiye’de Yaşayan Karaçay-Malkarlıların Halk Dansları ve Müzik Gelenekleri, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi / Cilt:8, Sayı:16 / 2015 (Temmuz – Aralık), s.397-424. İstanbul.

KUDADEV, Muhtar Ç. (1984) Karaçaevo-Balkarskie Narodnie Tantsı, İzdatelstvo Elbrus, Nalçik.

İnternet Sayfaları

HACİYEVA, Tanzilya M. (2016) Karaçaevo-Balkarskaya Narodnaya Pesnâ v Zapisâh, Publikasiyah i İssledovaniyah Russkih i Zarubejnih Uçenih i Kompozitorov, <http://izvestia-soigsi.ru/ru/archive/-22-61-2016/465-hadzhieva> (12.02.2017 tarihinde ziyaret edildi)

Kaynak Kişi Görüşmeleri ve Görüntü Kayıtları:

KKG 01: Yakapınar Köyü derlemesi (1985)

KKG 02: Yakapınar ve Belpınar derlemesi (1988)

KKG 03: Konya, Ereğli, Orhaniye köyü derlemesi (1988)

KKG 04: Karaman, Eminler köyü Derlemesi (2007)

KKG 05: Konya, Başhüyük köyü Ufuk Tavkul derlemesi (1979)

QR Kodları

QR Code 1

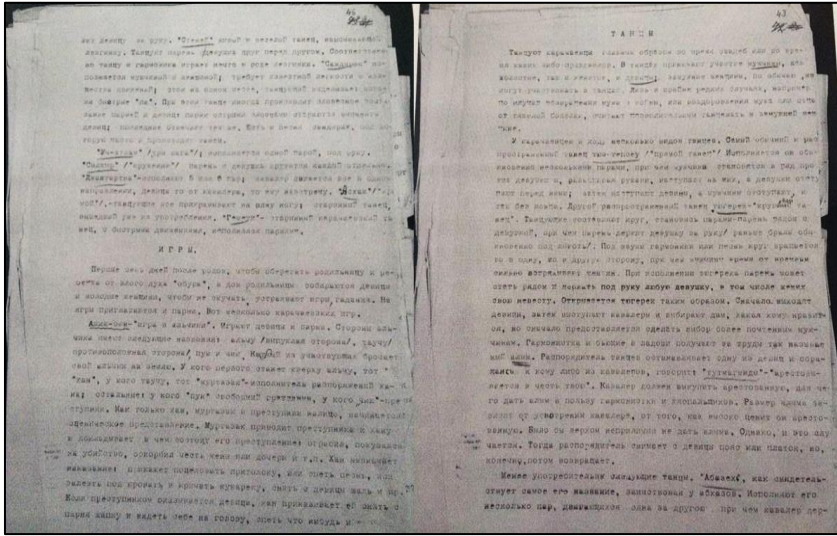

QR Code 2

QR Code 3

Fotoğraflar:

Fotoğraf 1: Çursin'in yazmaları (Aliyeva ve Hacıyeva, 2016: ss.451-453).

Fotoğraf 2: Sandırak Dansı, Kart-Curt, Şhaytı-Sırt, 1880 (Hotko, 2011: 423)

EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİNDE YER ALAN TEDAVİ YÖNTEMLERİNİN HALK KÜLTÜRÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ

The Study of The Treatment Methods in Evliya Çelebi's
Seyahatname(Travelbook) in Terms of Folk Culture

Zekiye ÇAĞIMLAR *

Öz: Asıl adı Derviş Mehmed Zillî olan Evliya Çelebi 25 Mart 1611'de İstanbul Unkapanı'da doğmuştur. Evliya Çelebi Seyahatname'nin girişinde seyahate duyduğu ilgiyi anlatırken bir gece rüyasında Peygamberimiz Hazreti Muhammed'i gördüğünü, ondan "şefaata ya Resulallah" diyerek şefaata isteyecek yerde, şaşırıp "seyahat ya Resulallah" dediğini, bunun üzerine Peygamberimiz'in ona gönlünün uyarınca gezme, uzak ülkeleri görme imkânı verdiğini yazar. Evliya Çelebi bu rüya üzerine 1635'te, önce İstanbul'u dolaşmaya, gördüklerini, duyduklarını yazmaya başlamış, sonra da 50 yıla yakın süre üç kıtada binlerce kilometre dolaşmış, gezdiği gördüğü yerleri anlatmıştır. Anadolu dışında Mekke'den Kahire'ye, İsfahan'dan Viyana'ya kadar değişik ülkeleri de gezmiş, buralarda gördüklerini de 10 ciltlik eserine aktarmıştır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde sadece şehirler, binalar, tarihi eserler yer almaz. Eserde gezilen yerler, insanın yaşam özellikleri, dili, geleneği, kültürü, inançları ve uygulamaları ile verilir. Bu nedenle Seyahatname sadece gezi yazısı değil aynı zamanda tarih, sosyoloji 17. yüzyıl yaşamını pek çok yönden ele alması nedeni ile sosyal alan araştırmalarının kaynak kitabı niteliğindedir. Biz de bu çalışmamızda, Seyahatnamede gezilen yerler anlatılırken, o yörede uygulanan sağlık ile ilgili tedavi yöntemlerinin halk kültürü açısından incelemesini yapacağız. Bu inceleme eserin yazıldığı dönem itibarı ile değerlendirilip, günümüzdeki uygulamalar ile mukayese edilecektir.

Anahtar kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, Halk Kültürü

Makale Gönderim:
09.10.2017

Kabul Tarihi:
14.10.2017

Abstract: Mehmet Zilli whose real name is Evliya Çelebi was born in İstanbul, Unkapanı in the 25th of March in 1611. Evliya Çelebi, at the

** Yard. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Adana, czekiye@cu.edu.tr

beginning of the 'Seyhatname', while explaining the interest of his love towards travelling, he explained that he saw Hz Muhammed in his dream and instead of asking for 'Şefaati ya Resulallah' from him, he asked for 'Seyhat ya Resulallah'. So, Hz Muhammed gave him the opportunity to travel and see other countries as he wanted. After this dream, Evliya Çelebi, in 1635, he started to wander Istanbul and wrote down what he saw and heard, then travelled through thousands of kilometres in three continents for almost 50 years and explained what he saw. Apart from Anatolia, from Mekke to Kahire, from Isfaha to Viyana, he travelled different countries and he transformed what he saw in his book. In Seyhatname of Evliya Çelebi, there are not only cities, buildings and historical works but also sightseeings, life qualifications of the people and language, traditions, beliefs and applications of the people. So seyhatname is not only a writing about travelling but it is also history, sociology in short resource book for the social sciences because it holds lots of fields in it..In Seyhatname of Evliya Çelebi, there are not only cities, buildings and historical works but also sightseeings, life qualifications of the people and language, traditions, beliefs and applications of the people. So seyhatname is not only a writing about travelling but it is also history, sociology in short resource book for the social sciences because it holds lots of fields in it..In this research we will search the ways of cure related to health in some places mentioned in Seyhatname. This research will be evaluated in the conditions of the time and the applications will be compared to now.

Keywords: Evliya Çelebi, Seyhatname(Travelbook), Folk Culture

GİRİŞ

Hayatı hakkında bilinenler seyahat hatıralarını topladığı 10 ciltlik eserine dayanır. Gerçek adı tam olarak belli olmamakla birlikte, Evliya Çelebi ismi büyük olasılıkla lakabından gelmektedir. Bu lakap da hocası İmam Evliya Mehmed Efendi'den alınmış olmalıdır. Eserlerindeki bilgiye göre 10. Muharrem 1020'de (25 Mart 1611) İstanbul'da Unkapanı'nda doğmuştur. Babası Saray-ı Amire Kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zilli Efendi'dir. Evliyâ Çelebi Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesi'nde 7 yıl, devamında da Enderunda eğitimini sürdürmüştür. Müzik başta olmak üzere hat, nahiv(dilbilgisi) ve tecvid(Kur'an okuma usulü ve ilmi) gibi konularda aldığı derslerle iyi bir eğitim görmüştür. Neşeli, nüktedan, insanlarla iyi anlaşılan, iyi cirit oynayıp, iyi ata binen Çelebi, Seyahatname'de kendinden bahsettiği kadarıyla orta boylu, zayıf biridir

Geniş bir hayal dünyasına sahip Çelebi, babasının ve babasının dostlarının anlattığı seyahat maceralarından oldukça etkilenmiştir. Kendisi eserinde seyahatlerinin nedenini, 1040 Muharrem'inin aşure gecesini (19 Ağustos 1630) gördüğü rüyaya bağlamaktadır. Bu anlatıma göre, İstanbul'da Yemiş İskelesi yakınlarındaki Ahî Çelebi Camii'nde Hz. Peygamber'i kalabalık bir cemaatle birlikte görür, heyecana kapılıp Resûl-i Ekrem'in elini öperken, "Şefaati yâ Resûlallah" diyecek yerde, "Seyahat yâ Resûlallah" der. Hz. Peygamber tebessüm ederek şefaati, seyahati ve ziyareti ona müjdelere. Önce İstanbul'u semt semt gezer, 1640 yılında da İstanbul dışına ilk kez çıkarak Bursa'ya gider. Bursa dönüşünde babası ona seyahat izni verdiği gibi, gittiği yerleri anlatan bir de seyahatname yazmasını tavsiye eder. Böylece Evliyâ Çelebi'nin aileden de izin çıkan seyahatleri başlamış olur

Coğu zaman devletten görev alarak, bazı zamanlar da İstanbul dışına tayin edilmiş bir devlet erkânının hizmetine girerek Osmanlı coğrafyasını il il, köy köy gezmiştir. Ayrıca, günümüzde yurt dışı dediğimiz Suriye, Irak, İran, Mısır, Hicaz, Girit, Macaristan, Moldavya, Avusturya, Almanya, Hollanda, Bosna-Hersek, Kıbrıs, Kafkasya gibi ülkelere de seyahatler yaparak, gördüğü yerleri eserinde coğrafi özellikleri, kültürel yapısı, geleneksel özellikleri, günlük yaşamı, maddi ve manevi değerleri ile kimi zaman abartarak dile getirmiştir. Evliya Çelebi en son seyahatine çıkışını da rüyaya bağlar. 1671'de babasının kabrini ziyaret ettiği gece rüyasında hocası Evliya Mehmed Efendi'yi görür. Hocası ona Hac'ca gitmesini öğütler ve Çelebi böylece Hac'ca gitmek için 3 arkadaşı ve 8 kölesi ile yola çıkar. Batı ve Güney Anadolu'da pek çok yeri de gezerek Hac' ziyaretini gerçekleştirir. Buradan da Mısır'a geçer. Mısır'da kaldığı dönemde Sudan, Habeşistan da dâhil bölgeyi tümünden gezmiştir. Eserine bakıldığında, Mısır'da 10 yıldan fazla kaldığı sanılmaktadır. Seyahatname'nin 10. Cildi Mısır'da yazılmıştır ve Seyahatname 10. Cilt'te birden bitmektedir. Bu nedenle ölüm tarihi için kimi araştırmacılar bu bitişten yola çıkarak 1682 demektedir. Kimi araştırmacılar da II. Viyana Kuşatması'nı idrak ettiğini, bu nedenle de Mısır'dan İstanbul'a gelip çok uzun yaşayamadan 1684'te vefat ettiğini söylemektedirler. Hayatında hiç evlenmemiş olan

Evliya Çelebi'nin kısırlık illetinden dolayı çocuğu da olmamıştır. Son çalışmalara göre Seyahatname'nin asıl nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (İslam Ansiklopedisi C11,1995:529-533);İslam Ansiklopedisi C4,1988:400-412).

Evliya Çelebi Seyahatname'sini, gezdiği yerleri geçmişten günümüze edinebildiği bilgiler doğrultusunda kaleme almıştır. Bu nedenle de Seyahatname tarih, coğrafya, dil, edebiyat, halk bilim gibi o döneme ait merak edilen sosyal, kültürel pek çok konuya bilgi kaynaklığı yapmaktadır. Biz de bu çalışmamızda Seyahatname'yi Anadolu'daki tedavi yerleri ve yöntemleri olarak, aslında sağlık konusunu merkeze alarak hazırladık. Çalışmanın sonucunda da,

1. Şehirlerin Hava ve Sularının Beden Üzerindeki Etkisi
2. Ilıcaların Tanıtımı, Ilıcaldan Yararlanma Biçimleri ve Hangi Hastalıkların Tedavisinde Kullanıldıkları
3. Bitkiler, Hayvanlar, Toprak ve İçme (Müşil) Suları
4. Usta Cerrahlar ve Ünlü Hekimler
5. Türbeler
6. Bîmârhaneler ve Buralardaki Tedavi Yöntemleri

Şeklinde 6 başlık belirledik. Çalışma bu başlıklar altında ele alınmıştır. Yerlerin anlatımında Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ni yayına hazırlayan Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı'nın anlatımı esas alınmıştır. Başlıklar altındaki bölümler, adı geçen yazarların eserlerindeki şekliyle yazılmıştır.

Şehirlerin Hava ve Sularının Beden Üzerindeki Etkisi:

Bursa'nın havası ve suyu: Bursa'da yer yer kale içinde servi ve ceviz ağaçları ile üzüm asmaları vardır. Havası ve suyu tatlı, yüksek bir yer olduğundan kale halkı sağlıklıdır. Zira bu şehir, Fıedat sahrasında acaip ihtişamlı bir şekilde bellidir ki seyrettiğimiz büyük şehirlerin hiç birine benzerliği yoktur, üzerinde ışık dalgaları rûhaniyetli büyük eski bir şehirdir. Zira burada olan büyük ermişler, tefsirciler, hadis bilginleri, edebiyatçılar ve yazarlar başka diyarlarda yoktur, ancak cennet benzeri Bağdad'da ola. Bu şehrin güney tarafında Ruhban Dağı'nda hayat suyu kaynakları bulunduğundan o yüksek dağdan, 1.060 adet isim ve şekilleriyle bilinen hayat suyu, akarsular akarak yukarıda sayılan evlere ve saraylara kerhiz ve kanallarla evden eve akıp bütün yapıları sulayan pınar suları çağlayan bir şehirdir. Geniş vilayeti bakımlı, bağ ve bostanları meşhur, ebedi sürecek olan cennet benzeri yerdir. Ama ne şerefesinde biriken yağmur suları bu anılan şadırvan kadehine toplanıp bütün kuşlar o rahmet suyunda içip susuzluklarını giderirler (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:10-14).

Bursa'da, hepsi 2060 can bağışlayan çeşmelerdir. Gerçi bu büyük şehir çeşmeye

muhtaç değildir ama gelen gidenler ve memleketinden ayrı garip susamışlar için hayır sahipleri 2060 adet çeşme yapmışlar ki her biri hayat suyundan nişan verir... Bütün suların kaynağı 17 gözdür...Kısacası 17 adet büyük kaynaklar vardı ki Temmuz ayında bunların birine insanoğlu elini sokup üç taş çıkarmaya gücü yetmez. Tâ bu derece soğuk sulardır... Ama ağız tadı olan ve zevk sahibi kimseler anılan on yedi kaynaktan ve nice yüz temiz çeşmelerden su getirip içip safa ederler. Kısacası Bursa demek, sudan ibaret bir sözdür (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:21-22).

Hayat suyu sebili ise, hepsi altı yüzdür. Bu şehir sebilhaneye muhtaç değildir ama Osmanoğlu devletinin kemalinden eski padişahlar, seçkinler ve ileri gelenler sebilhaneler yapıp yaz aylarında bütün susamışlara Ruhban Dağı'nın billur gibi buzundan kar parçalı hayat suları dağıtıp canlara sebilhaneçiler için "Rableri de onlara gayet temiz bir şarab içirmiştir" ayetini okurlar (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:22).

Bursa dördüncü iklimdendir. Havasının ve suyunun tatlılığından halkının yüzlerinin renkleri kırmızımsıdır. Güzel kadın ve sevimli erkekleri gayet çoktur ki, seçkin ve gönül alan gençlerine şairler övgüler dizip şehrengizler etmişlerdir. Kadınları gayet güzel, nazik endamlı olup kelimeleri ölçülü, dişleri inci tanesi gibi, misk kokulu saç örgülerini büklüm büklüm ve dalga dalgadır. Bu diyar kadınlarına mahsus değildir ancak Bursa'ya mahsustur. Erkekleri o kadar yaşarlar ve yaşlanırlar ki kuvveti gitmiş ve işi bitmiş, sohbetten ve münasebetten tamamen kalmış adamlar olur (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:37-38).

Sabanca Gölü'nün suyu: Bütün halkı bu gölün suyundan içtiklerinden yüzlerinin renkleri kızılımsıdır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:200).

Bayburt'un havası ve suyu: Beşinci iklimin ortasında olduğundan suyu ve havasının tatlılığından yer yer güzelleri de övülmüştür. Yaşlı erkek sınıfının yaşları yüz elli seneye ulaşır. Çok yaşlanmış ihtiyarları elif boyları çöngelip yaşları ve ömürleri uzun olduğundan dişleri azdır. Ama kadınları açık dilli, güzel konuşan, iffetli ve edepli kadınlardır. Zira Erzurum ikliminde olduğundan havası yaylaktır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:402).

İznik Gölü: Kalenin batı tarafında çevresi 60 mil büyük bir göldür. Suyunda şehir halkının bütün kadınları gölün kenarında çamaşır yıkarlar. Esvapları sabunsuz öyle beyaz olur ki sanki pamuk gülü gibi olur. Bu gölde 7 gün bir atı yıkasalar ve suyundan içerseler etlenip şişmanlayıp daha güzel olur. Kadın kısmı içse küsamı yani masdarı etli ve büyük olur. Erkekler içse vecd-i halet-i merdanı merdane-var tavakana bile doğdu biraderi uzun tırnak olur. Yani kırmızı parmak kardeş ejderha gibi olup soludukça büyük olur (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:74).

Konya'nın havası ve suyu: Suyunun ve havasının tatlılığından bütün halkı sağlam yapılı, rahatına düşkün, buğday tenli, sağlam bünyeli adamları olur. O kadar yaşlanır ve yaşarlar ki kuvvetleri gitmiş, heyeti yitmiş, ömrü yüz yetmiş yetmiş ve sohbetten ve oynaşmaktan kalmış olurlar (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:22).

İlıcaların Tanıtımı, İlıcalardan Yararlanma Biçimleri ve Hangi Hastalıkların Tedavisinde Kullanıldıkları:

Bursa ılıcalarının anlatılması: Anadolu'da ılıca-ılığın derler (Dankoff,2008:128). Arabistan'da humma derler, Rum'da kaynarca derler, Bursa'da kaplıca derler, Moğolca'da kenese derler, Rumeli'nde bana derler. Nice diyarlarda vardır.

Allah'ın işi bir tatlı su kükürt madenine uğrasa hâkimlerin sözüne göre o su ateşte kaynar gibi kaynayıp Allah saklasın pişirip helâk eder. Ama bu sıcak sulara, soğuk sular karıştırılarak içse o kadar faydalıdır. Eski bilgeler ve hekimler yetmiş özelliğini yazmışlar. Bursa'da nice yüz ılıca kaynakları vardır, kefere zamanındaki insanlar bu kaplıcaların özelliklerini bilmediklerinden üzerlerine bir yapı yapmamışlar.

Eski Kaplıca, Gazi Hudavendigâr'ın yapısıdır. Büyük bir kubbenin ortasında İmam Züfer görüşü üzere büyük bir havuzu var ki ona ondur. Dört tarafında Hanefî kurnaları ve iki adet halvetleri vardı. İnsan girdiğinde yeniden hayat bulur, insanoğlunun vücudu kulak memesi gibi yumuşak olup teninden insan eli sabunda kayar gibi kayar. Ancak suyu gayet sıcak ve hararetili yaratılmıştır. Kullanmadan önce soğuk su karıştırırlar, gayet faydalı kaplıcadır. İçenin sıkıntısı, zahir hastalığını ve yürek oynamasını giderir.

Ancak bu ılıcaya girmenin ilk şartlarını bilerek giren şifâ bulur, bilmeyip girenler zâtülcenb (akciğer iltihabı) hastalığına tutulup bir gün ansızın Tanrı müsâfirî deyip mezarlığa ve suskunlar vadisine korlar.

Kaydı şart odur ki ilk başta havuz kenarına varıp pâk abdest alıp abdestten sonra başını bir hayli sıcak suyla yıkaya daha sonra vücuduna döküp vücudunu haberdar edip ondan sonra ayaklarını havuz içine sokup bütün vücuduyla havuza girip safâ ede. Ancak çok durmayıp dışarı camekâna çıkıp çıplak durmaya. Zira havuzda eprmiş (yumuşamış) vücut dışarı soğukta çeşitli hastalıklara yakalanabilir. Hemen aceleyle örtünüp biraz dinlenmeli, yararlı olan terler dışarıda çıkıp peştamal ve havlı silecekleri tere bulaşır ki onlara çıkar. Daha sonra elbiselerini giyerek yeniden hayat bulur. Böylece etmeyen can, canından bıkip halka karşı gönül kırıcı olur. Gayet sakınmak lâzımdır. Ne kadar yararlı ise pes o kadar zararlıdır. Bursa kaplıcalarının en faydalısı bu Hudavendigâr ılıcasıdır. Ve dışarı camekânı eski tarz olduğundan soğuk değildir.

Çekirge Sultan Kaplıcasının Özellikleri ise, bu da büyük bir evliyâullah nazargâhıdır. Yapısı derli topludur ancak suyu uyuz hastalığına ve cüzam illetine yararlıdır. Suyundan kırk gün içen cüzamlı kırk yıllık cüzamdan Allah'ın izniyle kurtulur, saç sakal ve kılları eskisi gibi yerine gelip nefesi Davudî bülend nefes olup nefis sahibi de olup çoluk çocuğa karışa. Zira cüzam ve miskinın kaşı ve kirpiği dökülüp nefesi ve nefsi bozulur. Allah saklasın bulaşıcı hastalıktır ki arslandan kaçır gibi kaçmak gerek demişler. Onun için bütün Anadolu topraklarında miskinler mahallesi şehirlerin dışında kurulmuş başka semttir.

Kükürtlü Kaplıca, bir ufak tefek binalı ılıcadır, ama gayet sıcaktır ve çok kükürtlüdür. Fakat faydası o derecedir ki bir insan Banaz ve Honaz kasabası halkı gibi giciyik yahut kızıl uyuz olsa, bu kükürtlü ılıcasında başka dellâklar vardır, uyuz hallerini çok çok iyi bilip uyuzluktan haberdar olmuşlardır. Onlar uyuz olan adamlara pâk keseler sürüp kükürtlü halvetine girip yarım saat tahammül edene aşk olsun. Dışarı çıkıp bir eski gömlek giyip bir gün gecede tâ ki acaiplikler görüp Hudâ'nın işini müşahede ede. Bütün vücudunun derisi kara kara soğan zarı gibi soyulup, vücudu inci tanesini dönüp gümüş tenli ve düzgün bedenli olur. Kükürtlü kaplıcası bu derece faydalıdır. Suyunu her zaman içse de yararlıdır.

Sözün kısası, bu Eski Kaplıca kasabasında 300 kadar bağ ve bahçeli evler vardır. Her birinde birer çeşit kaynar ılıcalar vardır, kimi erkekler için ve kimi kadınlar için, kimi çocuklar için, kimi gençler için, kimi yaşlı erkek ve kadınlar için, her birinde birer çeşit büyük faydalar olduğunu Bursa halkı bildiklerinden çoluk çocukları ve aileleriyle bu Eski Kaplıca kasabasına gelip beşer onar gün tanıdıklarının hanelerinde kalırlar, çoluk çocuklarıyla türlü türlü ılıcalara girip can sohbet ederler. Erbâbına bellidir ki bu kadar kaplıcalar vardır, Cenâb-ı Bâri her birinde birer özellik yaratmıştır.

Yeni Kaplıca'nın içerisinde büyük havuz üzerinde büyük bir kubbesi var ki bazı hendese ilmi sahipleri yüz arşın yuvarlak yapı nurlu bir kubbedir, der, tamamı altı yüz adet billur, nefes ve moran camı ile süslenmiş gök bir kubbenin üzeri baştan başa lacivert renkli kurşun ile kaplıdır. Havuzu, firdolayı ona on büyük bir ada şeklinde geniş bir havuzdur ki sanki bir göldür. Dört tarafından altışar basamak mermer merdivenler ile inilir. Bu havuzun dört tarafında ham mermerden ejder ve arslan heykelleri heykelticilerinin ağızlarından sıcak su havuz içine akmadadır. Ve sovuklık dedikleri mahalde bir şadırvanı var ki fişkırın suları kubbeye çıkar. Bu havuzun dört tarafında sekiz adet kubbeler üzerinde büyük kubbe oturtulmuştur. Her kemer altında birer Hanefi kurnaları vardır. Onlarda yıkanan insanlar havuz içinde yüzmekte olan insanları seyrederek, bir seyirlik yerdir. Bu aydınlık hamamın bütün döşemesi renk renk mermerlerdir ki sanki kuyumcu elinden çıkmış minadır. İki halveti var, sağ tarafındaki halvette bir küçük havuz var, suyu gayet sıcaktır. Ancak yakınında soğuk su vardır. Sıcak su ile soğuk suyu birbirleriyle karıştırırlar, ikisinin karışımından ılık su meydana gelir. Gerçi bu sıcak suyun yararları meşhur değildir ama rahatlatıcı gönül açan ve aydınlık yapı ibret verici bir hamamdır.

Bu ılıcalarda herkes dilberleriyle sine sineye kucak kucağa gitmek taze çağlıktır ve ayıp yağılık değildir. Âşık ve mâşuka sürer, sevinç ve şenlik sağlıktır. Özellikle sonbaharda bütün âşıklar saf saf ve sıra sıra olup karanlık gecelerde bu kaplıcaları türlü türlü kandiller ve fanuslar ile aydınlatıp herkes yaranlarıyla havuz içine girip kimi tavus kanadı ve kimi güvercin taklası atıp kimi dalgıç gibi dalıp bir dilberin huzuruna çıkıp selam verir. Bursalıya mahsus tuhaf hünerler vardır. Ama bu kaplıcalara çok giren Bursa gençlerine şaka yollu "Çekme su kaçırırsın" diye latife ederler.

Bu şehrin suyu bol olduğundan ev hamamları da gayet çoktur. Hepsini üç bindir.

Bir kaçını ev sahipleri kâr etmek için herkese açık hamamlar haline getirip dışarıdan yeni kapılar açmışlardır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:22-24).

Kaynarca Kaplıcası'nın Özellikleri: Bu da yararlı ılıcadır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:26).

Bolu Ilıcası: Bu şehrin güney tarafı dışında bağlar içinde yarım saat uzaklıkta bir yerde ufak tefek eskiden yapılmış bir ılıcası vardır. Suyunun sıcaklığı çok yüksektir. Ancak uyuz hastalığına çok yararlıdır. Suyundan içenin midasını iyileştirip vücudunu pamuk gibi yapar. Nice yararları görülmüş bir ılıcadır. Şehrin küçüğü ve büyüğü araba araba bu ılıcaya gidip zinde vücuda sahip olurlar. Herkesçe meşhur tabii ılıcadır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:204).

Niksar Ilıcası: Şehrin kible yönünde ve dışında haylice uzak yerde bağlar kenarında ufak tefek binalı bir ılıcadır ama suyu gayet faydalıdır.... İnsanın vücudunda suyu yağ gibi kayar. Cüzama, berasa, nikrise ve uyuza yararlı olduğundan dört taraftaki bölgelerden her sene temmuz ayında nice bin araba hastalıklı insanlar gelip bir ay dururlar ve suyundan içip sağlıklarına kavuşarak herkes vatanlarına giderler. Ünlü bir ılıcadır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:225).

Erzurum Ilıcası: Erzurum kazasının batı tarafında görülmeye değer bir ılıcadır. Ancak her sene elbette birer adam boğulur ama gayet faydalıdır. Suyu gayetle sıcaktır ancak soğuk su karıştırılınca ılık olur. Uyuza gayet yararlıdır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:232).

Ilıca Köyü Menzili Ilıcası: Erzurum sahrasının batı tarafı sonunda tatlı bir ılıcadır ki Akçakoyunlu padişahlarının hayrat u hasenatlarıdır. Üzeri yüksek kubbeler ile örtülü ona on büyük bir havuzu var, içi beyaz kumdur, taşlar döşenmiştir. Suyunun sıcaklığı aşırı derecede değildir, biraz ılıktır. Suyunun kokusu diğer kaplıcaların kokusu gibidir. Uyuza ve leke hastalığına yararlı olup nice çeşitli hastalıkları giderir (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:447).

Ladik Ilıcaları: Bu Ladik'e bir buçuk saat uzak, batı tarafında Hallez adında bir köydür. Yüksek bir tepe üzerinde, bahçeli ve bir camili, bakımlı Müslüman köyüdür. Altından küçük bir nehir akar, bu nehrin kenarında Hallez ılıcası vardır. Kubbeler ile kapatılmıştır. Ve ünü yaygındır. Kiraz mevsiminde bütün köylerden araba araba ve at, katır ve eşeğe binmiş binlerce adam gelerek bu ılıcada çimip uyuzdan ve beratsan (leke hastalığı) Allah'ın izniyle şifa bulur. Ladik'in diğer ılıcası Ladik'in batı tarafında üç saat uzak Kavza (Havza) kazasında Kavza ılıcasıdır. Ancak bu Ladik kavzası kadar faydalı ılıca görmedim. Ölü girse yeniden hayat bulur. Suyu o kadar sıcak değildir. Dört tarafında beyaz mermerden yapılmış arslan ağızlarından sıcak su akıp büyük havuza karışır. Bir de küçük havuzu vardır, suyu son derece sıcak olduğundan insan girmeye tahammül edemez. Kiraz mevsiminde buraya da nice bin adam gelip çimerler, istirahat edip şifa bulurlar. Bu ılıcada Kız Gözü adıyla meşhur beyaz bir mermerden bir hayat suyu, buz parçası gibi soğuk su akar ki içen canlar yeniden hayat bulur (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:473-474).

Eskişehir Ilıcısı: Şehrin kuzey tarafı dışında bağlar içinde kârgir kubbeler ile yapılmış bir tatlı kaplıcadır ki ona, on büyük havuzu sıcak su ile dolu bir ılıcadır. Ama suyu gayet sıcaklık üzere yaratıldığından sıcak suya soğuk su karıştırılarak ılık hale getirilir. Gayet yararlıdır. Parmakta yüzük türü saf gümüşleri sarı renge çevirir. Bu güzel suyu içen sarılık hastalığından, uyuz ve cüzamdan kurtulur, herkesçe beğenilen bir ılıcadır. Ancak Bursa kaplıcaları gibi donanımlı büyük yapı değildir (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:50).

İlgın Ilıcısı: İlgın şehrinin dışında batısında ve bayır dibinde sıcak bir pınardır. Sultan Alâeddin nikris(gut) hastalığına yakalanıp bu ılıcada iyileştiği için bu sıcak kaynak üzerine derli toplu bir kubbe, camekan ve büyük bir havuz yapmıştır. İki yerden mermer arslan başı şeklinden sıcak sular havuza akar. Gayet ılıktır. Bazı kimseler testiler içinde soğutup içerler. Gayet tatlı ve yumuşaktır. Cüzam, felç, baras (leke hastalığı), hafakan (kalp çarpıntısı), ve zatilcenbe (akciğer iltihabı), Tanrının emriyle gayet yararlıdır (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:20).

Çiftahan Ilıcısı: Kârgir bina küçük bir kubbe ile yararlı bir kaplıcadır, suyu ılıktır. Bütün halkı bu ılıcada çimip ebedi hayat bulur (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:50).

Bitkiler, Hayvanlar, Toprak ve İçme Suları:

Bursa'da bulunan ab-ı zülâl kurdunun yararları: Âb-ı Zülâl başında Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle yaratıldığından beri üzerinde kar olan dağdır. Âb-ı Zülâl kurdu da dut yaprağı tırtılı gibi kırk ayaklı ve sırtında kırk siyah küçük küçük bakır gibi benli ve iki kızıl renkli mina gözlü bir hayvandır ama Allah'ın hikmeti yine bütün vücudu buzdur ve ağzı vardır ama dudakları yoktur. Hemen ağzı sülük ağzı gibi bellidir. Ve arkası yine sülük gibi bölük bölük ve yiv yivdir. Tanrı'nın emri içi palude cüllâbı ile doludur. Cüssesi Langa bostanının tohumluk hıyarı kadar olur. Daha büyük ve daha küçük de olup eski kar içinde yerleşip çoğalır ve bir tür yaratıktır. Faydasına gelince, bir adam birleşmeden ve bir hatun çocuktan kalsa âb-ı zülâl yeseler Allah'ın izniyle çocuk hâsil edeler. Birleşmeye kuvvet verir, gayet güçlendiricidir ve görme kuvvetini artırır. Sözü'n kısıyası bütün hastalıkları defedip o adam anadan doğmuş gibi olur. Ama bu zülâlin bulunması çok zordur. Fakat Elburz dağlarında köpek kadar olur derler. Ve açıkta dört ayakları olup yine kar içinde yaşar, dışarı çıkıp bir an nefes alıp yine kar içine gider derler "Sorumluluk anlatana aittir" hakir, görmedim (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:35-36).

Trabzon'un balıklarının yararları: Evvela hepsinden levrek balığı ve kefal balığı gayet kalaklı (burunlu) balıktır. Kalkan balığının kalağı yoktur ama ah canım kalkan balığı gayet lezzetlidir. Kadınlar yeseler elbette hamile kalırlar. Adem Peygamber devrinden beri faydası tecrübe olunmaktadır. Hamsi, yararı o derecedir ki yedi gün bir adam yese her gece ehline varıp yedişer kere kendi balığın ehline yedire, gayet güçlendirici ve hazmı kolaydır. Ve özelliği ve şifası odur ki ağrı hastalığına tutulan adam yese Allah'ın emriyle şifa bulur. Zeytinyağını döküp orta hararetili ateşte bir saat pişince

sanki nur olup yiyen nur dolu nur olur. Bu şekilde pişirilip yenirse görme kuvvetine ve mideye yararlıdır (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:112-113).

İznik Gölü’ndeki balık: Bu göl içinde bir çeşit pullu balık olur, gayet lezzetlidir ama tepesinde iki sivri kemiği olur. Onu kırıp daha sonra balığı pişirip yerler. Gayet güçlendiricidir ve birleşmeye gayet takviye verir (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:74).

İstanbul Kâğıthane Mesiresi’ndeki otun yararları: Kâğıthane Mesiresi adlı yerde bir tür eğir kökü biter ki Azak eğirinden, Girit şehri ve Kaniye Kalesi körfesi eğirinden faydalı bir eğirdir. Yiyeni bin kere geçirir, acayip özelliği vardır ama nadirdir. Çoğunlukla su kaplumbağası o eğiri yiyip besili olurlar. Galata’dan Frenkler gelip anılan kaplumbağaları avlayıp çeşitli hastalıklara ilaç olması için yerler. Gerçekten bin kere yararı görülmüştür ki bütün zamanlarda o kaplumbağaların yiyecekleri eğir köküdür (Hz.Kahraman-Dağlı,2011:38).

Gebze Dil İskelesi içme (müshil) suyu: Gebze Dil İskelesi, her sene temmuz ayında yani kiraz mevsiminde bütün İstanbul’dan ve diğer bölgelerden binlerce insan gelip burada toplanırlar. Çadırlarını kurduktan sonra saz, söz meclisleri tertip ederler, eğlenirler ve içerler. Dert sahibi olup da hasta edici ve sağlığı bozucu rahatsızlıklara yakalanmış olanlar, burada üç gün üç gece bu içme suyundan içince Allahu Taala’nın emriyle ve izniyle kusmaya başlayıp sarı sarı ve yeşil yeşil safra, sevda (kara safra), balgam ve diğer usareler çıkarır ki pis ve kötü kokusundan dolayı insan ölüm mertebesine varır. Bazı insanların da alt tarafından safra, sevda, usareler, kara balgam, namazbur (abdestbozan), okran ve sıranca isimli çeşitli hastalıkların sebebi olan şeyler çıkarır ki insan yeniden hayat bulur. Bazı insanlardan benzemek gibi olmasın, tespih gibi dizilmiş şeyler çıkıp kırkar ellişer boğum bağırsak gibi çıkılar çıkar bunları çalılara sererler gelip gidenler bakıp seyredir. Acep hikmettir ki bazı çıkıları yarıncı içinden nice yüz siyah başlı kurtlar ve kelebek gibi rahatsız edici haşeratlar çıkar.

Bu su nasıl içilmelidir, öncelikle üç gün asla tuzlu ve canlı kısmı yiyecekler (hayvansal gıda) yemeyip perhiz edilmelidir. Dördüncü günün sabahı ve akşamında birer fincan su içilmelidir. Ancak kişi kendini sıcak tutmalıdır. Üç gün bu hal ile vücudunu haberdar edip muğlab içmiş gibi olur. Bundan sonra üç gün dahi üç sefer daha bu sudan içilmeli ve tuzsuz piliç maslukası suyu içilmelidir. Tamam on beş amel ettikten alttan ve üstten faydaları görüldükten sonra limon sulu ekşi çorba içilerek amelini kesmesi gerekir. Bundan sonra nice faydaları görülür (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:76).

İstanbul’da Göksu toprağının yararları: Göksu adlı mesire yerinden kızıl renkli bir tür toprak çıkar. Ondan da çeşit çeşit bardaklar, çanaklar ve kaplar yaparlar, ama hekimler sözüncü bu toprağın testisinden su içen basur sıkıntısından kurtulur ki, defalarca denenmiştir (Hz.Kahraman-Dağlı,2011:38).

Usta Cerrahlar ve Ünlü Hekimler:

Edirneli cerrahların övülmesi: Bayezid Han Dârüşşifasında maaşlı uzman hekimleri ve nabız ilminde tecrübeli cerrahları vardır, ama daha meşhur olan Ulucami yakınında Hızır Çelebi, sanki Hazret-i Hızır, ikinci hızıdır. İsmail Çelebi sünnetçilikte benzersizdir ki sünnet üzre masumları sünnet eder (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:604-605).

İstanbul'da Süleyman Han oğlu II.Selim Han'ın saltanat yıllarındaki hekimler: Mevlânâ Hekim Sinan, Hekim Osman Efendi, Mevlânâ Hekim İsa, hekim İshak, Hekim Berderddin Mehmed oğlu Mehmed (Kaysûnî diye bilinir) ve tabib Ahmed Çelebi'dir (Hz.Kahraman-Dağlı,2006:165).

Türbeler:

Bursa'daki şifa için gidilen türbe: Şeyh Şemseddin Mehmed yani Hazret-i Seyyid Emir Sultan, Bursa'da vefa ve şifa yurdu olarak bilinir (Hz.Kahraman-Dağlı,2008:60).

Bîmârhaneler ve Buralardaki Tedavi Yöntemleri:

Edirne Bîmârhanesi: Meram Bağı'nın ta ortasında göklere baş çekmiş bir kârgir yüksek kubbelidir ki sanki aydınlık hamam camekranı gibi en tepesi açıktır. Bu açık olan yerde altı adet ince mermer sütunlar üzerinde keyâniyan (İran hükümdarları) tacı gibi bir kubbecik vardır, ama gayet ölçülüdür. Becerekli yapı ustası bu menfez olan küçük kubbenin en tepesine saf altın ile yaldızlanmış bir çeşit demir mil üzerine bir bayrak dikmiş. Ne taraftan rüzgar eserse o bayrak alem o tarafa döner, seyirliktir.

Ama aşağı büyük kubbesi sekiz köşedir. Bu dokuz gök kubbenin içerisinde de sekiz kemer vardır. Her kemer altında birer kış odaları vardır. Bu odaların her birinde ikişer pencereleri vardır. Bir penceresi odanın dışında olan ağaçlıklı, gülistan ve sünbülîstanlı olan baharistan bağına bakmaktadır. Bir penceresi büyük kubbenin ortasındaki ona on büyük havuzun fiskiye ve şadırvana bakmaktadır.

Bu sekiz adet kış odalarının önünde yine büyük kubbe içinde sekiz adet yazlık odalar vardır. Üç tarafları kafesli ham mermerle ile çevrilmiştir. Bu büyük kubbenin altında olan büyük havuzun dört tarafı beyaz cilalı ham mermerle ile döşenmiştir ki sanki bukalemun nakışı gibidir. Büyük havuzuna dört tarafındaki çeşme musluklarından berrak su çağlayıp sel gibi havuza girince fiskiyelerden tatlı gökkubbenin kemerlerinde son bulur.

Bu şekilde güzel yapılarla yapılmış olan dârüşşifânın zikri geçen odalarında türlü türlü hastalıklara yakalanmış olan zengin ve yoksul, yaşlı ve genç bütün odalarda dopdoludur. Bazı odalarda hastaların tabiatlerine uygun kış günlerinde ateşler yakıp kuştüyü döşekler, serâser yorganlar ve ipekli yastıklara hastalar dayanıp inleyip sızlarlar.

Bazı odalarda ilkbaharda cinnet mevsiminde Edirne'nin aşk denizi çukuruna düşmüş sevdâzede aşıkları çoğalıp hâkim emri ile bu timarhaneye getirirler, altın ve gümüş yaldızlı zincirler ile boyunlarına zincir gerdanlıkları bağlayıp her arslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar. Kimisi havuz ve şadırvanlara bakıp saçma sapan sözler ederler. Nicesi kubbenin etrafında olan gül ü gülistan, bağ ve bostan ve reyhanistan içinde bülbüllerin yanık sesli nağmelerini deli biraderler dinleyip onlar da perdesiz, ölçüsüz ve endazesiz yüksek sesle bağırıp çağırşırlar.

Bahar mevsiminde çiçek kısmından sim ü zerrin, nebati, deveboynu, müşk-i rûmî, yasemen, gül-i nesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lale, menekşe, erguvan, şakâyık, nergis, sümbül, buhur-ı Meryem ve zaafran gibi çiçekleri hastalara verip güzel kokularından şifa bulurlar.

Deli biraderlere bu çiçekleri verince kimini yerler kimini yerlere atarlar. Biraz akıllıları ise koklarlar. Ve bazı deli biraderler pencerelerden dışarıda olan meyveli ağaçlara ve çeşit çeşit sulu meyvelere bakıp” Ah ha ha hil hop pih poha pih poh” deyip cemenzâr seyrini ederler.

Özellikle bahar mevsiminde divane biraderlerimizin zincir kırdıkları sırada Edirne şehrinin bütün dilberleri cavk cavk ve bölük bölük timarhaneye gelerek divanelerini seyrana gelirler ki o mahal şifa yurdu olur.

Ama bu hakir Evliyâ o dilberleri gördükçe şifadan ümidi kesip deli gibi olup gözünün akı karasına, yaşı sümügüne, tükrüğü balgamı salyanısa karışıp timarhaneye faslı edeceği geldi. Tâ bu derece kalplerin sevgilisi güzel dilberleri vardır. Gerçekten de bazı deliler güler güzel yüzlere baktıkça akıllı olur. Zira eski hekimlerin görüşlerine göre güzel yüz, akarsu, güzel ses, saz ve söz insanın içini açıp gam pasından arındırarak parlatır.

Hatta merhûm u mağfûrun leh hayrat sahibi Bayezid Han, hastalara şifa, dertlilere deva, divanelerin ruhuna gıda olması ve sevdâyı def etmesi için on adet hanende (okuyucu) ve sazandelerden (çalıcı) Gulâm Şâdî gibi üç hanende, bir neyzen, bir kemanî, bir mûsikârî, bir santurî, bir çengî ve santurî ve bir udî tayin etmişti ki, haftada üç kere gelip bu on adet hanende ve sazende üsadları hastalara ve deli biraderlere fasıl çalarlar. Hâlâ bu çalıcılar devam etmektedir.

Bu fasıllardan fayda bulmayan divanelere timarhaneci babalar o kadar kızılılık hoşafı kütüğü çalarlar ki her biri deynek darbesinden Ahfeş keçisi yahut Ahmed maymunları gibi perende atarlar. Hayy ve Kadîr olan Allah'ın emriyle nicesi sazlar sesinden hoş hâl olurlar.

Gerçekten de musikî ilminde rast, nevâ, dügâh, segâh, çârgâh ve süznâk makamlardır ama zengüle makamı ile bûselik makamında rast karar olursa insana hayat verir. Bütün makamlarda ve sazlarda ruha gıda vardır. Kös-i hakanî, tablbaz ve davul sesi ise de heybetli sesi olup divaneler bile dinleyip rahatlarlar.

Bunu derece anlatıp yazmaktan maksat odur ki bu Bayezid Han timarhanesi gibi Edirne'de bir darüşşifa yoktur. Başkasının evkafları harap olmuştur. Hâlâ bu devam etmektedir. Her gece ve gündüz üçer kere hem divanelere ve hem hastalara Keykavus mutfağından her hastasının derdine göre nefis yemeklerden keklik, turaç, süglün, güvercin, üğeyik, kaz, ördek ve bülbüle varıncaya kadar bütün kuşları avcılar mütevellfiye getirip hekimler istekleri ve arzuları üzere pişirip hastalara verirler.

Ve haftada iki gün macun işliğı açık olur. Edirne şehrinde ne kadar hastalık sahibi kimse var ise darüşşifaya gelip nice bin çeşit derman macunları dağıtılır. Diğer tohumlu ilaçlar hesap dışıdır. Besbase, kebabe, kakule, zencefil, emlec ve kebbat perverdelerinin dağıtıldığı aslâ hesaba gelmez, ama şifâhanenin kapısının üst eşiğı üzerine vakfedici şartı öyle yazmış ki; “Sağlıklı olan adam bu anılan ilaçlardan bir kırat şey alırsa hasta olup Firavn ve Kârûn laneti üzerine ola” diye lanetname yazılmıştır (Hz.Kahraman-Doğru,2006:608-610).

Sonuç:

Evliya Çelebi gezdiği memleketlerin insanlarını fiziksel olarak incelerken, fiziksel özelliklerdeki olumlu yanları hava ve suyun iyi olmasına bağlamıştır. Eğer o memleketin örneğın, Bursa, Bayburt, Konya, İznik gibi havası ve suyu tatlı ve güzelse, insanları da kırmızı yanaklı ve güzeldir. Fiziksel güzellik kadar huy güzelliğini de Çelebi, hava ve suyun tatlılığına bağlamıştır. Bursa, Bayburt, Konya gibi yerlerin havası ve suyu o kadar yararlıdır ki insan ömrü yüz yaşını aşar ama buna rağmen diri kalır ve özellikle erkekler bedensel muhabbeti olmasa da sohbetle muhabbeti yerinde olur. Bugün çevre biliminin ortaya koyduğu gerçeğı bundan 400 yıl önce Evliya Çelebi dile getirmiştir. Hava ve su temiz olursa insan da uzun ve sağlıklı bir yaşam sürer diye.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde en çok tedavi yeri olarak ılıçalardan bahsetmiştir. Bursa, Bolu, Niksar, Erzurum, Ladik, Eskişehir, Iğın, Çiftehân adı geçen ılıçalardandır. Ilıcalar genel olarak uyuz, cüzzam, görünen yerlerdeki hastalıklar ki buna zaman zaman leke hastalığı demektir, kalp çarpıntısı, zatüre, saç dökülmesi, felç gibi hastalıklara iyi geldiğı yazılmıştır. Ilıcaların anlatımında tedavi için gidilen hastalıklar sıralandığında uyuz ve cüzzam hastalığının isminin sıkça geçtiğı görülmektedir. Buradan yola çıkarak da Evliya Çelebi'nin yaşadığı yüz yılda uyuz ve cüzzamın temel cilt hastalıklarından olduğunu söylemek mümkündür. Ilıcalar için en uygun mevsim olarak kiraz zamanı denmiştir ki bu da Anadolu için bölgelere göre haziran, temmuz ayına denk gelmektedir. Her bir ılıca tesisleri ve bulunduğu yer bakımından detaylı olarak anlatılırken, hangi rahatsızlığa iyi geldiğı de kimi zaman örnek olaylarla yazılmıştır. Ilıcaların tam olarak tedavi edebilmesi için de, ılıca suyuyla nasıl yıkanılması ve yıkandıktan sonra da neler yapılması gerektiğini kimi ılıca anlatımlarında detaylı olarak vermiştir. Bedenin birden sıcak suya sokulmaması, çok sıcak suya girmeyip, soğuk su ile ıltılmış suya girilmesi gerektiğini ve yıkanıldıktan sonra mutlak sıkı giyinip üşütülmemesi gerektiğı ve yıkanma sonrası ter atılırken mutlak dinlenilmesi gerektiğı de

eserde belirtilmiştir. 400 yıl önce söylenmiş bu sözler üzerine bugün bile eklenecek bir şey yoktur. Kaplıcalar yine kişilerin tecrübeleri ile, doktorların tavsiyesi ile gidilen ve gidildikten sonra da girme sayısı ve şekli, girildikten sonra kişinin kendini nasıl koruması gerektiği yönlerinden bakıldığında aynıdır. İnsan bedeni 400 yılda değişmediğinden, kaplıcaların içerisinde barındırdıkları içerikleri ile tedavi edici olma özelliğinin değişmeyeceğinden bu konuların değişmemesi de normaldir. Değişmeyen bir şey de bahsi geçen kaplıcalar bugün halen halkın en çok talep ettiği bütün Anadolu’da bilinip gidilen kaplıcalardır. Kaplıcalara gidiş mevsimi Seyahatname’de de belirtildiği gibi genel olarak yaz mevsimidir. Güney yöresi için bir farklılık sıcak mevsimde kişinin kendini korumasının zorluğu nedeni ile daha çok sonbahardır.

İyileştirme özelliği olan hayvanlardan ise sözü edilenler içinde en ilginç olanı ab-1 zülâl kurdudur. Soğuk, sülük benzeri olan, kar altında yaşayan ağzı olup dudakları olmayan bu hayvan nadir bulunsa da bulunup yendiğinde pek çok derde derman olmaktadır diye yazılmıştır. Özellikle de çocuğu olmayan erkekler için önerilmiştir. Erkekler için önerilen bir başka hayvan da balıktır. Özellikle Trabzon’da hamsi, İznik’te ise başında kemik olan balıktır. Bu balıklar yendiğinde erkeklerin yedikleri gün çocuk yapma gücüne erişecekleri belirtilmiştir. Bugün de balığın yararları konusunda o kadar çok şey bilimsel olarak söylenmektedir ki muhtemelen erkeklere iyi gelmesi konusu da bu yararları içinde yer almaktadır. Yine İstanbul Kağıthane’deki mesire yerinde yetişen ot ve bu otu yiyen kaplumbağa da her derde deva olarak anlatılmıştır. Gebze’de bulunan müşhil yapma özelliğine sahip içme de suyun nasıl içilmesi, sonrasında yaşanan olaylar konusunda detaylı olarak anlatılmıştır. Her yöre günümüzde yakınında bulunan, ismi ve özelliği bilinen içme sularına itibar etmekte, içme sularının bağırsak temizleyici özelliğinden yararlanılmaktadır. Modern çağın vücudu zararlı atıklardan kurtarma şekline geleneksel bir yöntem oluşturmaktadır. Evliya Çelebi eserinde inanılması güç bir şey söylediğinde örneğin ab-1 zülâl kurdunun köpek kadar olanının da olduğunu söyledikten sonra “Sorumluluk anlatana aittir” de olduğu gibi, Göksu mesire yerinin toprağından yapılmış su kaplarından içilen suyun da basur hastalığına iyi geldiğini söyledikten sonra da “Defalarca denenmiştir” gibi ibareler kullanarak bazen abartının fazla kaçtığı yerde inandırmayı pekiştirmeye çalışmıştır. Belki burada okuyucu kadar yazdığına kendini de inandırmaya çalışmış olabilir. Bahsi geçen bu iki konu için günümüzde kullanımına ve yararına dair hiçbir bilgi yoktur. Yani varsa ya da adı bir başka şekilde geçmiyorsa ab-1 zülâl kurdunun ve Göksu toprağından yapılmış su kabının yararının tespiti için bugün araştırma yapmak gerekmektedir.

Usta cerrahlar ve hekimler hakkında verdiği bilgiler de kendi çağının İstanbul ve Edirne’de yaşayan cerrah ve hekimleri ile kendi çağından önce ismi tıp tarihine geçmiş, duyarak ve okuyarak isimlerine ulaştığı hekimlerdir. Bugün Anadolu’da iyileşmek için en sık gidilen yerlerin başında türbe ve ziyaretler gelmektedir. Anadolu inancı içinde türbeler duaların kabul edildiği yerler olarak değer görür. Doktora gitme imkânı olmayan ya da gittiği doktorlardan kendince bir fayda görmeyen kişi en yakınındakinden başlayarak yörede ismi bilinen ziyaret ve türbelere çeşitli ritüeller ile

gider. Kalp hastalığından, çocuğu olmayan kişilerin çocuğunun olmasına kadar çözüm bulamadığını düşünen kişiler türbe ve ziyaretlerden medet umarlar. Seyahatname incelendiğinde görülmüştür ki Evliya Çelebi gittiği yerlerdeki evliya türbelerini öğrenebildiği hayat hikâyeleri ve halk arasından derleyebildiği dini inancının kuvvetini gösteren kerametleri ile anlatmıştır. Bir tek Bursa'daki Şeyh Şemseddin Mehmed yani Hazret-i Seyyid Emir Sultan türbesi için “vefa ve şifa yurdu olarak bilinir” demıştır. Yalnızca bu türbe için şifa özelliğinden bahsedildiği tespit edilmiştir.

Evliya Çelebi'nin akıl hastalığının tedavi edildiği yerlerden Edirne Bimarhanesi'ni ele almıştır. Burada akıl hastanesinin binasını odaları, bahçeleri, şadırvanları ile ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Bu anlatışta ilkbaharın cinnet mevsimi olduğunu söylemesi, akıl hastalıklarının tedavisinde çiçek kokularının ve güzel kadınların görülmesinin iyi edici olduğunu söylemesi ilginçtir. Akıl hastalarının tedavisinde güzel kadınlar işe yarayabilir ama benim gibi akıllılar içinse o güzel kadınlar delirmek için nedendir diye de esprili bir yaklaşımda bulunmuştur. Tıbbi olarak ilaç drajeleri, kuvvet macunu niteliğindeki ilaç niyetine yenilen yiyecekler yanında, çiçek kokuları, şadırvandan akan su sesi, güzel ve güler yüzlü insanların ziyareti ve en önemlisi müzik akıl hastanesinde uygulanan yöntem olarak anlatılmıştır. Akıl hastaları için iyi gelecek makamları da belirtmiştir. İyi bir müzik eğitimi almış olan Evliya Çelebi makamların icrâ şekli ile ilgili bilgiler vermiştir. Müzikle tedavi çok eski yıllardan bu yana üzerinde konuşulan ve kimi zaman da uygulanan yöntemdir. Müziğin insan sağlığı özellikle de ruh sağlığı açısından önemi Evliya Çelebi tarafından da kullanılacak makamlarla birlikte dile getirilmiştir.

Görüldüğü gibi klasik söylemle “Tıp her gün hızlı bir şekilde ilerliyor” denir. Bu doğrudur. Her gün hastalık tedavilerinde ya da hastalıkları önlemede kullanılacak yeni yol ve yöntemler teknolojinin yardımı ile ortaya çıkmaktadır. Fakat zaman değişse de insanın değişmeyen niteliklerinden ve doğanın değişmeyen iyileştirici gücünden dolayı pek çok tedavi yöntemi aynı kalmaktadır. Anadolu'nun halen doğanın içinde yaşayan insanı “Atalardan beri böyle gördük ılıcalar sızıya iyi gelir, ... otu, hastalığına iyi gelir” diyerek doğanın tecrübe ile bildiği iyileştirme özelliğini geleneksel yöntemler ile devam ettirmekte, modern çağın herbalistleri geleneksel yöntemleri modern üslûpla, genellikle şehirli insanlara anlatıp geleneği, modernlik olarak sunmaktadır. Kısaca doğa ve doğanın gücü 400 yıl önceki gibi bugün de önemini korumaktadır.

KAYNAKÇA

İslam Ansiklopedisi, C.11, 1995, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul

İslam Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih , Coğrafya, Etnoğrafya, ve Biyografya Lugati, C. 4, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1988

- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A; DAĞLI,Y., 2011, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.1, Kitap 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI Y., 2011, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, C.1, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI,Y., 2008, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon- Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, C.2, Kitap 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI,Y., 2008, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon- Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, C.2, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI,Y., 2006, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Soyfa-Edirne, C.3, Kitap 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Hazırlayanlar: KAHRAMAN,S.A.; DAĞLI,Y., 2006, Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Soyfa-Edirne, C.3, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- DANKOFF,Robert,(Katkılarla İngilizceden Çeviren: Semih TEZCAN),2008, Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

ANADOLU TÜRK KÜLTÜRÜNDE KANAVİÇE

Crosstich in Anatolian Turks Culture

Mine CAN *

Öz: Türk işlemlerinde kullanılan teknikler oldukça çeşitlidir. Bu teknikler arasına geç dönemde katılmış olan kanaviçe, çok eski tarihlerden bu yana yapılmakta olan zevkli ve gösterişli bir işleme türüdür. Türk ve dünya sanatı içerisinde insanlık tarihi kadar eski olan kanaviçe sanatı yüzyıllarca özgün tekniğini korumuş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Avrupa'ya doğudan ticaret yoluyla ya da haclı seferleri ile gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Bir saray sanatı olarak eşsiz örnekleri olan kanaviçe eserler bugün önemli sanat müzelerinin koleksiyonlarında yer almaktadır. Ülkemizde halen sevilerek0 uygulanan işleme teknikleri arasında yer almaktadır. Özellikle çeyiz geleneğimizin bir parçası haline gelen kanaviçe yatak takımlarında oldukça fazla kullanılmıştır. Halk işlemeciliğinin ve Türk kadınının ince zevki ile doğayı kendine has üsluplaştırdığı kanaviçe örneklerine Anadolu'nun pek çok yöresinde rastlamak mümkündür.

Çalışmanın temel amacı, kanaviçenin Anadolu Türk kültürü ve Türk işleme sanatı içerisindeki yeri ve önemini belirlemektir. Bu amaçla çalışmada, kanaviçenin Türk ve dünya tarihindeki yeri ve önemi ile ilgili literatürden elde edilen bilgilerle birlikte, Afyon ve Bursa yörelerine ait kanaviçe halk işlemlerinden örneklerle konu sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:El Sanatları, işleme, kanaviçe.

Abstract: The techniques are varied used in Turkish embroidery. Since ancient times has proceed a type of crosstich which is enrolled in these techniques between the late period are being made fun and flashy. For centuries the Turkish and international arts as old as the history of humanity to preserve the original technique and at the present has reached the crosstich. it is believed have come from may the east to Europe through trade with or the Crusades. Art museums house important art works in the collections of which are unique examples of crosstich is located today. Our country is still among admired and processing techniques applied. Dowry has become part of the tradition especially bedding which has been used quite a lot in crosstich the crosstich folk embroidery and the subtle taste and unique examples of Turkish women can be found in many regions of Anatolia style of nature.

Makale Gönderim:
18.10.2017
Kabul Tarihi:
27.10.2017

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi mine_can82@hotmail.com

The main aim of the study is to determine within the place and importance of crosstich in the Anatolian Turks culture and Turkish embroidery art. For this purpose in the study, the importance of Turkish and world history along with the crosstich, the subject has presented with obtained from the literature information and examples of the crosstich folk embroideries in Afyon and Bursa region.

Key words: Handicrafts, embroidery, crosstich.

Giriş

Basit nakış iğne tekniklerinden olan kanaviçe, üst üste ve yan yana sıralanmış, birbirini çarpı şeklinde kesen formlardan oluşan bir işleme tekniğidir.

Avrupa’da kanaviçe tekniği Türkçe karşılığı ile çapraz dikiş anlamına gelen “cross stitch” adıyla tanınmaktadır. Nakış kaynaklarında sayılı iğneler grubu altında incelenen bu teknik, uygulama biçimi olarak birbirleriyle benzerlik gösteren diğer tekniklerle birlikte “needle point” (iğne punanı) başlığı altında yer almaktadır (Ganderton, 2009: 117).

Kanaviçe yazılı kaynaklara göre çeşitli şekillerde tanımlanmıştır:

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe sözlüğünde; el işleri için kullanılan seyrek dokunmuş keten bezi, bu bezin üzerine yapılan işleme, çuval olarak kullanılan kendirden veya kenevirinden yapılmış seyrek bez olarak tanımlanmıştır.

Adı İtalyanca kökenli kelimeler olan Canavaccio veya Caneveccio kelimelerinden gelmektedir. Seyrek dokunmuş kolalı keten bezi, bu bezin üzerine yapılan işleme, el işlemelerinde kullanılan çok seyrek örgülü bir cins tül (Meydan Larousse, 1971: 859).

Seyrek telli bez (kanava) üzerine yapılan iğne ile renkli ipliklerle yapılan bir işleme türüdür (Arseven, 1985: 936).

Kanaviçe işleme tekniği ve yapılışının basit olması sebebi ile günümüzde hala yaygın olarak uygulanmaktadır. Anadolu’nun pek çok yerinde çapraz iğne adıyla bilinen kanaviçeye, genç kızların ve evli kadınların çeyizlerinde, yaşlıların sandık ve bohçalarında geleneksel kullanım alanı olan yastık kılıfı, yorgan kapağı gibi örneklerde sıklıkla rastlanmaktadır (Nas, 2012: 1621-1629).

İşleme sanatı ile ilgili yapılan araştırmalar içerisinde kanaviçe ile ilgili yayın sayısının oldukça az olduğu anlaşılmış ve bu sebeple böyle bir çalışma yapma gereği duyulmuştur. Çalışmanın temel amacı, kanaviçenin Anadolu Türk kültürü ve Türk işleme sanatı içerisindeki yeri ve önemini belirlemektir. Bu amaçla çalışmada kanaviçenin tarihçesi, kanaviçe yapım tekniği ve uygulama biçimleri hakkında literatürden elde bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca çalışmaya destek olması amacıyla Afyon ve Bursa yörelerine ait 20. yüzyıla tarihlenen kanaviçe halk işlemelerinden 7 adet örnek sunulmuştur.

Araştırma kapsamında incelenen kanaviçe örnekler tesadüfî yöntemle seçilmiştir. Günlük hayatta kullanılan kanaviçe ürünler gözlem yoluyla incelenmiştir. Afyon ve Bursa’da geleneksel olarak kullanımı devam eden kanaviçe işlemeli ürünlerin ve bu ürünlere ait türlerin tespiti, değerlendirilmesi ve belgelendirilmesi bakımından çalışmayı önemli kılmaktadır.

Kanaviçenin Tarihçesi

İşleme sanatının ne zaman ve nerede ortaya çıktığı kesinlikle söylemek mümkün değildir. Arkeologlar Hitit, Mısır, Mezopotamya, Asur, İran, Yunan ve Anadolu uygarlıklarına ait çeşitli buluntular ele geçirmiş, aynı zamanda Orta Asya'da işleme sanatının varlığını gösteren pek çok eser bulunmuştur (Sürür, 1976: 8). Araştırmalarda Uygur hanlarının yabancı elçileri işlemeli örtülerle süslü tahtlarda kabul ettikleri belirtilmektedir. Bu durum işleme sanatının varlığının Orta Asya'da çok eski tarihlere dayandığının bir göstergesidir (Berker, 1981: 1).

Kanaviçe, çok eski tarihlerden bu yana yapılmakta olan zevkli ve gösterişli bir işleme türüdür. Bugüne kadar kanaviçenin hangi tarihlerde ortaya çıktığını kesin olarak gösterecek tarihi ve arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır. Ancak bu tür sayılı işlemlerin M.S. 618-907 yılları arasında Çin Tang Hanedanlığı döneminde var olduğu belirtilmektedir. Bu dönemde kanaviçenin Çin'den Avrupa'ya doğudan tekstil ticareti yoluyla ya da haclı seferleri ile gitmiş olabileceği düşünülmektedir (www.asean-china-center.org).

Kanaviçe ile ilgili en eski yayın Therese de Dillmont tarafından yazılan Therese de Dillmont, "Encyclopedie des Ouvrages de Dames" adlı, Türkçe karşılığı ile Eser İsimleri Ansiklopedisi'dir. Therese de Dillmont bu çalışmasında Avrupa'da 15 ve 16. Yüzyıla tarihlenen İtalyan, Yunan ve İspanyollara ait örneklerde kanaviçenin koyu kırmızı renkle tek renk olarak işlendiğini belirtmektedir. Slav, Macar ve İsveç köylülerinin kanaviçe işlemlerindeki renk zenginliğinden bahsederek, bu renklerin ise kırmızı, mavi ve sarı olduğunu bilgisini aktarmaktadır (<http://gallica.bnf.fr>). Belirtilen kaynaktan tarih bilgisi mevcut değildir. Fransız tekstil şirketi DMC'nin direktörü olan Jean Dollfus'un (1800-1887) otobiyografisi araştırıldığında, Dollfus'un 1826 yılında Avusturyalı nakış tasarımcısı Therese de Dillmont ile 1878 Dünya Fuarı sebebiyle tanıştığı ve Therese de Dillmont'u nakış eserlerinin şirkete kazandırdığı öneme karşılık olarak, DMC'nin bulunduğu Dornach'a Dillmont'u taşınmaya ikna ederek bir nakış okulu kurulması için ikna ettiği öğrenilmektedir (<https://fr.wikipedia.org/wiki/Dollfus>). Avrupa'da Rönesans döneminde kanaviçe bayanlar arasında yaygınlaşmış bir hobi olmaktan çıkarak sanat eğitimi veren okulların ders programlarına girmiştir. Ayrıca Therese de Dillmont'un "Album de Broderies AU Point de Croix" isimli bir kanaviçe desen albümü yayınlamış olduğu bilinmektedir. 1855-1899 arasına tarihlenmiş olan bu albüme günümüzde Clark Art Enstitüsü kütüphanesi web arşivinden on-line olarak erişim sağlanabilmektedir (www.clarkart.edu/library). Avrupa'da bu dönemin öncesinde de şehirlerde kanaviçe işlemleriyle süslenmiş eşyalar toplumda ailenin varlık ve statü göstergesi olarak kullanılmıştır. Avrupa saraylarının koltuk yüzeylerine, duvar süslerine üstün sanat düzeyine varan örneklerle kendisini göstermiş olan kanaviçe eserlere bugün önemli sanat müzelerinin koleksiyonlarında rastlamak mümkündür. Victoria and Albert Müzesi koleksiyonuna ait olan, İngiltere Hampton Court Sarayı için üretilmiş sandalye yüzü bu örneklerden sadece birisidir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Victoria & Albert Müzesi / Museum Number W.15:1 to 3-1945 / (1690-1700 made)

<http://collections.vam.ac.uk/item/O9899/settee>

Avrupa’da kullanılan ilk kanaviçe desenleri dini semboller, çiçek ve hayvan motifleri ile alfabe ve sayılardır. Üzerinde harf ve sayıların yer aldığı panolar pratik yapmaları için kız çocuklarının eğitiminde kullanılmıştır. Bu nedenle kanaviçe sadece bir işleme türü olarak değil aynı zamanda kadınların ve çocukların eğitiminde de kullanılmış olan bir sanattır. Avrupa’da 18. yüzyıla gelindiğinde kanaviçe motiflerinde daha gerçekçi bir üslup gözlenmeye başlamıştır. Bu yüzyılın ikinci yarısında manzara motiflerinin kanaviçeye konu oluşturduğu görülmüştür. 19. yüzyıl örneklerinde ise kanaviçe desenleri daha dekoratif hale gelmiş ve işlemlerde daha özgün formlar kullanılmıştır. Yüzyılın ilk yarısından sonra kadın dünyasını yansıtan romantik tarzdaki desenlerde azalma olmuştur. Ancak yüzyılın sonlarına doğru halkın kanaviçeye olan eski ilgisi kaybolmaya başlamış ve özellikle II. Dünya Savaşı’nın çıkması ile bu sanat unutulmaya yüz tutmuştur. Bu güç dönemin ardından 20. yüzyılın ortalarında kanaviçe tekrar eski canlılığına kavuşmuştur (Solger, 1985: 3). Günümüzde ise Avrupa müzelerinde bu sanata ilgi duyan kişilere kanaviçe eğitimi verilmekte, hobi mağazalarında kanaviçeye ilgili araç ve gereçler çeşitli desen seçenekleriyle satılmaktadır. Avrupa’da kanaviçenin genellikle ev ve giyim süslemelerine uygulandığı görülmektedir. Bu ürünler arasında pano, yastık, kutu, sandalye minderi, mutfak gereçleri, çeşitli örtüler, iğnedenlik, bebek giysi ve eşyaları sayılabilir. Ayrıca Bulgaristan, Polonya, Macaristan gibi ülkeler ile kuzey ve doğu Avrupa ülkelerinin milli kıyafetlerinde kanaviçe ile yapılmış süslemeleri görmek mümkündür.

Anadolu’ya kanaviçenin Avrupa’ya göre çok daha geç geldiği tahmin edilmektedir. Kanaviçe Türk işlemlerinde 19. yüzyıldan sonra yaygınlaşan sayılı

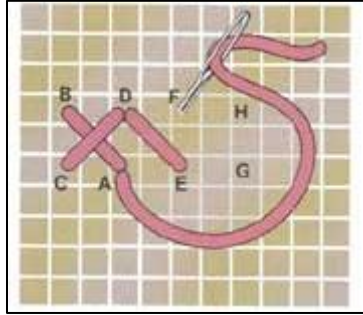
iğnelerden birisidir (Barışta, 1997: 45). Özellikle 20. yüzyılda uygulaması kolay veya az iplik kullanılarak yapıldığı için en yaygın uygulanan iğne teknikleri arasında yer almıştır (Barışta, 1995: 90). Aslında bu türden sayılı iğneler arasında sayılan ve işleme tekniği olarak kanaviçenin ilk sırasına benzeyen Slav iğnesinin ve goblen iğnesinin ilk örnekleri 16. Yüzyıl saray parçalarında görülmüştür (Barışta, 1995: 22). Her iki iğne de 17. Yüzyılda bir önceki yüzyıla göre artış göstermiştir (Barışta, 1995: 66). Ülkemizde özellikle 20. Yüzyıl işleme teknikleri arasında en yaygın uygulanan iğneler arasında kanaviçe bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda kanaviçenin özellikle Ankara-Beypazarı, Mersin-Tarsus, Konya-Hadim, Ankara-Ayaş, Afyon-Emirdağ, Adana-Örcün gibi il merkezlerine yakın ilçelere ve köylerine kadar geniş bir alanda uygulandığı ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 2) (Barışta, 2005: 212).

Fotoğraf 2. Kanaviçe yatak takımından detay (Şükriye Kula, Afyon)

Kanaviçenin Yapım Tekniği ve Uygulama Biçimleri

Kanaviçe, uygulandığı kumaş özelliğine göre iplikleri sayılarak ya da ipliği sayılamayan kumaşlar üzerine yardımcı bir gereç olan kanava bezinin telleri sayılarak yapılan bir işleme türüdür. Kanaviçe işlemeye desenin uygun bir yerinden ve soldan başlanmaktadır. Fotoğraf 3’de görüldüğü gibi iğne aşağıdan çıkıp yukarıya doğru verev iplik atımları oluşacak şekilde batırılır. Bu işlem sağa doğru sıra sonuna kadar devam eder. İkinci sırada geri dönülerek birinci sıranın üstüne çapraz gelecek şekilde batarak işlem tamamlanır. Bu şekilde oluşan her bir çarpı şekline kanaviçe puanı adı verilir.

Fotoğraf 3. Kanaviçenin yapım tekniği (www.goblen.com/tr).

Ülkemizde kanaviçe; çapraz iğne, çarpı işi, kanava gibi isimlerle de tanınmaktadır (Barışta, 1997: 45). Kanaviçe ipliği sayılabilen her tür kumaş üzerine kolaylıkla işlenir. Kanaviçe yapımında pamuk, keten, yün, ipek gibi farklı türde iplikler kullanılabilir. Kullanılacak olan iplik çeşidi işleme yapılacak kumaşın türüne göre belirlenir. Aynı zamanda iplik kalınlığının da yine kumaş özelliğine göre tespit edilmesi gerekir.

Kanaviçe örneklerinde en çok kullanılan iplik 12 numara kotondur. Ancak kumaşın kalınlığına veya inceliğine göre 8 numara koton, orlon, moher, muline, flos, çamasır ipeği gibi iplikler de kullanılmaktadır (İlker, 1992: 19).

Kanaviçenin çift iğne adı verilen bir tekniği daha bulunmaktadır. Desenin büyük ve puanlarının iri olması istendiğinde bu iğne uygulanır (Eronç, 1984: 66). Kanaviçenin çapraz ipliklerin ortasında boş kalan karelere, önce boyuna sonra enine olmak üzere ”+” şeklinde iplik atılarak işlenir. Çift iğne tekniği fıstık iğne, çift baş iğnesi, çapraz İzmir iğnesi isimleri ile de bilinmektedir (Korkusuz, 1980: 149; Eronç, 1984: 18).

Kanaviçe uygulama biçimine göre üç farklı şekilde işlenmektedir:

1. İpliği sayılabilen her hangi bir kumaş üzerine kanaviçe deseni sayılarak geçirilir. Bu uygulama biçiminde kanaviçe motifleri, ürünün kullanım alanına uygun bir kompozisyon ile işlenir. Motiflerin dışında kalan kısımlarda zeminde kullanılan kumaşı görmek mümkündür. Bu tür uygulamalara hem Avrupa hem de ülkemiz kanaviçe örneklerinde sıkça rastlanmaktadır.

2. Oluşturulacak ürünün tüm yüzeyi hiç boşluk bırakılmayacak şekilde kanaviçe puanlarıyla doldurulur. Bu uygulama biçimine daha çok Avrupa ülkelerine ait pano örneklerinde rastlanmaktadır. İlk bakışta tablo gibi görünen bu ürünlerin işleme konusunu eski örneklerde portreler, natüromortlar, dini konular oluştururken, günümüz örneklerinde genellikle çeşitli manzaralar oluşturmaktadır. Teknolojiden yoksun olunan geçmiş yüzyıllar düşünüldüğünde kanaviçenin bu denli başarılı bir şekilde uygulanıyor

olması gerçekten hayranlık uyandırıcıdır. Günümüzde bu örneklerden esinlenerek üretilmiş olan ve ülkemiz hobi mağazalarında da satılan hazır baskı panolar işlemeye ilgi duyan bireylere zengin desen özellikleri ile satışa sunulmaktadır. Günümüz insanının işini son derece kolaylaştıran bu tür uygulamalar işleme sanatını sevdirmek ve ilgi çekmek adına faydalıdır.

3. Kanaviçe motifleri ipliği sayılamayan kumaşlar üzerine yardımcı bir gereç olan kanava bezi aracılığı ile işlenir. Kanava bezi keten, pamuk veya jütten çok seyrek olarak dokunan, mat ve delikli bir görünümlü bir çeşit dokumadır. Atkı ve çözgü ipliklerinin aralıklarına göre tek veya çift telli olarak dokunanları bulunmaktadır. İşleme yapılacak kumaş üzerine önceden kanava bezi teyellenir. Daha sonra desen kanava bezinin iplikleri sayılarak işlenir. İşlem sonunda bezin en ve boy iplikleri çekilerek temizlenir. Ülkemizde bu uygulama biçimi patiska üzerine uygulanan yatak takımlarında ya da ipliği sayılamayan diğer kumaşlar üzerine gerçekleştirilen uygulamalarda sıkça kullanılmaktadır.

Anadolu Türk Kültüründe Kanaviçenin Teknik ve Estetik Özellikleri

Anadolu coğrafyasında Türk toplumunun gelenek ve göreneklere göre yeni bir kimlik kazanan kanaviçe, geleneksel işleme sanatımız içerisinde önemli bir yere sahiptir. Türk kadın ve genç kızları tarafından uygulanan kanaviçe örnekleri, Avrupa kaynaklı örneklerden kullanım alanı ve amacının yanı sıra işlemede kullanılan renk, bezeme konusu, kompozisyon özellikleri, kenar temizleme ve süslemede teknikleri bakımından da oldukça farklıdır.

Fotoğraf 4. Kanaviçe yastık kılıfından detay (Meryem Salcı, Bursa)

Kanaviçe kolay yapılışı, renkli ve gösterişli bir işleme olması sebebiyle Anadolu'nun hemen hemen her köşesinde yoğun olarak uygulanmıştır. Eski örneklerde kanaviçe, ihtiyacı karşılama amaçlı olarak; yastık ve yastık örtüleri (Fotoğraf 4), karyola eteği ve yorgan kapağından oluşan yatak takımları, seccade, ayna örtüsü, ocak örtüsü, perde, mutfak takımları, kaşık-çatal ve tıraş takımı için yapılan bölmeli kaşıklık ve tıraşlıklar, esvap örtüsü adı verilen elbise örtüsü, mendil v.b. eşyaların yanı sıra giysiler ile giysilerin tamamlayıcı parçaları üzerine işlenmiştir (Altun, 2004: 58). Günümüzde ise kanaviçe çeşitli giyim süslemeleri, çocuk ve bebek eşyaları, mutfak eşyaları, ev dekorasyonuna yönelik masa ve sehpa örtüleri, peçete, pano, bohça, kırlent, seccade v.b. ürünler üzerine uygulanmaktadır.

Anadolu kültüründe kanaviçe işlemler özellikle çeyiz geleneğinin vazgeçilmez parçaları arasındadır. Bu durum gelin adayının çeyizinde bulunan eşyaların üzerine yaptığı işlemlerle bu ürünleri süslediği ve böylece daha gösterişli hale getirip, zevkle kullanabilme özelliği kazandırmayı amaçladığı şeklinde açıklanabilir. Nas (2012: 1621) Konya yöresinde çeyiz kültüründe yaygın olarak yer alan el sanatı ürünleri arasında kanaviçelerin önemli yer tuttuğunu ve kanaviçelerin gelin için hazırlanan yastık kılıfı ve yorgan kapağına uygulandığını belirtmiştir. Bugün Anadolu'da geleneksel yapının korunduğu yerlerde kanaviçe yatak takımlarının hem işlenmesine hem de kullanılmasına devam edilmektedir (Fotoğraf 5). Çeyiz hazırlama geleneğinin önemli parçası olan kanaviçe yatak takımları bu sanatın adeta devamlılığını sağlamıştır.

Fotoğraf 5. Kanaviçe yatak takımından detay (Şükriye Kula, Afyon)

Kanaviçe yatak takımları içerisinde yastıklar özel bir yere sahiptir. Uyuma sırasında veya süsleme amaçlı olarak kullanılan yastıklar türüne göre uzun yastık, kısa yastık veya yanak yastığı ya da torba yastık şeklinde hazırlanmaktadır. Farklı boylara

sahip kırlentler de bu grupta yer alır. Patıska kumaşından hazırlanan bu yastıkların uzun olanlarının iki dar kenarı, kısa olanlarının bir dar kenarı, kırlentlerin ise orta merkezden geçerek çapraz biçimde yerleştirilen işlemelerle süslediği görülmektedir (Fotoğraf 6). Ancak bugün uzun yastıkların ve kırlent yastıkların yapımının Anadolu’da azaldığı yerini daha çok kısa yastıklara bıraktığı öğrenilmektedir (Çelebilik, 2016: 13). Üzüntü verici bir diğer durum ise geleneksel yapının bozulduğu yerlerde kanaviçe işlemelerin farklı kullanım amaçlarına yönelik olarak yeniden şekillendirilmesidir. Günümüzde kullanılmayan ve sandıklarda saklanan karyola etekleri, yastık örtüleri geleneksel kullanım amacının dışında işlemeli kısımları kesilerek pike, oda takımı, mutfak takımı gibi farklı eşyalara dönüştürülmektedir (Sönmez, 2016: 891).

Fotoğraf 6. Afyon halk işlemlerine ait kanaviçe yastıktan detay (Afyon Mevlevi Konağı)

Bugün Anadolu’nun bazı yörelerinde rastlanan geleneksel giysiler üzerinde de kanaviçe süslemelere rastlanmaktadır. Tokat yöresi kadın kıyafetlerinin süslenmesinde kanaviçe işlemler kullanılmaktadır. Yöreye ait kadın giyiminin parçası olan ve bir tür entari sayılabilecek sayaların kol, omuz, yaka ve kol bölgeleri ile arka etek kısımları kanaviçe tekniği kullanılarak çeşitli nakışlarla süslenmektedir. Sayanın altına giyilen şalvarın diz altının sağ ve sol kısımları da kanaviçe uygulanmış olup, işlemlerde bordo, sarı, mavi, kırmızı, yeşil renklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Gülbeyaz ve Kaya, 2013: 1-7). Muğla’nın Milas İlçesi yöresel kadın kıyafetlerinde de bürümcek adı verilen kumaşlardan hazırlanan bluzların ön beden, kol ve yaka çevreleri ile iç don adı verilen şalvarların paça kısımlarında bordür şeklinde kanaviçe bezemelerin olduğu görülmüştür (Çelebilik, 2016: 15).

Kanaviçe işlemlerde kullanılan motif kaynakları incelendiğinde, Anadolu kadınının doğayı gözlem gücü ve gördüklerini sadeleştirme başarısı açıkça

gözlenmektedir. İşlemelerde motifler Türk toplumunun geleneklerine, göreneklerine, duygu ve düşüncelerine göre biçimlenmiş ve Türk kadının elinde, toplumun özelliklerine uygun yeni bir kimlik kazanmış ve halka mal olmuştur (Beşoğul, 1982: 233). Doğayla iç içe olan insanın bitkileri, çevresindeki figürleri, nesnelere kendi hayal dünyası içerisinde dönüştürerek işlediği motifler öz bir ulusal zevki anlatmaktadır. Özellikle her türden çiçek ve yaprakların doğadan alınıp, ana karakteristik özellikleri bozulmadan stilize edilen bitkisel kaynaklı motiflerin kullanımı oldukça yoğundur. Barışta (1995) bu durumu, 16 ile 20. Yüzyıl arası geleneksel Türk işlemelerinde bitkisel konuların yaygın olarak uygulama geleneğinin bir sonucu olduğu şeklinde açıklamaktadır. Kanaviçe işlemelerinde bitkisel bezemelerle birlikte kare, dikdörtgen, üçgen, baklava, çizgi, daire vb. geometrik motifler; saksı, sepet, avize, kurdele, fiyonk, kalp vb. nesnelere motifler sıklıkla kullanılmaktadır. İşlemelerde az miktarlarda da olsa çeşitli hayvan ve insan figürleri ile yazılı ve sembolik bezemelere de rastlanır (Çolakoğlu, 2006:173-174).

Anadolu kültüründe üretilen işlemelerin desenleri yakın çevrede yaşayan kadınlar tarafından birbirinden örnek alma geleneği ile yayılmıştır. Bu sebeple aynı motiflere Anadolu'nun farklı bölgelerinde rastlamak mümkündür. Bazı durumlarda da desen örneklerinin kişiye özel olması, kimseye verilmemesi için yemin ettirilmiştir. Sönmez (2016: 891) Konya'nın Bozkır ilçesinde yaptığı bir alan araştırmasında geçmişte yeminli kanaviçe örneklerinin bulunduğunu ve bu kanaviçe motiflerinin kimseye verilmeyip, kişiye özel olduğunu belirtmektedir.

Araştırmalar sonucunda kanaviçe motiflere ya da motiflerden oluşan ürünlere, halk tarafından ortak bir dil ile anlam yüklü isimlendirmeler yapıldığı ve kanaviçelerde kullanılan bu sembolik dilin yöresel bir kimlik yapısı oluşturduğunu dair bilgiler mevcuttur. Konya yöresine ait kanaviçelerde rastlanan motif isimleri arasında; pudralı kız, gelin kakülü, bağ asması, mektup götüren kuş, yılanlı bahçe bulunmaktadır (Nas, 2012: 3-11). Milas çevresinde yapılan bir başka araştırmada yöre kadını tarafından kanaviçe motiflerine ortak bir dil ile çeşitli anlamlar yüklendiği tespit edilmiştir. Yörede bahar dalı, çam dalı, gelin tacı, gül demeti, gül dikene sarıldı, hercai, kasımpatı, on bir akıl bir fikir, ortanca ve şeftali çiçeği gibi konu isimleri ile tanınmış kanaviçe işlemelerinin bulunduğu belirtilmektedir (Çelebilik, 2016:7).

Fotoğraf 7. Kanaviçe yastık kılıfından detay (Meryem Salcı, Bursa)

Kanaviçe ürünlerin kompozisyon düzenlenmelerinde genellikle ulama adı verilen kompozisyonların kullanıldığı görülür (Fotoğraf 7). Özellikle yastık, karyola eteği, yorgan kapağı gibi parçalardan oluşan yatak takımlarında motiflerin kenara paralel olarak baştanbaşa işlenmesi Anadolu'da bir gelenektir. Ulama kompozisyonlar motiflerin aralarında boşluk bırakılmadan birbirine bitişik bir sıra izlenmesi ile oluşturulur.

Kanaviçe ürünlerde çok yaygın olarak görülen birden fazla motifin tekrarlanması ile oluşturulmuş kompozisyonlarda işleme yapan kişiler ya aynı motifi ya da aynı ana ve yardımcı motifleri tekrarlayarak aynı yüzeyi bezemişlerdir (İlker, 1992: 21). Bu kompozisyonlar motiflerin dizilişi doğrultusunda beş grupta toplanmaktadır:

1. Yan yana, dikey, yatay ve diagonal yerleştirilmiş düzgün sıralamalarla düzenlenmiş motiflerden oluşan kompozisyonlar,
2. Bir sırada bulunan motiflerin diğerinin boşluğuna gelecek biçimde yerleştirildiği atlamalı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar,
3. Bir grupta birbirine kopuk dallar, yapraklar v.b. motiflerle bağlanmış bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar,
4. Birbiri içerisine grift bir biçimde yerleştirilmiş geçmeli sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar,
5. Köşelerde yer alan diagonal ya da aralarda bulunan yatay veya dikey motiflerin bir merkeze doğru yönlendirilmiş sıralamalarla düzenlendiği kompozisyonlar (Barışta, 1995: 34; İlker, 1992: 22).

Anadolu'da kanaviçe motiflerin renklendirmelerinde de doğaya yakın bir üslup izlenmektedir. Kanaviçe işlemler çok zengin renklerin bir arada kullanıldığı

işlemelerden biridir. Bu işlemlerde örtüler ya tek renkli (monogram) ya da çok renkli (polikrom) bir düzen içinde renklendirilmiştir (Barışta, 1999: 27). Çok renkli sistemle yapılan renklendirmelerin yanında tek renkli düzendeki renk kompozisyonları da dikkat çekmektedir. Polikrom bir yaklaşımla yapılan renklendirmelerde genellikle kompozisyonu meydana getiren birimlerin renklendirilmesinde bazen natüralist bazen anti natüralist bir yaklaşımla renkler uygulanmıştır (İlker, 1992: 20). Fotoğraf 9'da görülen örnekte çiçek ve yaprakların naturalist bir üslupla renklendirilirken, dalların siyah renk kullanılarak doğaya karşı bir uygulama tercih edildiği gözlenmektedir. İşlemlerde kullanılan renklere çiçek, gül gibi motifler aynı rengin zengin tonlarıyla yuvarlak hatlar birbirleriyle kaynaştırılıp uygulanırken, yaprak motiflerinde aynı rengin iki tonuyla elde edilmiş renklendirmeler de görülmektedir (Çolakoğlu, 2006: 174) (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8. Kanaviçe bohçadan detay (Şükriye Kula, Afyon)

Kanaviçe ürünler günlük hayatta çok kullanıldığı için yıkamaya elverişli kenar temizleme teknikleri tercih edilmektedir. Özellikle yatak takımlarında dantelin kanaviçe işlemleri zenginleştirdiği ve güzel bir görünüm sağlamasından dolayı, tığ danteli kullanılarak yapılan kenar temizleme uygulamalarına oldukça sık rastlanmaktadır. Köşe çevrildikten sonra uygulanan antika ve makine dikişinin yanı sıra teknolojinin gelişmesine paralel olarak zig zag makinelerle yapılan çeşitli piko modelleri de kenar temizleme işleminde kullanılan diğer uygulamalar arasındadır.

Fotoğraf 9. Kanaviçe sandık örtüsünden detay (Fikriye Can, Bursa)

Sonuç ve Öneriler

Kanaviçe tarihsel süreç içerisinde Anadolu insanının sanatsal beğenisini belirleyen ve estetik anlayışını sergileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürümüzde kanaviçenin geçmişi çok eskilere dayanmamakla birlikte bugün en çok tanınan ve sevilerek uygulanan işlemler arasında varlığını sürdürmektedir. İşleme tekniğinin basit olması nedeniyle günümüzde ev dekorasyonundan giyim eşyasına kadar pek çok alana uygulanan kanaviçe ürünlere hemen hemen her yerde rastlamak mümkündür.

Ülkemizde özellikle çeyiz amacı ile hazırlanan yatak takımlarında kanaviçe sıklıkla kullanılmıştır. Anadolu'da geleneksel yapının bozulmadığı bazı yörelerde hala kanaviçe yatak takımları işlenmekte ve kullanılmaktadır. Türk kadınına has ulusal bir zevk ile oluşturulmuş bu ürünler arasında, çok zengin kanaviçe desen ve kompozisyonlarına rastlanmak mümkündür. Ancak günümüzde yaşayan ve var olan bu unsurların değişen değer yargıları ve beğeni nedeniyle yakın bir gelecekte unutularak kaybolması olasıdır. Teknolojinin gelişmesi, değişen çeyiz geleneği, genç neslin ilgi ve sabrının azalması gibi sebeplerle Anadolu'ya ait özgün motifler geleneksel yaşayış biçimiyle birlikte kaybolup gitme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Halk Eğitim Merkezleri'nde açılan kanaviçe kursları sevindirici niteliktedir. Ancak diğer yandan eski örneklerin yaşatma ve koruma gerekçesi ile kesilerek farklı kullanım alanlarına uygulanıyor olması üzüntü vericidir.

Avrupa'da 1800'lerin ortalarında kanaviçe desen kataloglarının oluşturulduğu düşünülürse, teknolojinin geliştiği günümüzde geleneksel Anadolu kültürüne ait desen kataloglarının hazırlanması ve kayıt altına alınması için geç kalındığını söylemek doğru

olacaktır. Geleneksel Türk motiflerinin çağdaş sanat anlayışı ile yeniden yorumlanması, farklı milletlere tanıtılması ve kültür tarihimizin yaşatılması için yenilikçi çalışmaların yapılması gereklidir. Yöresel motifler bir an önce taşıyıcı işlevi gören dille birlikte tescillenmeli, kanaviçe ustaları tespit edilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Somut Olmayan Kültürel Miras envanterlerine kayıt edilmelidir. Bu kapsamda sadece desenler değil, aynı zamanda üstün sanat eseri statüsüne girecek ürünlerin üretilme şekilleri, boyutları bölgesel üslup ve uygulamaları da dikkate alınarak koruma altına alınmalı ve maddi bir değer olarak var olmaları sağlanmalıdır. Ürünlerin belgelenmesi, araştırılması, muhafaza ve korunması aşamalarında yerel yönetimler, il kültür müdürlükleri, Kültür Bakanlığı ve üniversiteler ile yapılacak ortak projeler çerçevesinde Anadolu kültürünün örgün ve yaygın eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarımının sağlanması konularında eğitimler verilmelidir. Kültürel mirasın canlandırılması ve kadın istihdamının artırılması için özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadın ve genç kızların turizm yoluyla gelir etmeleri adına için bu konularda yürütülecek projelere dikkat çekilmelidir.

Sonuç olarak kanaviçe bu çalışma kapsamında tanıtılmaya ve belgelendirilmeye çalışılmıştır. Ancak kültür mirası olan el sanatlarının değerlendirilme bilincinin toplum içinde olgunlaşması gerekmektedir. Günümüzde gelişmiş ülkelerin kültür politikalarına bakıldığında koruma, işletme, yenileme, sınıflandırma, güzelleştirme, tanıtma gibi konularda ülkemizden oldukça ileride oldukları görülmektedir. Bu sebeple küreselleşen dünyada ulusal el sanatlarımızı ulusaldan evrensele yaymak için, tüm toplumca sorumluluk paylaşılmalı ve kültürel belleğin daha detaylı araştırılmasına ve belgelenmesine eskisinden daha çok önem vermelidir.

Kaynaklar

- ALTUN, Gülizar. (2004). "Konya Meram İlçesi Karadığın Kasabası'nda Kanaviçe İşlemeleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, s. 55-66.
- ANONİM. (2005). *Anchor butik dergisi*. Kasım-Aralık, S.2, s.9.
- ARSEVEN, C. Esad. (1985). *Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Cilt 2.
- Asean-China Center (Erişim Tarihi: 11.12.2017)
- http://www.asean-china-center.org/english/2010-05/27/c_13318523.htm
- BARIŞTA, H. Örcün. (1995). *Türk İşleme Sanatı Tarihi*. (2. Baskı). Ankara: G.Ü.
- İletişim Fakültesi Basımevi. Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayın No:1.
- BARIŞTA, H. Örcün. (1997). *Türk İşlemelerinden Teknikler*. Ankara: Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayın No:2,
- BARIŞTA, H. Örcün. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*. (1.Baskı). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2342. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- BARIŞTA, H. Örcün. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 3045.
- BERKER, Nurhayat. (1981). *İşlemeler*. Yapı Kredi Bankası Yayınları. 1981.
- BEŞOĞUL, İnci. (1982). *Türk Motifleri ve İşlemeleri*. İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Clark Art Enstitute Library (Erişim Tarihi: 10.12.2017)
<http://archive.org/stream/albumdebroderies003dill#page/n0/mode/2up>.
- ÇELEBİLİK, Gülizar. (2016). "Milas ve Çevresinde Bulunan Kanaviçe İşlemelerinin Tür Özellikleri", *Vocational Education (NWSAVE)*, 11 (4), s. 1-20.
- ÇOLAKOĞLU, Ela. (2006). *20.YY. İskenderun Merkez ve Köylerinde Bulunan Kanaviçe İşlemeler*. Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ERONÇ, Y. Perihan. (1984). *Giyim Süsleme Teknikleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GANDERTON, Lucinda. (2009). *Stitch Sampler*. England: Dorling Kindersley Publishers Ltd.
- GÜLBELAY, Kürşad. ve KAYA, Mustafa. (2013). "Tokat Yöresi Geleneksel Kadın Giyimi", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 37, s. 1-13.
- GREENOFF, Jane. (1988). *55 Country Cross Stitch Charts*. England: David & Charles.
- İLKER, Celale. (1992). *Konya Evlerinde ve Müzelerinde Bulunan Kanaviçe İşlemeleri*. Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- jean dollfus – Wikipedia (Erişim Tarihi: 10.12.2017)
(https://fr.wikipedia.org/wiki/Dollfus-Mieg_et_Compagnie)
- KORKUSUZ, Süheyla. (1980). *Nakış*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEYDAN LARROUSSE ANSİKLOPEDİSİ. (1971). Kanaviçe. Cilt:6, İstanbul, s:859.
- NAS, Emine. (2012). "Konya Yöresi El Sanatlarında Anlam Yüklü Motiflerin Halk Diline Yansıması", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 7/1, s. 1619-1633.
- SOLGER, Margarethe. (1985). *Stickerei als Volkskunts -1*. Nord – und Osteuropa. Stuttgart.
- SÖNMEZ, Kezban. (2016). "Konya İli Bozkır İlçesinde Çeyiz Kültürü", Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır, 6-8 Mayıs 2016, Konya. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 9, Bildiriler Kitabı, s. 885-902.
- SÜRÜR, Ayten. (1976). *Türk İşleme Sanatı*. İstanbul: Ak Yayınları, Türk Süsleme Sanatları Serisi: 4.
- Therese de Dillmont. *Encyclopedie des Ouvrages de Dames*. (Erişim Tarihi: 11.12.2017)
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62794921/f2.image>
- Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük. (Erişim Tarihi: 12.12.2017)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a301b15654684.95123911

TOPLUMSAL CİNSİYETİN GELENEKSEL TÜRK MUTFAĞINA YANSIMASI

Reflection of Social Gender to Traditional Turkish Cuisine

Evrım KARACA * & Işıl ALTUN**

Öz: *Yemek ve mutfak kültürü toplumsal tarihle iç içedir. Toplumların beslenme biçimleri o toplumun kültürel ve tarihsel; coğrafi-ekolojik ve ekonomik yapısına göre şekillenmektedir. Her milletin mutfağı kendisine hastır ve Türk Mutfağı denildiğinde Türk insanının beslenmesini sağlayan yiyecek ve içecekler; bu yiyecek ve içeceklerin hazırlanması, pişirilmesi, saklanması; bunlar için gerekli araç gereçler, sofrada, mutfak ve çevresinde gelişen her tür pratikler, uygulamalar ve inanışlar aklı gelmektedir. Türk yemek kültürüne özgü mutfaktaki kadın gücüyle geleneksel yemeğin hazırlanış biçimi ve sonunda ortaya çıkan yemeğin hikayesi, sunumu ve diğer kuşaklara aktarımı önemlidir. Bu aktarımın öncüsü ve öznesi olan kadın aynı zamanda mutfak/yemek kültürünün en önemli taşıyıcısıdır da. Yemek kültürü evde başlamaktadır ve Türk mutfağının gerçek sahipleri kadınlardır. Kadının çalışma hayatına karışmasıyla birlikte kadın ile mutfak arasında ciddi bir mesafe girse de, mutfaktaki sosyo-kültürel gücün kadına ait olduğu atasözleri, deyimler ile de desteklenmiştir. Mutfak, toplumun yapısını farkında olmaksızın tercüme eden bir dildir.*

Bu çalışmada mutfağın asıl sahibinin kim olduğu, Türk kültüründe yemeğin açlığı giderici bir sembol olmadığı, evinin mutfağında ve profesyonel mutfakta kadının rolünün ne olduğu toplumsal cinsiyet açısından ele alınacaktır. Toplumların gelişim sürecinde ve değişen yeme içme kültürlerindeki hazır yiyecekler yerine "anne mutfağı"nın daha faydalı olduğu gözlem ve görüşmeye dayalı örnek olaylarla açıklanacaktır.

Geleneksel Türk mutfak kültüründe yemeği yapan kadının evdeki hakimiyet sınırlarının çizilmesi bağlamında statüsündeki değişiklik ve geleneksel "anne mutfağı"na dönüş ile kadının toplumsal rolü değerlendirilecektir.

Makale Gönderim:
27.11.2017

Kabul Tarihi:
30.11.2017

* Bu çalışma, 25-27 Mart 2016'da Trakya Üniversitesi ve Motif Vakfı işbirliği ile gerçekleştirilen "Halk Kültüründe Aile Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Pınarhisar Meslek Yüksek Okulu, Aşçılık Programı. evrimkaraca@klu.edu.tr

** Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Edebiyatı Bölümü, Halkbilimi ABD. isil@kocaeli.edu.tr

Anahtar kelimeler: Anne mutfağı, toplumsal cinsiyet, toplumsal kültür, Türk mutfak kültürü.

Abstract: Food and cuisine culture are inseparable from social history. The diet forms of societies are formed according to society's cultural, historical, geographic-ecologic and economic structure. Each nation has its own cuisine. Turkish cuisine is composed of foods and beverages consumed by Turkish people; preparation, cooking, conservation of them, appliances needed, table manners and all practical experiences, applications and beliefs occurred around cuisine. Preparing style of traditional Turkish food, the story and presentation of it and transferring it to the next generations belonging to Turkish food culture with the help of women is important. The leaders and main subjects of this transferring process are the women as well as they are the most important transmitters of the food culture. Food culture starts at home and the real possessors of Turkish cuisine are women. Even though the women's integration of business life keeps them away from the kitchen, it has been supported by the proverbs and idioms that socio-cultural dominance in the kitchen belongs to the women. Cuisine functions like a language to translate the structure of society.

This study deals that who the main representer of the cuisine is, food is more than preventing from hunger in Turkish culture, what the role of woman in her kitchen and in professional kitchen in terms of social gender. During the changing process of societies that mom's kitchen is more beneficial than packed foods will be explained via the cases based on observations and dialogues.

What is going to be evaluated in this study is changing the statue of the women as part of putting the sovereignty limit at home in traditional Turkish cuisine culture and social role of the women in respect of bringing back traditional mom's cuisine.

Keywords: Moms kitchen, Social gender, Social culture, Turkish cuisine culture.

İnsanların fizyolojik olarak hayatta kalmaları için yemek yemeleri bir mecburiyettir. Bu yüzden beslenme biçimlerinin tarihi aynı zamanda insanlık tarihinin başladığı noktadır ve dolayısıyla yemek ve mutfak kültürü toplumsal tarihle iç içedir. Toplumların beslenme biçimleri o toplumun kültürel ve tarihsel; coğrafi-ekolojik ve ekonomik yapısına göre şekillenmektedir. Geleneksel mutfakların çağlar boyunca gelişip oluşmasında o ulusun yaşadığı coğrafyanın, iklimin, siyasi olayların, kurdukları devletlerin, ticari ilişkilerin, dinsel inanışların ve folklorik yapının etkisi vardır.¹

Her milletin mutfağı kendisine hastır ve Türk Mutfağı denildiğinde Türk insanının beslenmesini sağlayan yiyecek ve içecekler; bu yiyecek ve içeceklerin hazırlanması, pişirilmesi, saklanması; bunlar için gerekli araç gereçler, sofrada, mutfak ve çevresinde gelişen her tür pratikler, uygulamalar ve inanışlar akla gelmektedir.²

Türk yemek kültürüne özgü mutfaktaki kadın gücüyle geleneksel yemeğin hazırlanış biçimi ve sonunda ortaya çıkan yemeğin hikâyesi, sunumu ve diğer kuşaklara aktarımı oldukça önemlidir. Bu aktarımın öncüsü ve öznesi olan kadın aynı zamanda mutfak/yemek kültürünün en önemli taşıyıcısıdır da! Yemek kültürü evde başlamaktadır ve mutfağın gerçek sahipleri yani tezgâhtaki aşçı kadındır; mutfağın aşçısı ve sahibi bu kadın, yemek pişirmeyi yine bir kadından, anneden öğrenir. Bu konuda hem kendi mutfağının aşçısı hem de sektörel mutfakta üretici olan sözlü kaynaklarımızdan Emine Sündüz Berder (K1), Emine Gülşen Sarıca (K2)'nin da yollarının mutfağa düşüşünün bir hikâyesi vardır.³

Hemen her ülkede kadın mutfağına bağlı ve mutfağın etkin kişisidir. Misafirperverliği ile diğer toplumlardan ayrılan Türk toplumunda misafirlerine hazırladığı ziyafetlerde kadınların yaptığı yiyecek ve içecek çeşitliliği ve bunun yanında

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Yurdigül, Aslı., Yemek Kültürünün Değişen Anlamı: "Yemekteyiz" TV Programı Üzerinden Eleştirel Bir Yaklaşım Denemesi. İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Uluslararası Sempozyumu, Erzurum, 2014, s. 44-663.

² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Sürücüoğlu, M.S. Özçelik, A.Ö., Türk Mutfak ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2008. ; Güler, Sibel, Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2010, s. 1289.

³ "Ben çok büyük bir aileden gelmekteyim. Hem anne tarafım hem de baba tarafım çok geniş bir aileye sahip. Anne tarafım Selanik göçmeni, misafir ağırlamayı çok seven bir aile. Anneannemin evi kervansaray misali çok gelen giden olurdu. Sürekli yemekler yapılıyordu. Ailenin yemek kültürü müthiş gelişmişti ve farklı mutfakları da bilirlerdi. Özellikle annem çok araştırdı ve farklı mutfaklara da merakı olduğu; babamın mesleğinden dolayı çok da gezildiği için annem çok araştırdı ve farklı mutfakların yemeklerini çok güzel yapardı. Anneannem keza yemek konusunda çok bilgiliydi. Merakım özellikle annemden başlamıştı ve bunun genetik bir özellik olduğunu düşünüyorum." (K1).

"Annemle başladım bu masal sanırım. Memur bir ailenin üç kızından en büyüğüyüm. Biraz genetik, biraz da sorumluluk. Şehir şehir gezerken, çalışan bir annenin büyük kızı olup da mutfakta yardım etmemek gibi bir şansımız olamaz diye düşünüyorum. Hele bir de bundan zevk aldığını hissediyorsan meslek tercihinin yapmışsın demektir." (K2) [(K1) ile 20.03.2016 ; (K2) ile 21.03.2016 tarihlerinde yapılan sözlü görüşmelerin deşifasyonu E.K özel arşivinde mevcuttur.]

eve gelen misafiri evden aç göndermemeye gösterilen özen kadının üstlendiği ve yaşattığı âdetlerdir. Hayatın doğumdan ölüme bütün geçiş dönemlerinde, geçiş dönemlerinin her alt geçişindeki ritüellerin, pratiklerin uygulayıcısı kadınlardır. Loğusa şerbetini yapan, loğusaya ve onu tebrik için gelen kadınlara ikram eden, oğlunu askere uğurlarken uğurlamaya gelenlere uğurlama yemeği veren, ölü evine acısından dolayı yemek yapamayan ev sahibine yemek taşıyan hep kadınlardır. Geleneğin taşıyıcısı kadınlardır.⁴

Gelenek ve göreneklerimize göre mutfaktaki kadının varlığına güvenerek temel ihtiyacımız olan yemeklerin hazırlanması ve sunulması mutfaktaki egemen rolü geçmişten bugüne kadının üstlendiğinin kanıtıdır. Kadının çalışma hayatına karışmasıyla birlikte kadın ile mutfak arasına ciddi bir mesafe girse de, mutfaktaki sosyo-kültürel gücün kadına ait olduğu atasözleri, deyimler ile de desteklenmiştir. Mutfak, toplumun yapısını farkında olmaksızın tercüme eden bir dildir. Toplumun çelişkilerini de bu dille açık etmektedir.

Günümüzde kadın ve erkeğin toplumsal statüleri, ataerkil hegemonya tarafından belirlendiği için, bu iki cinsiyete birbirinden farklı haklar ve sorumluluklar yüklenmektedir (Sarbay, 2014; 95-167). Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın yemek yapan, sofrada adabını öğreten, yemeği sunan, doyuran; erkek ise genelde dışarıda para kazanıp ekonomik imkânı sağlayan statüsüyle kültürümüze yerleşmiştir. Son zamanlarda özellikle televizyonların yemek programları da kadını ataerkil iktidarın benimsediği bir kalıba sokmaktadır. Bu işin başını çeken erkek ustalar kadını mutfaktan kovalamış olsalar da kadınları bir şekilde sömürmeye yardımcı olmaktadır. Kocalara yemek yaptırmak yerine kadınların kocalarına daha iyi hizmet etmelerine yardımcı olmaktadır.⁵

Günümüzde en basit ve en profesyonel yöresel yemek festivalleri çoğunlukla kadınlara yönelik yapılmaktadır. Sosyal medya, internet blog sitelerinde ve kapitalist üretim biçimlerinde yemek / mutfak araç ve gereçlerinin tüketimini özendirme amaçlı araç olarak kadınların kullanılması ile toplumsal cinsiyet kalıpları içerisinde kadının rolünün mutfakta olduğunu bu tür etkinliklerde ve medyada dahi pekiştirildiği söz konusudur.

Kamusal alandan dışlanan, sınırlı şekilde girilmesine izin verilen, burada erkekler kadar özgür hareket edemeyen kadın için uygun görülen özel alanda, kadına en uygun görülen yer mutfaktır. Mutfak işleriyle özdeşleşiren kadının yemek pişirmesi, özellikle ailesini beslemesi, masaya sıcak yemek koyması, en önemli görevi hatta

4 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Lemus, S. Moya, M. Lupiáñez, J. Bukowski, M., Men in the Office, Women in the Kitchen? Contextual Dependency of Gender Stereotype Activation in Spanish Women. Springer. Science+Business Media, NewYork. 2014, s. 468-478.

5 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Bayrı, M. H..İstanbul Folkloru, A. Eser Yayınları, İstanbul. 1947.

biyolojik görevi olarak görülmektedir (İnce, 2015; 135-156).⁶

Tarım toplumunda, tarlaya gitmekten evi çekip çevirmeye kadar; çocuk bakmaktan yemek yapmaya kadar her işi kadın yapar, evi kadın bakarken; sanayi toplumunda kadın hem mutfakta yemek yapan, çocuk bakan; hem de ev dışında bir iş, hatta meslek sahibi bir role bürünmüştür. Toplumsal değişim özellikle iş hayatındaki değişikliklerle birlikte toplumsal cinsiyet rollerini de değiştirmektedir. Profesyonel hayata baktığımızda meslek olarak kendine mutfağı seçen kadın sayısı erkeklere oranla çok çok azdır. Hatta mutfak erkeklerin egemenliği altına girmiş bir meslek olagelmıştır.

Temelde erkek, mutfağı ekonomi pazarında meslek edinen ve para kazandır. Günümüze kadar profesyonel mutfaklarda çalışan kadınların erkek egemenliği altında çalışmaları, sorunları beraberinde getirmiştir. Ağır yükler, uzun çalışma saatleri, kadının açlıklarını yapamaz gibi düşüncelerin yansıtılması gibi sorunların varlığı, açlıklarını mesleğine gün geçtikçe ilginin artmasını engellememiş Meslek Liselerinde yiyecek içecek hizmetleri ve açlıklar bölümlerinde ve üniversitelerin gastronomi ve mutfak sanatları bölümlerinde okuyan, aynı zamanda bazı devlet kuruluşlarınca açılan sertifikalı yiyecek içecek hizmetleri ile ilgili branşlarda kadınların az da olsa arttığı gözlenmektedir. Çalışma hayatına atılan kadının mutfakla arasına giren mesafe bu sefer, toplumsal cinsiyeti vurgulayan “**kadının yeri mutfaktır**” sözüyle ters orantılı olarak kadını mutfağın hakimi mi yapacaktır? Zaten “**ücretsiz ev işi emeğe ta'bi tüm işler gibi mutfak kadının zimmetindedir; ancak mutfak angarya emek olmaktan çıkıp hem bir otorite tesis etmeye, hem de para kazanmaya yaradığı profesyonel mutfaklarda kadınların ne kadar az temsil edildiğini göz önünde bulundurursak, açlığın profesyonel sahaya geçtiğinde kadının da işi olacaktır. Geleneksel Türk mutfak kültüründe yemeği yapan kadının evdeki hakimiyet sınırlarının çizilmesi bağlamında statüsündeki değişiklik ve geleneksel “**anne mutfağı**” na dönüş ile kadının toplumsal rolündeki algı da değişecektir.**

Beslenme ve sağlık arasındaki ilişki son yüzyılda “**sağlıklı mutfak**”, “**organik mutfak**”, “**anne mutfağı**” gibi kavramları dönüştürmeye başlamıştır. Geleneksel Türk mutfağının yaşatılması için yerel mutfaklara dönüşün ve bunun sürdürülmesi kapsamında geleneksel üretimden başlanarak, (salça, tarhana, turşu, erişte vb.) günümüz üretim yöntemleri ile değerlendirilerek tüketimin sağlanması ve sağlıklı beslenmeyi amaçlamak, anne mirasını da korumak adına “**anne mutfakları**”na dönüş gerekmektedir.

⁶ “Tabi ki Türk kültüründe kadının mutfaktaki yeri önemli. Kültürümüzde ‘kadın’ becerikli olarak sıfatlandırılır. Erkeğin mutfakta olması bizim geleneğimizde kılıbık olarak değerlendirilir. Erkek hobi amaçlı yemek yapıyorsa ona ses çıkarılmaz ama günümüzde de hala erkeğin sürekli mutfakta olması çok hoş karşılanmamaktadır diye düşünüyorum.” (K1)

“Türk kültüründe mutfaklarda zaten erkek mi varmış? Anadolu ve Asya mutfağı analarımızın ellerinden bu güne gelebilmiştir. Bu konu Orta Asya’da sütün işlenip işkembenin içinde ilk peynirin bulmasına kadar gider.” (K2)

Geleneksel mutfak, toplumun beslenme alışkanlıklarını geçmişten günümüze ve sonra geleceğe taşıyan bir köprü görevindedir. Geleneksel Türk mutfağında geçmişinde taze ürünler kullanılırken, günümüz mutfağında, zamanla ekolojinin ve iklimin bozulması, tüketimin talepe bağlı olarak artması, üreticilerin daha çok kazanma düşüncesi ile insanları hazır gıdalara yönlendirme çabaları, tarım ülkesi iken tarımla uğraşılması Türk mutfağını olumsuz etkilemektedir. Örneğin, en değerli besin kaynağımız olan yumurta, üretiminde son yıllarda hızlı tüketime cevap verebilmek ve fazla kazanç elde edebilmek için üretim tesislerinde hızlı bir şekilde üretilmektedir. Şu günlerde doğal veya organik ürünler tüketmek isteyen büyük bir kesim bulunmaktadır. Bilinçli olan kesim market raflarından alışveriş yapmak yerine, köy ortamında gezerek beslenen tavuğun yumurtasını tercih etmektedir.

Türk yemek kültüründe sofradan eksik olmayan her öğün tüketilen ekmeğin, kadınlar tarafından yoğrulur, tandırlarda pişirilirdi. Şehirde ise fırınlarda yapılan ekmeğin ekşi maya kullanılırdı. Katkı maddesi kullanımı bu kadar yaygın değildi. Bir süre sonra daha doğal olanı tüketmek isteyen, sağlıklı beslenmeyi önemseyen kadınlar ekmeği, tam buğday, bol tahıllı, çavdar ekmeği, ekşi mayalı ekmeğin, katkısız ekmeğin şeklinde sofralarında tüketmeye başladılar. Bununla kalmayıp kendileri rafine edilmemiş, organik un alarak ve ekmeğin evlerindeki fırınlarda pişirerek sağlıklı beslemeye önem vermeye başlamışlardır. Bunun yanında zeytin ve zeytinyağının üretimi ve kullanımı, kurutulmuş sebze ve meyve, süt ve süt ürünleri sağlıklı olan “**anne mutfağı**”nın ve tabii ki geleneksel mutfağın vazgeçilmezleridir.

Anne mutfağının sürdürülmesi konusunda istikrarlı olunması; bunu, çalışan kadınların evlerinde çocuklarına konserveler yaparak, kendi pastalarını, kurabiyelerini katkı maddeleri kullanmadan üretmeleri; profesyonel mutfaklarda çalışan kadınların da bunun bilincine varıp, kendi öz geleneğinden uzaklaşmadan ve geleneği geliştirerek yiyecekleri mutfağa taşımaları ve buna öncülük etmeleri gerekmektedir. Ot festivallerinin sıklıkla yapılmaya başlaması, Slow food olgusunun gelişmesi gibi “anne mutfağı” da özendirilmelidir. Türk mutfak geleneğini sürdürmek adına festivaller sıklıkla yapılmalıdır. Türk şeflerin kendi öz mutfaklarını geliştirerek tüm dünya mutfaklarına geleneksel Türk yemeklerini, yemeklerin adlarını, orijinal tariflerini tanıtmalı ve yaşatmalıdır. Tıpkı İtalyan mutfak şeflerinin kendi geleneksel mutfaklarını sonraki nesle, özlerini kaybetmeden “**anne reçeteleri**”ni aktardıkları gibi. Bu konuda mutfağın sahibi kadınlarımız, kadın şeflerimiz Emine Sündüz Berder (K1), Emine Gülşen Sarıca (K2), Huriye Sezen Zafere (K3) da farklı düşünmemektedirler.⁷

⁷ “Anneler mutfakta olmalı, bugün dışarıda beslenen çocukların özellikle obez olması onların anne yemekleriyle beslenememelerinden ileri geliyor kanaatindeyim. Çok fazla fast food beslendikleri veya evde beslendikleri halde, hazır pizzalar, hamburger tarzı yiyecekler, hazır patates kızartmalarına ağırlık verdikleri için çocuklar yemekten çok atıştırmalıkları seviyorlar. Anne, öğünlerde çocuğuna sağlıklı ve doyurucu lezzetler pişirirse, öğün aralarındaki atıştırmalıkları da mümkün oldukça ötelerse ve bunu gelenekselleştirmeyip sürekli zararlı

Bugün dünya mutfakları arasında listede ilk iki isim olan İtalya ve Fransa mutfakları kendi özlerinden yöresel lezzetlerinden kopmadan sadece mutfaklarını geliştirerek kendi yemek isimlerini değiştirmeden tüm dünyaya seslerini duyurmuşlardır. Yemekler sadece doymak için değil aile ve dostlarla vakit geçirmek amacıyla yenilmektedir.⁸

Toplumların akibeti aldıkları gıdaya bağlıdır. Türk kültüründe yemek açlık giderici bir sembol değil, evinin mutfağında ve profesyonel mutfaktaki kadının, gücü, bereketi, sevgisi ile pişirdiği ve sunduğu bir lezzettir. Toplumların gelişim sürecinde ve değişen yeme içme kültürlerindeki hazır yiyecekler yerine “**anne mutfağı**”nın daha besleyici ve sağlık açısından daha faydalı olduğu bir gerçektir.

Kadının mutfaktaki ve toplumdaki yerini güçlendirmek ve kadına istihdam sağlamak, sağlıklı yeme içme kültürünü yerleştirerek hastalıkların önünü kesmek, geleneksel mutfak kültürünü geçmişten geleceğe aktarmak, toplumun kültürel kodlarını korumak adına “**anne mutfağı**” adı altında projeler yapmak, Unesco’nun koruma altına aldığı Gaziantep, Hatay mutfağı gibi Türk mutfağını yörelere dayalı “anne mutfağı” adı altında işletmeler açmak, kamu kurum ve kuruluşların desteği ile yurt içinde ve yurt dışında “anne mutfağı”nı markalaştırmak geleneksel Türk mutfağının dünya mutfağı ölçeğinde kendisine haklı bir yer bulmasını sağlayacaktır.

YAZILI VE SÖZLÜ KAYNAKLAR:

- Bayrı, M. H. (1947). İstanbul Folkloru, A.Eser Yayınları 2. Basım, İstanbul.
- Berder, Emine Sündüz, Akşehir, Evli, Üniversite Mezunu, Yemek Yazarı, TV Programcısı. (K1)
- İnce, Ş. (2015). İki Kadın Bir Mutfak: Kadınlar Arası iktidar ilişkileri. *Moment Dergi.Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, Ankara.
- Güler, Sibel. (2010). Türk Mutfak Kültür ve Yeme İçme Alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Korkutata, A. (2013). Fransız Mutfağı. Uluslararası Gastronomi. (Ed: Sarıışık, M.), 1. Basım. Detay Yay., Ankara.

ürünler alırsa, çocuklar obez oluyorlar. Anne çalışsa da bir çözüm bulmalı. Hazır gıdalar çocuklar açısından çok sağlıksız.” (K1)

“Gelenek-göreneklerimizdeki gibi şifalı ve mevsiminde tüketilen pişirilen anne mutfağına dönülmeli elbette; bizler sağlıklı nesiller yetiştirmeliyiz. Sandviçler sosislerden panda yaparak olmaz. Bu dönüşüm çalışılmalı ve kadınlarımızı eğitmeliyiz.” (K2)

“Anne mutfağını hiçbir zaman bırakmadım. Daha sağlıklı, ekonomik, hijyenik, o tatlarla büyüdüğümüz için geleneksel tarzımı hiç değiştirmedim.” (K3) [(K3) ile 21.03.2016 tarihlerinde yapılan sözlü görüşmelerin deşifasyonu E.K özel arşivinde mevcuttur.]

⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Korkutata, A., Fransız Mutfağı. Uluslararası Gastronomi. (Ed: M. Sarıışık), Detay Yay., 2013, Ankara.

- Lemus, S. Moya, M. Lupiáñez, J. Bukowski, M. (2014). Men in the Office, Women in the Kitchen? Contextual Dependency of Gender Stereotype Activation in Spanish Women. *Springer. Science+Business Media New York*.
- Sarbay, S. Z. (2015). Çelik ile Çeliktaz'ın Reklam KokanAşkı: Arçelik Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İle Dergisi*.
- Sarıca, Emine Gülşen, Şanlıurfa Siverek, 1977, Bekar, Lise Mezunu, Mutfak Şefi. (K2)
- Sürücüoğlu, M.S. Özçelik, A.Ö. (2008). Türk Mutfak ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). S.: Cilt: III. Ankara.
- Yurdigül, Aslı. (2014). Yemek Kültürünün Değişen Anlamı : "Yemekteyiz" TV Programı Üzerinden Eleştirel Bir Yaklaşım Denemesi. İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Uluslararası Sempozyumu Erzurum. Atatürk Üniversitesi Yayınları. No: 1077, Cilt: II. Erzurum.
- Zafera Huriye Sezen, Bafra, 1965, Evli, Üniversite Mezunu, Öğretim Elemanı. (K3)

HUKUK VE EDEBİYAT: ANLAMLILIR İLİŞKİ

Law and Literature: A Meaningful Connection

(Çev.) Hasan YAZICI * & Martin ŠKOP** & Ahmed Alperen
AYDIN***

Öz: Hukuk ve edebiyat bağlamı hâlâ birçok yeniliğe açık bir alandır. Bu makalenin amacı "hukuk ve edebiyat" olarak adlandırılan akımın bazı önemli özelliklerini incelemek ve akımın çıkış noktası olarak kabul edilen dilbilimsel açıdan hukuk, hukukta anlatı ve hukuk ile kültür ilişkisi gibi konuları ele almaktır. Ayrıca hukuk ve edebiyatı ilişkilendiren klasik yaklaşımlara ve bu yaklaşımların gerekçelerine yer verilecektir. Mesela hukuk ve hukukçuların adli kararların veya hukukî yorumun geliştirilmesi gibi. Görülecektir ki hukuk ve edebiyat ilişkisinin ortaya koyduğu birtakım sonuçlar sadece teori niteliği taşımayıp ayrıca uygulanabilir olmaktadır. Bu makale "hukuk ve edebiyat" akımına akımın üzerine inşa edildiği fikirlere ve fikirlerin olası yönlerde geliştirilmesine dair bir giriş olarak görülebilir. Türkçede hukuk ve edebiyat ilişkisi ile ilgili çok az çalışma olduğundan çevirinin değerli bir katkı sağlamasını umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Hukuk ve edebiyat, yorum, hukuk felsefesi, hukuk dili, hukuk kültürü, anlatı, hukuk sosyolojisi.

Abstract: The connection between law and (imaginative) literature can still affect surprisingly. The theme of the present article is to summarize some of the basic features of the movement, which is called "Law and Literature" and to suggest some starting-points with which it is associated. These starting points include, for instance linguistic conception of law, narratology in law or the relations between law and culture. The article offers an overview of the classical approaches connecting law and literature and mentions the reasons for this connection: e.g. cultivation of law and

Makale Gönderim:
14.10.2017
Kabul Tarihi:
22.10.2017

· Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna, Tom IV • 2015 • Num er 1 • s . 6-20 • DOI:
10.14746/fped.2015.4.1.1, www.filozofiapubliczna.amu.edu.pl • ISSN 229 9-1875, Creative Commons BY-
NC-ND 4.0

* Kocaeli Üniversitesi, hasan.yazici@kocaeli.edu.tr

** Masaryk University, martin.skop@law.muni.cz

*** Boğaziçi Üniversitesi, alperenmcmxcvi@gmail.com

lawyers, improvement of judicial decisions or improvement of legal interpretation. Some of the findings resulting from the joint of law and literature can be used in practice and goes beyond „mere” theory. The article is to be seen as an introduction to the movement of “Law and Literature”, presentation of ideas on which this movement is based and offering the possibility of its further development.

Keywords: *Law and literature, interpretation, legal philosophy, legal language, legal culture, narrative, sociology of law.*

Azerbaycan ve Anadolu'nun her bölgesinde, özellikle de Doğu Anadolu'da Fransız sosyolog Pierre Bourdieu hukukun mantık çerçevesinde işleyen toplumsal bir büyü olduğunu öne sürmüştü (Bourdieu, 1991: 42). Büyü ve hukukun ortak noktası ise ikisinin de kelimelerle ifade bulmasıdır. Dolayısıyla hukuktaki en önemli iş kelimelerle oynayabilmek ve kelimelerin büyüsunü anlayabilmektir. Modern devlet anlayışının yazılı kanunlar üzerine kurulmasının da gösterdiği üzere hukukçu bir metni yorumlamayı, onu gerçeğe bağdaştırmayı ve gerekli durumlarda metinden yola çıkarak uygun kararları alabilmeyi bilmek zorundadır. Hukukun içeriği metinler aracılığıyla ifade edilmektedir. Fakat kelimelerin birleşerek anlatıyı oluşturması sanıldığından kısa bir süreci temsil eder. Yani hukuk sadece bir metin olmayıp gerçeğe de ilişkisi olan bir olgudur. Alman filozof ve denemeci Walter Benjamin, 1936 yılında anlatının önemsizleştiğini, kimsenin artık bu konuda kafa yormadığını ve anlatının sahip olduğu epik özellikleri yitirdiğini söylemişti (Benjamin, 1988: 87). Fakat Benjamin, hukuka dair herhangi birşey söylememiş dolayısıyla anlatıyla son derece yakın ilişkisi bulunan bu alana değinilmemişti.

Hukuk birçok alanın kesiştiği bir düzlem olarak algılanabilir. Bu alanlardan biri olan normlar hukukta önemli bir role sahiptir. Hukuka ve kanuna son şeklinin verilmesini sağlayan ise etikdir. Hukuk kuralları, toplumun doğru olarak kabul ettiği ahlakî değerleri içermelidir. Aksi takdirde kurallar bir anlam kazanamazlar. Lakin kurallar estetikten de etkilenir. Duygular hukuka kaçınılmaz bir şekilde tesir etmektedir. Muhakeme hukukî düşüncenin doğal bir parçasıdır. Hukuk, sembolik anlamları olan bir gücü temsil eder. Nitekim kanunlar yapılırken bu temsilcilik unutulmamalıdır. Bu makale ise hukukun estetik yönü üzerinde duracaktır.

Estetik, hukuku ve edebiyatı birbirine bağlayan bir olgudur. Dolayısıyla bu bağlamın çift yönlü olarak incelenmesi gerekmektedir. Edebiyatın bir hukukçuya sağladığı faydalar ve kurgudan elde edilen bilginin hukuka uygulanabilirliği önemli konular arasında yer alır. Tabi ki hukukun varlığı edebiyat ile açıklanamaz. Fakat edebiyat hukuka yardımcı bir konumdadır. Edebiyatın bu özelliği, *hukuk ve edebiyat* akımının çıkış noktasının entelektüel ve estetik amaçlara ulaşmak, yorum ve empati yeteneğini geliştirmek olduğunu söyleyen Jeanne Gaakeer tarafından vurgulanmaktadır (Gaakeer, 2011: 186). Bu hususlar hukukun doğal bir parçasıdır ve hukukun şekillendiği kültür ile bağdaşmasını sağlayan yönler olarak görülebilir (Geertz, 1973: 89).

Edebiyatın Hukuka Tecellisi

Hukuku edebiyat ile ilişkilendiren görüşün temeli, hukukun kendine özgü bir dili olduğunu savunan yaklaşımlardır (White, 1985: xiii). İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, kanunları dil yeteneği ile bağlantılı olan bir sosyal ürün olarak görmüştür. Dahası, kanunların bir teamüller bütünü olduğunu ve dil yeteneği ile bağlantısının buradan geldiğini ortaya sürmüştür (Saussure, 1959: 9). Dil ise belirli mesajların iletilmesini sağlayan konvansiyonel işaretler sistemi olarak görülebilir (Saussure, 1959:

16). Hukuk da bu tanıma uymakla beraber değerleri, fikirleri ve bunlardan etkilenecek toplumda yer bulan kanunları içermesiyle dilden farklılık gösterir. Amerikan anayasa hukuku uzmanı Robert Cover, hukukun kendine özgü bir dil olduğunu savunmuştur. Onun görüşlerine göre normlar belirli tutumların iletişimi için kullanılan işaretlerdir (Cover, 1983: 8). Kişiler ise bu normlara uymakla veya uymamakla beraber kendileri ve toplumla ilişkileri hakkında mesajlar vermektedir.

Hukuk bir dil olarak ele alınabilir. Dolayısıyla hukukun yorumlanmasına değinmek gerekir. Kanunlar kelimelerle gizlenmiş sosyal mesajlardır ve bu mesajların yorumlanıp tekrar inşası icap eder. Hukuk normlarının nasıl ortaya çıktığını, muhatapların bu normları nasıl yorumladığını ve kelimelerin ardında hangi manaların bulunduğunu anlamak son derece önemlidir ki bunların tamamı kanunları oluşturur. Kanunlar, gücü temsil etmesi ve sosyal unsurları kapsamasıyla bir dilbilimsel olgudur. Dahası, kanunlar güç için verilen mücadele ile şekillenir (Bourdieu, 1987: 816-817). Çeşitli aktörler bireysel kavramların tanımları üzerinde söz sahibi olmak isterler. Nitekim bu mücadeleler dil ve yorumlama üzerine kuruludur.

Yorumlama sırasında önemli bir rol de okura düşer. İtalyan göstergebilimci Umberto Eco, metnin okuru olmadan bir anlam kazanmadığını çünkü okurun yorumunun metnin anlamlandırılmasında etkili olduğunu savunmuştur (Eco, 2006). Metin ilgili bir muhatapı olmadığı sürece tamamlanmış sayılamaz. Pierre Bourdieu bu kişiye "yetkin okur" (competent reader) ismini vermiştir (Bourdieu, 1995: 286). Bourdieu ve Eco bu düşüncelerini sanat ve metnin estetiği hakkında söylemiştir fakat hukukun da bu görüşlere uygunluğu yadsınmaz. Nitekim kanunlar, yeterli ve nitelikli bilgiye sahip olan yetkin kişiler tarafından okunup yorumlanmak için hazırlanmaktadır. Bu yetkin kişiler ise kuralların ve değerlerin paylaşıldığı bağlama göre hareket eder. Yine burada önem arz eden husus yasal kavramların meşruluk kazanmasını sağlayan yetkin kişilerin buldukları topluluklardır. Kanunlar kamusal alanlarda ifade bulurlar ve var olmaları toplum tarafından kabullenilmeleri sayesinde gerçekleşir. Dolayısıyla okur hukukî bir metinden yaşadığı çevrenin de etkisinde kalarak bir anlam çıkartma çabasıdır. Bu noktada okurun yorumu kuralcı metinlerin gerçek hayat senaryolarında uygulanmasını sağlar.

Hukuki Yorum ve Edebiyat

Kanunlar da diğer herhangi bir metin gibi yorumla açıktırlar. Fakat yorumlama sürecinde kanunların var olduğu ve uygulanmasının beklendiği bağlama ayrı bir önem verilmelidir. Kanunlar kapalı anlamlar içeren metinler olmaktan daha çok belirli insanların hayatlarına etki eden özel işaretler sistemleridir. Daha somut bir tanım yapacak olursak kanunlar, toplumun işleyişine müdahale eden enstrümanlar olarak görülebilir. Bu müdahil olma işlevi de muhatap kişilerin yasal düzenlemeler ve yasal yolların doğruluğuna ikna edilmesiyle sağlanabilir. Jack M. Balkin ve Sanford Levinson'a göre yukarıda açıklanan bu husus ayrıca hukuk ve müzik arasındaki ilişkinin

de temeline değinmektedir. Müzik ve tiyatrodaki olduğu gibi hukukta da önem arz eden husus icra etme yeteneğidir (Balkin, 1999: 1530). Kanunlar halka sunulan bir olgudur ki muhatap kitleler hukukî yorumlama sırasında önemli bir konumdadırlar. Kanunlar yorumlanırken cümlelerin anlamları hukuk normlarına ve sosyal hayatın işleyişine bakılarak çıkartılır. Cümleleri birer davranış kuralları şeklinde yorumlamak ve bu kuralların kişilerin hayatlarına etki etmesini sağlamak son derece önemlidir.

Hukuk yorumlama ve argümana dayalı bir kültürdür (White, 1982: 436). Bu nedenle kanunlar ancak var oldukları toplumun gözünden anlaşılabilir ve anlam bulur. Bu sadece hukukî metinlerin kendisini değil ayrıca kanunların kültürle ilişkili olarak ortaya çıkmalarını da kapsar. Dolayısıyla hukuk, metinlerin belirli anlamlar içerdiği ve bu anlamların diğer kişilere kanıtlanmaya çalışıldığı bir tür söz sanatı olarak görülebilir (White, 1982: 437). Lakin hukukî metinlerin yoruma açıklığını ve olası anlamlarını kısıtlamak mecburidir.

Anlatılanları kısaca özetleyelim. Hukukun estetik dışavurumları, hukukun yorum ve argümana dayalı, uygulanabilir ve ikna edici olmasından kaynaklanır. Hukuk yorumlanmalıdır. Hukukî metinlerin doğru algılanabilmesi son derece önemlidir. Ayrıca bu metinlerden yola çıkılarak alınan kararlar, muhataplara ve toplumun beklentilerine uygun kararlar olmalıdır. Dahası, hukukta münazara ve ikna edici argümanlar gereklidir. Bu hususta "hukukî tasavvur" (legal imagination) önemli bir görev üstlenir (White, 1985: xiii). Hukukî tasavvur, kanunların kurulu olduğu soyut temeller üzerine düşünce geliştirme yeteneğidir. Hukukî tasavvur konusunda uzmanlaşmak, hukukun doğasını, hangi şekillerde hareket ettiğini ve var olduğu toplumlarda nasıl bir yere sahip olduğunu kavramak adına önemlidir. Bu sayede hukuk daha geniş bir bağlamda incelenebilir.

Nitekim makalenin belirli yerlerinde kaçınılmaz bir şekilde karşımıza çıkan soruya cevap vermek mümkündür: Hukuk ve edebiyat neden birbirleriyle ilişkilendirilsin? Çünkü edebiyat yorumlama ve argüman geliştirme yeteneğine dair önemli bulgular içerir. Hukukçular bir metni ele alırken âdeta bir edebiyat eleştirmeni havasında olmalıdır. Metnin yorumuna dair stratejiler geliştirmeli, metnin derin anlamlarını çözümlmeyi ve edinilen bilgiyi uygulamayı bilmelidir (Kornstein, 1998: 117). Dolayısıyla hukukî yorumun bu yönde geliştirilmesi, edebiyatın hukuka bir tecellisi olarak kabul edilebilir. Edebiyat anlatıyı güçlendiren çeşitli araçlara sahiptir. Ayrıca anlamayı ve metinleri yorumlamayı geliştirir.

Hukuku Geliştirme Yöntemi Olarak Edebiyat

Edebiyatın hukuk ve hukukî çevreleri geliştirme yönüne göz atalım (Kairys, 1998: 663). John Wigmore, hukuk ve edebiyat akımı dendiğinde yakın tarihte akla gelen ilk isimlerden biridir. 1907 yılında yayımladığı "A List of Legal Novels" (Wigmore, 1907-1908: 574-593) adlı makalesinde hukukçuların okuması gereken edebî eserler listesi hazırlamıştı. Ona göre hukukçular hukukî içerikli edebî eserleri okumalıdır çünkü

kültürlü birer insan olmak ve edebî kültüre sahip olmak, işlerinin yanında onların genel görevlerinden biridir. Fakat aslı görevleri kendi işlerinde uzmanlaşmaktır ve insanların onlardan neler beklediğini bilmelidirler (Wigmore, 1907-1908: 576). Hukukçu kültürlü bir birey olmalıdır ve sahip olduğu mesleğin toplumdaki önemini ve yansımısını bilmelidir. Wigmore'a göre bu, yeni hukukçuların nasihat alması gereken bir husustur.

John Wigmore, öğrencilerine genel kültürlerini arttıracak edebî eserler tavsiye eden tek kişi değildi (Weisberg, 2009: 141). Eugene Wambaugh da onunla aynı fikirleri taşıyordu (Wambaugh, 1891-1893). Fakat Wambaugh bu konuya daha ılımlı bir şekilde yaklaşıyordu. Makalesinde öğrencilerin isterlerse tavsiye ettiği edebî eserleri okuyabileceklerini söylemişti. Ayrıca iyi bir hukukçunun edebiyata duyarsız olamayacağını eklemişti (Wambaugh, 1891-1893: 31). Wigmore'un bugün bile onun listesine ekleme veya çıkarma yapıp güncelleyen birçok takipçisi bulunuyor (Weisberg, 1976: 17-28; 1977-1978: 94-103). Dahası aynı tarz listeleri film gibi diğer sanat dallarına aktarma çabalarında bulunanlar mevcuttur (Stempowski, 2009: 3-16).

İlk zamanlarında hukuk ve edebiyat akımı edebiyatın hukukçu yetiştirmedeki önemi üzerinde durmuştu. Zamanla bu husus artık doğru olarak kabul edildiği için önemini yitirdi denebilir (Posner, 1986: 1351-1392). Lakin hukukun toplum için önemine bakılırsa edebiyatın bu işlevi yine de göz ardı edilmemelidir. Bu sav günümüzde ne kadar gereksiz gözükse de edebî eserlerin eğitici bir yönü olduğu unutulmamalıdır. Fakat hukukun belirli alanlarında uzmanlaşan ve hukuku teknik yönlerden ele alan hukukçuların da sayısının artmasıyla hukukun kültürle olan kapsamlı ilişkisi konusuna geri dönmek daha doğru olur.

Benjamin N. Cardozo da edebî eserlerin eğitici bir yanı olduğunu kabul etmişti (Cardozo, 1939: 489-507). Cardozo, edebiyatın hukukçu yetiştirmedeki önemine değinmiş ve ayrıca edebiyatın mahkeme sürecindeki karar verme mekanizmalarına sağladığı katkılar üzerinde durmuştu. Ona göre edebiyat belirli yasal yönetmeliklerin meşrulaştırılmasında kullanılabilir bir araçtır. Bu ayrıca adli işlemleri ve kararları yakından ilgilendirmesi sebebiyle hukuk eğitimini de ilgilendiren bir husustur. Lakin kararlar içerik ve biçim olarak ikiye ayrılırlar. Biçim önemlidir çünkü kişinin bir metnin neresinde bulunduğunu anlamasını sağlar. Hukukî metinlerin herhangi bir metinden farklı olarak okunamayacak kadar karışık olması gerektiği ise bir önyargıdan ibarettir. Hukukî metinler de estetik kriterlere uygun olarak anlaşılır ve net olmalıdır. Bu kriterler okunabilirlikten feragat etmemesi gereken kuralcı metinler için de geçerlidir.

Anlatı Olarak Hukuk

Okumayla kazanılacak kompozisyon yeteneği gibi Cardozo'nun üzerinde durduğu diğer bir konu da anlatma yeteneğidir. Karar aşamasında olan hâkim, kafasında gerçekliğin bir resmini oluşturmalıdır. Eğer hâkim önemli ve önemsiz sayılabilecek unsurları aynı kefiye koyarsa oluşturduğu resim yeteri derecede anlaşılabilir olmaktan

çıklar. Dolayısıyla hâkim, seçebilme yeteneğine sahip olmalı ve vereceği karar için önem teşkil eden unsurları atlamamalıdır. Edebiyat ise gerçeğin birebir kopyası olmamakla beraber gerekli unsurları ortaya çıkaran bu resmin nasıl oluşturulması gerektiği üzerine önemli fikirler verir. Cardozo, edebiyatın adli kararların kelimelere dökülüş biçimleri üzerindeki etkisine değinmiştir. Fakat anlatı, hukukun farklı alanlarının da birer parçasıdır.

Edebî dil, belirli bir başlangıç noktası olan ve bu noktadan yola çıkarak bir düzen oluşmasını sağlayan öğedir (Fitzpatrick, 1992: 42). Kökeni vardır. Dolayısıyla anlatı birbirleriyle ilişkilendirilmiş bu düzenli yapıyı içermesiyle hukukî argümanlarda önem arz eder. Allison Tait ve Luke Norris mahkeme salonlarında anlatılan ve davaların çözüme kavuşmasını sağlayan geçmişe ait olayların üzerinde durmuştur (Tait, Norris, 2011: 11). Bu tür olaylar yaşananlara dair geniş bir resim çizmesiyle adli bir önem taşırlar (Binder, Weisberg, 2000: 261-264). Dolayısıyla bir olayı açıklarken elde edilen deliller birleştirilir ve olayın hikâyesi bu şekilde ortaya çıkar (Brooks, 2006: 20). Bu yöntem Neil MacCormick'in de tanımladığı üzere “anlatısal tutarlık” (narrative coherence) olarak geçer (MacCormick, 1984: 235-251). MacCormick, mahkeme kararlarının analitik incelemesini yapmaya çalışmıştır fakat onun gerçekliği tanımlayan unsurların deneyimlere ve olağana uygun olması gerektiği fikri, hukukun anlatısal incelemesiyle de uyumludur.

Hukukun İkna Ediciliği

Benjamin Cardozo'ya göre edebî kültürün hukuk için bir diğer önemi ise adli kararların ikna edici olması gerektiğidir. Kararların bir mantık çerçevesi içerisine oturtulması ve sembolik bir güce sahip olması lazımdır (Cardozo, 1939: 492-493). Dolayısıyla hukukçunun kurgudan öğreneceği birçok şey vardır. Mesela hukukçu edebî eserlerden etkilenerek verdiği kararları daha iyi bir şekilde kelimelere dökebilir. Nitekim verilen kararın bir ağırlığı olmalı ve karar ikna edici olmalıdır. Kararın kendi içerisinde belirli bir tutarlılığa sahip olması ve halkın ve üst otoritelerin onayını alması gerekir (Cardozo, 1939: 505). Bu nedenle mahkeme kararları biçim olarak da önemlidir. Cardozo, mahkeme kararlarının anlaşılabilir ve edebî olmasını sağlamak amacıyla belirli bir mantık inşası gerçekleştirmeye çalışmıştır (Cardozo, 1939: 503). Hukukçular eğer edebî yanlarını geliştirirlerse daha ikna edici kararlara imza atabilir ve bu kararları uyarınca süsleyerek daha güzel bir şekilde ifade edebilirler.

Dolayısıyla sanat, hukukçuya toplumun hukuk algısı üzerine ipuçları verir. Edebiyat hukukun yerine geçemez, bu hukukun ancak bir heykelle temsil edilmesi fikri kadar saçmadır. Edebiyatın hukuka ilham kaynağı olduğu fikri, hukuk ve edebiyat akımının düşünsel kurucusu olan James Boyd White tarafından da dillendirilmiştir (Minda, 1995: 149). 1973 yılında yayımlanan *The Legal Imagination* (White, 1985) adlı kitabında belirli edebî eserlerin analizini yaparak hukuka ve hukuk eğitimine nasıl yararlar sağladığını ortaya çıkardı. Ona göre edebiyat sadece hukuk eğitiminin değil

hukuk ilminin de bütünüyle bir parçası olmalıdır. Boyd, yorumun önemi üzerinde durmuştur. Aynı zamanda hukukun ve edebiyatın aynı yorum metotlarına sahip olduğunu öne sürmüştür. Sonuç olarak bir metnin hukukî veya edebî olması onun için önemsizdir.

Boyd'un fikirlerine göre hukuk, kurallı bir sistemler bütünü olarak ele alınmaz. O, hukuku insanların çevrelerini anlama ve kendi dünyalarını oluşturma aracı olarak görmüştür. Bu sebeple hukuk doğal yollardan edebiyatla ilişkilidir (White, 1985: xiii) Boyd'a göre hukuk, var olan unsurlardan yeni birşeyler ortaya çıkarması sebebiyle bir sanattır (White, 1985: xiv) İnsanların icatçılığı ve dünyayı istedikleri gibi şekillendirme yeteneğinden beslenen bir sanattır. Eğer bir hukukçu bilinç, icatçılık ve çevre konularında bir argümana dâhil olmak istiyorsa kendi akli yeterliliği ve hayal gücünü kullanmadan bunu gerçekleştiremez (White, 1985: 3). Bu durum bizi edebiyat ve hukukun birleşiminden ortaya çıkan entelektüel sorunlara yönlendirir.

Sonuç

Edebiyat bir metnin algılanmasında yardımcı olabilir. Dolayısıyla yorumlama ve yazma yeteneğinin geliştirilmesinde önemlidir. Okur ve okurun rolü, etkinsilik, orijinalizm ve anlatımın süreçleri gibi konular edebiyat eleştirmenleri tarafından incelenip hukuktaki karşılıkları bulunan hususlardan sadece birkaçıdır. Edebiyat ayrıca anlamda karışıklığa ve aşırı yorumlamaya karşı bir koruma sağlar. Robert F. Blomquist, aşırı yorumun mahkemeler tarafından kullanılan yasal düzenlemelerde bireysel düşüncelerin ayıklanması ile olağandışı anlamlar yüklenmesini sağlayan bir dizi denemenin sonucunda ortaya çıktığını savunuyor (Blomquist, 2011: 31). Normlar ise temel anlamlarını bu tarz denemeler ile sabit veya kuramsal yorumlamalar sebebiyle kaybediyor. Umberto Eco ise aşırı yorumlama konusundan bahsederken metnin üstlendiği kutsal anlamlardan bahsediyor (Eco, 1990: 169). Metin o kadar yaygın ve önemli bir hâl alıyor ki herkes metne kendi yorumunu katmayı ve bir şekilde ilgi çekici olmayı hayal ediyor. Bu her metni özgün yorumlama isteği metinlerin bin bir türlü anlamlara sahip olmasına yol açıyor (Dworkin, 1998: 60). Dolayısıyla metin, samanlıkta iğne aramaya benzer bir şekilde taranıyor ve kişiler kendilerine uygun gelen anlamlardan akla uyup uymadığına bakmaksızın faydalanmaya çalışıyor. Ne yazık ki bu da yorumun daha çok teknik bir çabaya dönüşmesine yol açıyor.

Lakin edebiyatın hukukî argümanlarda kullanılabilir araçlar sunduğu gerçeği yok sayılamaz. Edebiyat her ne kadar bir süsleme aracı olarak kullanılsa da hukukî argümanları daha ikna edici bir hâle getirebilir. Böylelikle uygun yazılan bir karar mahkemenin temsil ettiği sembolik anlamların da korunmasını sağlar. Hukukçu edebî eserler okuyarak gerçekliğe dair olayları yorumlama yeteneğini geliştirebilir. Bu makalenin giriş bölümünde de ifade edildiği gibi hukuk edebiyatın varlığına muhtaç değildir. Edebiyat daha çok hukukun teknokrasi ve bürokrasiye yönelmesini önler. Dolayısıyla hukuk ve edebiyat akımı, hukuk eğitimine olan faydaları ve hukukî

tasavvuru geliştirmesi ile tarihten gelen ve hâlâ devam eden çeşitli sorunların çözümlesinde bir cevap olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Balkin, Jack M., Levinson Sanford, "Interpreting Law and Music: Performance Notes on "The Banjo Serenader" and "The Lying Crowd of Jews", *Cardozo Law Review*, c. 20, nr. 5-6, 1999 (1513-1572).
- Benjamin, Walter, *Illuminations*, trans. Harry Zohn, Random House, New York, 1988.
- Binder, Guyora, Weisberg, Robert, *Literary Criticism of Law*, Princeton University Press, Princeton, 2000.
- Blomquist, Robert F., "Overinterpreting Law", 2011, 25 Agustos 2015'te erişildi. *Valparaiso University Legal Studies Research Paper*, nr. 11-01. <http://ssrn.com/abstract=1766766>.
- Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*, trans. Gino Raymond, Matthew Adamson, Polity Press, Cambridge, 1991.
- Bourdieu, Pierre, "The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field", *The Hastings Law Journal*, c. 38, nr. 5, 1987 (805-853), s. 816-817.
- Bourdieu, Pierre, *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*, Çev. Susan Emanuel, Stanford University Press, Stanford, 1995.
- Brooks, Peter, "Narrative Transactions – Does the Law Need a Narratology?", *Yale Journal of Law and Humanities*, c. 18, nr. 1, 2006 (1-28).
- Cardozo, Benjamin N., "Law and Literature", *Yale Law Journal*, c. 48, nr. 3, 1939 (489-507).
- Cover, Robert, "The Supreme Court, 1982 Term – Foreword: Nomos and Narrative", *Harvard Law Review*, c. 97, nr.1, 1983 (1-68).
- Dworkin, Ronald, *Law's Empire*, Hart Publishing, Oxford, 1998.
- Eco, Umberto, "Interpretation and Overinterpretation: World, History, Texts", 1990, 25 Ağustos 2015'te erişildi. The Tanner Lectures on Human Values, Cambridge University, http://tannerlectures.utah.edu/lectures/documents/Eco_91.pdf.
- Umberto Eco, *Lector in fabula: la cooperazione interpretativa nei testi narrativi*, Bompiani, Milano, 2006.
- Fitzpatrick, Peter, *The Mythology of Modern Law*, Routledge, London, 1992.
- Gaakeer, Jeanne, "The Future of Literary-Legal Jurisprudence: Mere Theory or Just Practice?", *Law and Humanities*, c. 5, nr. 1, 2011 (185-196).
- Geertz, Clifford, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, Basic Books, New York, 1973.
- Kairys, David, *The Politics of Law: a progressive critique*, Basic Books, New York, 1998.
- Kornstein, Daniel J., "A Practicing Lawyer Looks Back on Law and Literature", *Cardozo Studies in Law and Literature*, c. 10, nr. 2, 1998 (117-119).

- MacCormick, Neil, "Coherence in Legal Justification", in: Aleksander Peczenik, Lars Lindahl, Bert van Roermund (eds.), *Theory of Legal Science*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1984, s. 235-251.
- Minda, Gary, *Postmodern Legal Movements*, New York University Press, New York, 1995.
- Posner, Richard A., "Law and Literature: A Relation Reargued", *Virginia Law Review*, c. 72, nr. 8, 1986 (1351-1392).
- Saussure, Ferdinand De, *Course in General Linguistics*, transl. Wade Baskin, Philosophical Library, New York, 1959.
- Stempowski, Tomasz, *Prawo i film – instrukcja obsługi*, in: Tomasz Stempowski, Piotr Grabarczyk (red.), *Prawo w fi lmie*, C. H. Beck, Warszawa, 2009.
- Tait, Allison, Norris, Luke, "Narrative and the Origins of Law", *Law and Humanities*, c. 5, nr. 1, 2011 (11-22).
- Wambaugh, Eugene, "Light Reading for law Students", *Law Bulletin of the State University of Iowa*, c. 2, nr. 28-31, 1891-1893.
- White, James Boyd, "Law as Language: Reading Law and Reading Literature", *Texas Law Review*, c. 60, nr. 3, 1982 (415-445)
- White, James Boyd, *The Legal Imagination*, University of Chicago Press, London, 1985.
- Weisberg, Richard H., "Wigmore and the Law and Literature Movement", *Law and Literature*, c. 21, nr. 1, 2009 (129-145).
- Weisberg, Richard H., "Wigmore's "Legal Novels" Revisited: New Resources for the Expansive Lawyer", *Northwestern University Law Review*, c. 71, nr. 1, 1976 (17-28).
- Weisberg, Richard H., Kretschman, Karen L., "Wigmore's "Legal Novels" Expanded: A Collaborative Effort", *The Maryland Law Forum*, c. 7, nr. 2, 1977-1978 (94-103).
- Wigmore, John H., "A List of Legal Novels", *Illinois Law Review*, c. 2, nr. 9, 1907-1908 (574-593).

MOTİF AKADEMİ DERGİSİ YAYIM VE YAZIM KURALLARI

GENEL İLKELER

1. *Motif Akademi Dergisi*, uluslararası hakemli bir dergi olup yılda altı aylık dönemler hâlinde iki sayı olarak yayımlanır.
2. *Motif Akademi Dergisi* 'nde, Türk dili ve edebiyatıyla, Türk tarihi ve kültürüyle ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalara yer verilmektedir.
3. Yazının *Motif Akademi Dergisi* 'ne gönderilmesi, yayımı için başvuru olarak kabul edilir. Yazılar için telif ücreti ödenmez.
4. *Motif Akademi Dergisi* 'nde yayımlanan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazarına aittir.
5. *Motif Akademi Dergisi*, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.
6. Yayım dili Türkiye Türkçesi olmakla birlikte, gerekli ve uygun görüldüğü durumlarda, *diğer Türk lehçeleri, İngilizce, Almanca, Fransızca* veya *Rusça* yazılara da yer verilmesi mümkündür.
7. Makalenin başında **en fazla 200 kelimededen** oluşan **Türkçe ve İngilizce özet**, 2-5 kelimelik Türkçe ve İngilizce **anahtar kelimeler**; **Türkçe** ve **İngilizce (ikincil dil) başlığa** yer verilmelidir.
8. Yazının **başlığının altında yazar adı, dipnotla unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek e-posta adresi gibi bilgilere yer verilmemelidir**. Yazıların hangi akademisyen tarafından sisteme eklendiği ya da dergiye gönderildiği, sistem yöneticisi tarafından zaten görülebildiğinden, bu bilgiler, yazılar hakem sürecinden geçtikten sonra, yazıya editör tarafından eklenecektir. Dolayısıyla yazılar sisteme girilirken, gözden geçirilip yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
9. Yazı, www.motifakademi.com adresindeki *Makale Takip Sistemi* aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sayfadan hakem süreci takip edilebilir. **Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Zira bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
10. Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, uluslararası indekslere tanıtılması, DOI numaralarının satın alınması gibi işlemler Motif Akademi Dergisi editoryası ve Han Yazılım şirketi tarafından ücret karşılığında yapılmaktadır. Dergide hakem sürecinden başarıyla geçen ve basım kararı alınan makaleler için yazıların tasarım, yayım, DOI ve indeks masrafları, Han Yazılım şirketine ödenir. Söz konusu ödemeyi yapanlara faturaları e-posta aracılığı ile gönderilir. Basılma kararı alınan ancak gerekli ücreti ödenmeyen makaleler yayımlanmaz. Hakem sürecinden geçmeyen veya basılma kararı alınmayan makaleler için böyle bir ücret ödenmesine gerek yoktur.

11. *Motif Akademi Dergisi*'nin Genel Ağ ortamında yayınlanmış tüm sayılarına basılı olarak da ulaşmak mümkündür. Hard cover (karton) ciltli olarak basılan derginin bugüne kadar yayınlanmış tüm sayılarını “Önceki Sayılar” sekmesinden yararlanarak talep edebilirsiniz.
12. Dergiye gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir. Kitap hâlinde yayımlanmamış sempozyum bildirilerinin yayımı ise, bu durumun belirtilmesi şartıyla mümkündür.
13. Yazılar, mutlaka aşağıda belirtilen formatta gönderilmelidir. Sisteme bu formatta girilmeyen yazılar değerlendirilmeye alınmayacaktır.

SAYFA DÜZENİ

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu	Genişlik:17,3 cm Yükseklik: 24,3 cm
Üst Kenar Boşluk	3,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,9 cm
Sol Kenar Boşluk	2,6 cm
Sağ Kenar Boşluk	1,7 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Boyutu (normal metin)	10.5 (Times New Roman)
Boyutu (dipnot metni)	7.5 (Arial)
Paragraf Aralığı	Önce 12 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi de, yazıyla birlikte gönderilmelidir.
3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.
4. Makale içerisindeki başlıkların her bir kelimesinin sadece ilk harfleri büyük yazılmalı, başka hiçbir biçimlendirmeye, yer verilmemelidir.
5. İmlâ ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumunun İmlâ Kılavuzu esas alınmalıdır.

KAYNAKLARIN DÜZENLENMESİ

Metin içinde kaynak gösterme

Metin içinde kaynak gösterimi iki biçimde yapılabilir.

1. Ana metindeki tüm göndermeler metin içi dipnot sistemi ile belirtilir. Sayfa altı dipnot yöntemi ile tüm kaynak gösterimleri sıralanmalıdır. Ayrıca metin içinde yer alması uygun görülmeyen açıklamalar için sayfa altı dipnot yöntemi kullanılmalı ve bu notlar metin içinde 1, 2, 3 şeklinde sıralanmalıdır.

2. Metinde uygun yerde parantez açılarak, yazar(lar)ın soyadı, yayın tarihi ve alıntılanan sayfa numarası belirtilir.
 - a) Aynı kaynaklara metinde tekrar gönderme yapılırsa yine aynı yöntem uygulanır; a.g.e., a.g.m. gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.
Örnek: (Köprülü, 1966: 71-76)
 - b) Alıntılanan yazarın adı, metinde geçiyorsa, parantez içinde yazarın adını tekrar etmeye gerek yoktur.
Örnek: Boratav (1984: 11), bu rivayetlerin 34 tane olduğunu belirtir.
 - c) Gönderme yapılan kaynak iki yazarlı ise, her iki yazarın da soyadları kullanılmalıdır.
Örnek: (Sakaoğlu ve Duymaz, 2002: 72)
 - d) Yazarlar ikiden fazlaysa ilk yazarın soyadından sonra “vd.” (ve diğerleri) ibaresi kullanılmalıdır.
Örnek: (Oğuz vd., 2005: 194)
 - e) Gönderme yapılan kaynaklar birden fazlaysa, göndermeler noktalı virgülle ayrılmalıdır.
Örnek: (Kaya, 2000: 180; Artun, 2004: 86)

Kaynakların Düzenlenmesi

1. Kaynakçada sadece yazıda gönderme yapılan kaynaklara yer verilmeli ve yazar soyadına göre alfabetik sıralama izlenmelidir.
2. Bir yazarın birden çok çalışması kaynakçada yer alacaksa yayın tarihine göre eskiden yeniye doğru bir sıralama yapılmalıdır. Aynı yılda yapılan çalışmalar için “a, b, c...” ibareleri kullanılmalı ve bunlar metin içinde yapılan göndermelerde de aynı olmalıdır.

Kitap:

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çeviri Kitap:

SARTRE, Jean-Paul. (1967). *Edebiyat Nedir*. (çev: Bertan Onaran). İstanbul: De Yayınevi.

İki Yazarlı Kitap:

SAKAOĞLU, Saim ve DUYMAZ, Ali. (2002). *İslâmiyet Öncesi Türk Destanları: (incelemeler-metinler)*. İstanbul: Ötügen.

Makale:

EKİCİ, Metin. (1999). “Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipleri”. *Milli Folklor Dergisi*, Kış 1999, S.44, 10-17.

Yayımlanmamış Tez:

ARSLAN, Mustafa. (1997). *Köroğlu Destanının Türkmen Versiyonu Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme*, Yayımlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bildiri:

CUNBUR, Müjgan. (2000). “Dede Korkut Oğuz-namelerinde İslâmî Unsurlar”, *Uluslararası Dede Korkut – Bilgi Şöleni Bildirileri*. 19-21 Ekim, Ankara. Yay. haz. A. Kahya-Birgül ve Aysu Şimşek-Canpolat. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 77-108.

Ayrıntılı bilgi www.motifakademi.com adresinden temin edilebilir.

